

VII c

~~L 34~~
179

m/f

46

Rokraksta vietā

[Kalniņi, Voldemārs, doc.]

ROMIEŠU TIESĪBU VĒSTURE [doc Kalniņš.]

1940

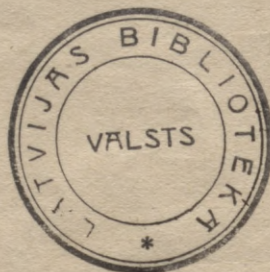
1953

34(09)

0305034113

U

L. V. B.	
Nr.	In. 373384

I E V A D S

Vispirms iepazīsimies ar Romas valsti un romiešu tiesību jēdzienu, apskatot tos no sekojošiem četriem viedokļiem: 1. laika, 2. vietas, 3. tautas (kas radīja romiešu tiesības), 4. tiesību (kā tās jāsaprot vēsturiskā skatījumā).

LAIKS.

Romiešu tiesības pastāvēja tanī laikā, kad pastāvēja Romas valsts. Ja gribam precizēt, kad bija tieši sākuma un beigu momenti Romas valstij, tad jāpievēršas dziļākai un pamatīgākai lietas apstākļu pētīšanai.

Parasti Romas vēsturi sāk skaitīt ar Romas dibināšanu. Šeit valda dažādi uzskati: pēc Varro Roma dibināta 754.g. pr.Kr.dz., pēc Cincius Alimentus - 729.g. pr.Kr.dz., pēc Polybius - 751.g. pr.Kr.dz., pēc Cato - 752.g. pr.Kr.dz., pēc Fabius Pretor - Pictor - 748.g. pr.Kr.dz.

Ir arī citi dati, kas nesaskan. Neskaidrība kļūst vēl lielāka, ja ņemam vērā, ka toreiz dažādiem vēsturniekiem pastāvēja dažādas chronologijas.

Mūs vairāk interesē nevis Romas dibināšana, bet gan romiešu tiesību sākuma moments, un vai ar Romas dibināšanu var skaitīt arī romiešu tiesību sākumu. Tā vēsturnieks POMPONIUS (II g.s.pēc Kr) saka, ka pašā sākumā nebija noteiktu likumu (sine lege certa), bet šo uzskatu nevar pieņemt par autoritatīvu, jo POMPONIJS izskaidro to legendāri. Un vispār jāsaka, ka ikviens izskaidrojums par Romas valsts un romiešu tiesību pirmsākumu ir legendārs. Vai arī pirms Romas dibināšanas tai vietā bija kāda sabiedriska organizācija? Pats POMPONIJS saka "vēlāk, kad radās valsts, tad radās likumi u.t.t...." Pieņemsim, ka tas bija apmēram 700 g. priekš Kristus.

Beigu moments liekas ir vieglāk nosakams, bet arī tas tomēr tā nav. Par Romas valsts (līdz ar to romiešu tiesību) beigu momentu parasti pieņem JUSTINIANA laikmetu, kurš bija pēdējais Romas ķeizars (527-565.g.). JUSTINIANS izveda romiešu tiesību kodifikāciju, kas pirms viņa attīstījies ilgos gadu simteņos. Zinātnieki tāpēc pieņem, ka ar JUSTINIANA nāvi izbeidzās arī romiešu tiesības, (kad valsts sadalījās). Bet tā tas nav. Pirmkārt, jau līdz JUSTINIANA laikam daži romiešu tiesību institūti izbeigušies kā savu laiku pārdzīvojuši, un no otras puses, daži romiešu tiesību institūti turpināja vēl attīstīties pēc JUSTINIANA nāves vēlākā Bizantes valstī. Cik arī pavirši nerēķinātos, redzam, ka romiešu tiesību attīstība aptver 1000 gadu laiku, un šis tūkstoš gadu garais laikmets atstāja lielu iespaidu uz tiesībām. Visā šai laikā nebija vienādas tiesiskās normas, ne arī viss laikmets bija vienādi ražīgs. Visražīgākās bija I.g.s. beigās līdz 3.g.s. sākumam pēc Kr., ko uzskata par Romas valsts klasisko laikmetu (no šī laikmeta ir uzglabājušies visvairāk avotu un ziņu par romiešu tiesībām).

Piezīme: operējot ar laiku, nedrīkst jaukt kristīgās eras chronologiju ar romiešu eru, jo pie romiešiem pastāvēja cits laika mērogs: "ab urbe condita" (no Romas pilsētas dibināšanas).

Romiešu tiesību vēsturi parasti iedalā sekojošos laikmetos:

1. ķēniņu laikmets
2. republikas laikmets
3. principata "
4. absolūtas monarķijas laikmets.

VIETA.

Kur attīstījās romiešu tiesības?

1. parasti iedomājamies Apenīnu pussalu Itālijā, bet ja gribam precīzāk noteikt, tad jābūt tuvākiem paskaidrojumiem, kur sākās Romas valsts: pilsēta - sākumā kā karavīru no-
metne. Senā Romas pilsēta (urbs) atradās tagadējās Romas
vecās pilsētas daļā (maza teritorijas vienība).
2. bet jau ap 326.g. pirms Kristus Roma jau izpletusies teri-
torijas ziņā, bet pret visu Itāliju tā vēl ir maza daļa.
3. ap 140.g. priekš Kr., III puniešu kara laika beigās, Roma
apņēma nevien visu Itālijas pussalu, bet jau ieņēma Grieķiju,
Spānijas dienvidus daļu, Korsiku, Sardiniju, Sicīliju, pār-
sniedzoties uz Kartagu.
4. CEZARA laikmetā ap 44.g.pr.Kr. Romas valsts pārsviedās jau
pār Alpiem, apņēmot gandrīz visu Spāniju, plašus apgaba-
lus Ziemeļāfrikā un
5. AUGUSTA laikā bez visas Spānijas nāk klāt vēl Viduseiropa,
Mazāzija, Eģipte.
6. Pēdējā posmā nāk vēl lieli iekarojumi, ieslēdzot Britāni-
ju, Rumāniju, Mazāziju, Ziemeļāfriku, visu Eģipti. Tagad
Roma izveidojas par antisko pasaules imperiju līdz Reinai
(germaņu zemes neietilpa).

Reiz nu bija šāda pakāpenība teritorialā iekarošanas laukā, mēs
izpratīsim, ka arī romiešu tiesības veidojušās pakāpeniski, nā-
kot klāt jauniem pārkārtojumiem un pārveidojumiem.

TAUTA.

Šis jautājums līdzīgi neskaidrs. No kurienes un kā ra-
dās romieši, kas viņi bija pēc izcelšanās? Vēsturnieki saka,
ka tautu staigāšanas laikā Apenīnas pussalā ienācēji bija romie-
ši, bet pirmatnējie iedzīvotāji tika atspiesti uz dienvidiem un
vēlāk iznīkuši. Bet kas bija ienācēji? Grūti pateikt. Domā,
ka pirmie bija latīņi, vēlāk umbro sabīni - jādūmā, ka tie bija
ārieši. Bet bez tam Itālijas ziemeļos dzīvoja etruski, par ku-
riem vēl mazāk drošu ziņu, bet tie bija atbīdīti no Romas, un
dūmājams, ka viņi mazāk iespaidoja romiešu tiesības. Jāsaka, ka
vēsture nevar dot drošas ziņas par Romas iedzīvotāju izcelšanos.

Kad vēlāk Romas valsts teritorija paplašinājās, tad zem Romas
varas tika pakļautas arī citas tautas, sākumā ar mazākām tiesī-
bām, bet vēlāk tika pielīdzinātas tiesību ziņā Romas pirmiedzī-
votājiem. pašiem romiešiem

Tā 212.g. pēc Kristus KARAKALLAS likums nosaka, ka visi Romas
iedzīvotāji ir "cives Romani", t.i. arī citas tautas ieguva Ro-
mas pilsoņu tiesības. Skaidrs, ka tāda tauta, kas gadu simte-
ņiem ir pārveidojusies, atstāja iespaidu arī uz romiešu tiesību
attīstību. Tie ir faktori (laiks, vieta un tauta), kas iespaido-
ja romiešu tiesību vēsturi.

ROMIEŠU TIESĪBAS

(vēsturiskā skatījumā). Pirmie tiesību noteikumi bija ļoti primitīvi, pie kam, ņemot vērā romiešu konservatīsmu, pirmās romiešu tiesību īpatnības uzglabājās vairākos gadu simteņos (maz pārveidotas). Un jāsaaka, ka romiešu tiesības izauga tieši no tautas dzīves saskaņā ar tās īpatnējiem apstākļiem un ierašām. Līdzīgi kā teritorija, tā arī tiesības laika gaitā paplašinājās un izveidojās, un beidzot palika vispārnozīmīgas, universalas, kas varēja apmierināt visas Romas lielvalsts tautu vajadzības.

Pretēji citām tautām, romieši iekarotām tautām neuzspieda savas tiesības, bet pat paši aizņēmušies no citām tautām visu to, kas viņiem pašiem likās noderīgs, ar ko tad pēdējā laikmetā romiešu tiesības izveidojās tādas kā "sakausētas", kaut arī, bez šaubām, pamata vilcienos dominēja viscauri romiešu tiesību principi. (Saprotams, ka romieši atļāva eksistēt Romai pakļauto tautu vietējām tiesībām, bet tiktāl, cik viņas nekaitēja Romas valsts interesēm). Ar to tad romiešu tiesības pēdējā laikā iegūst kaut ko "mūžīgu", "universālu".

Mūsu kursa uzdevums noskaidrot romiešu tiesību

1. izcelšanos
2. pārveidošanos un
3. kā tās palikušas par universalām tiesībām.

Romiešu tiesību vēstures uzdevums ir izpētīt romiešu tiesību evolūciju, t.i. kā tās attīstījās, līdz kļuva par universalām tiesībām. Ar to romiešu tiesību vēstures kurss atšķiras no romiešu tiesību kursa kā tāda, kas skata romiešu tiesības no dogmatiskā viedokļa, sadalot to institutos pēc sistēmas.

ROMIEŠU TIESĪBU VĒSTURES PIRMSĀKUMI

Tieši pirmsākumi ir tie grūtākie, jo visnenoteiktākie, visticamākie, neprecīzi u.t.t.

Pirmais laikmets sākas ar ROMULU un beidzas ar TARKVINIJU (mēs apskatīsim romiešu tiesību vēsturi pēc institūtiem). Ar tiem (pirmsākumā) mēs varam rēķināties apmēram. Ķēniņu laikmets pēc VARRO izteicieniem aptver laiku: pēc kristīgo eras no 754.g. - 510.g. priekš Kr.dz. jeb pēc romiešu skaitījuma A.u.c. - 244.g.

Legenda stāsta, ka ķēniņu laikmets sākas ar ROMULU, par ko gan daži vēsturnieki strīdas (pie kam kāds zinātnieks pavisam apšaubā ķēniņu laikmetu un pašus ķēniņus, bet pret to mēs varam pievest pamatotus pretargumentus).

Paceļas jautājums, kāda iekārtā un kāda kopdzīves forma un noteikumi bija pirmsākumā. Avoti pirmsākumos runā par QUIRITES.

QUIRITI UN VIŅU ORGANIZĀCIJA

Pirmavotos viscauri sastopamies ar terminu (vārdu) Quirites (quiriti), pie kam nekur nesastopam vārdu romieši.

VĀRDA QUIRITES (KVIRITI) TERMINOLOĢIJA.

Kviritu vārda etimoloģiskā nozīme nav līdz šim noskaidrota. Pastāv sekojoši izskaidrojumi:

1. Avotos teikts, ka izcēlies no vārda Quirinus, kas bija ROMULA nosaukums. Bet tā kā pats ROMULUS ir teiksmains, teiksmains arī pats izskaidrojums;
2. no vārda curia (kurijs), kas nozīmē vīru grupu (con+viria), tad kviritu vārds apzīmētu vienkārši kuriju locekļus;
3. no vārda cūris, kas nozīmē metamais šķēps (piem., Junona Quiris tēlota ar šķēpu); ar to tad kiriti būtu šķēpneši, t.i. bruņoti šķēpiem;
4. kviritu vārdu pielīdzina arī vārdiem ^{am} curetes (kara jaunatne);
5. romiešu tradīcijas kviritu vārdu saistīja arī ar sabiņu pilsētu Cures - tad quirites nozīmētu šīs pilsētas iedzīvotājus.

Ja iedziļināmies šo dažādo izskaidrojumu vārdu saknēs, redzam, ka tām ir kopējs, pie kam esošs sakarā ar karu, karošanu, karēvīskumu u.t.t., kas arī kļūst saprotams, ņemot vērā, ka pirmatnējie Romas iedzīvotāji bija karavīri.

QUIRITES SADZĪVES ORGANIZĀCIJA.

Mēģināsim noskaidrot kāda sadzīves organizācija bija kviritiem (quirites), pie kam avoti šinī jautājumā runā par:

- I Tribus, pie kam bija trīs tribas ar sekojošiem nosaukumiem: 1. Ramnes, 2. Tities, 3. Luceres. Katra triba dalījās 10 kurijās.
- II Curia (skaitā 30). (Avoti norāda, ka pats ROMULS sadalīja Romas tautu 30 daļās, nosaucot tās par curiām; tas vien jau norāda, ka tas ir legendari). Katra kurija dalījās 10 gentēs.
- III Gens (un tādu avoti min 300).

Uzskatot šo sadalījumu, rodas jautājums, kā varēja rasties šāds sadalījums (3-30-300). Ir daudz teoriju par to, pie kam minēsim trīs.

1. grupa ar MOMMSENU un KÜBLERU u.c., kas pieņem, ka šis sadalījums radies dabiskās attīstības ceļā, izejot no pēdējā Gens (dzimta), no tā Curia un beidzot Tribas, bet šī virziena piekritēji nevar tikt pāri skaitliskam sadalījumam (kāpēc īsti 3-30-300).

2. grupa NIBUHRS, SINAISKIS u.c. motivē, ka šinī sadalījumā nav visdabiskais stichiskais pamatojums, bet iepriekš veidots sadalījums pēc plāna. Viņi pieved citus argumentus. Jāpiezīmē, ka termins gens attiecinājies vienīgi uz patriciešiem; plebeji nevarēja uzstādīt savu dzimtu.

3. grupa, ka no 300 senatoriem (NIBUHRA uzskats) u.c.

Novērtējot šos uzskatus, liekas, ka jāpieslienas 2. virzienam - mākslīgam sadalījumam. Jo mēs redzam, ka arī vēlākā laikā ro-

miešu tiesībās bieži jāsaduras ar mākslīgām konstrukcijām. Bez šaubām, visi iepriekš trīs uzstādītie argumenti ir tikai hipotēzes. Tagad jautājam, ko izbīdīja 2. virziena piekritēji? Un tas bija Curia.

CURIA UN TĀS UZBŪVES IEKŠĒJĀ ORGANIZĀCIJA

Ir uzskats, ka curia bija

1. religiska apvienība
2. kareiviska kopa (MEIERA uzskats)
3. politiska organizācija, jo comitia curiata (kurija) - tā vieta, kur izlemj publiskās vajadzības (tā saka avoti), pie kam šis bija raksturīgs moments. Curias priekšgalā bija Curio (kurions), bet tā kā kurijas apvienojās, tad bija Curia maxima, un šīs organizācijas gaiva bija Curio maximus.

KURIJAS PUBLISKO TIESĪBU PRINCIPI.

Tā tad curiae bija vīru kopas ar raksturīgiem trim momentiem, pie kam organizācijas pamatā bija karošanas profesija. Atzīmēsim sekojošus curia uzbūves iekšējos principus:

1. curia arods bija profesionāli karot un kā kara brāļi - draugi - turas un dzīvo kopā kaut kur apmetušies nometnēs un tādējādi aug Roma (šis ir galvenais princips).
2. Libertas - brīvības princips - brīvi karavīri.
3. Aequitas - savstarpējas vienlīdzības princips.
4. Fama - goda princips (ja kāds krīt negodā, apzīmē ar vārdu infamia).
5. Sacrum - sakralitātes princips: kopējā reliģisku vajadzību piekopšana.
6. Mantas kopības princips - ka nav vispār nekādu privatīpašumu, bet ir tikai visai kopai piederošas lietas. Tāpat nestopam gimenes jēdzienu. Vēlāk gan radās.
7. Urbanisma princips - ar ko visi bija pilsētas iedzīvotāji - saprotams tādā nozīmē, kāda Roma pirmatnējā laikā bija jeb otrais termins continue taberne, kas nozīmē būdiņas pie būdiņas. Sakarā ar to romiešiem bija termins fenestella quiritalur (sniegt roku caur telts lūku - aicinot palīgā); no šī termina radies trauksmes jēdziens.
8. Trejdaļīguma princips, kuru mēs jau atzīmējām.

IUS (kā tiesība) PIRMATNĒJĀ IZCELŠANĀS.

Senā Romā notika tautas sapulces, kurās piedalījās kviriti. Kēniņš (vai vēlāk senāts), izspriežot kādu lietu, griezās ar jautājumu pie kviritiem: "Rogo vos, quirites", uz ko tad, ja bija pozitīva (piekrītoša) atbilde, kviriti atbildēja "ius". Un šis ius tad nu bija pirmatnējā nozīmē kā atbilde - atvēle un līdz ar to arī pavēle, būdama kviritu gribas un varas izpausme. Un šis "ius" bija "ex iure quiritalur" - no kviritu tiesībām. No tā izveidojies vēlākais vārds "ius" kā tiesības jēdziens.

Romas valsts pirmsākumos jautājumu: "Rogo vos, quirites" drīkstē-

ja celt tikai rex (kēniņš), bet vēlāk arī privatie quiriti, kam XII tabulu likumi atļāva, pamatojoties uz attiecīgu privilēģiju.

FAS.

Bez termina ius pie romiešiem vēl bija FAS jēdziens, kas nozīmēja dievišķīgās tiesības. Jāievēro lielā starpība starp ius un fas:

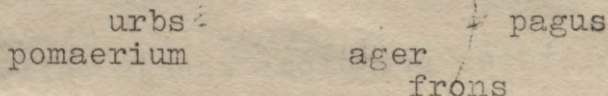
fas bija tās tiesības, kas bija uz dieva gribas veidotas, kā negrozama kārtība, kas noteikta no dievu gribas (no vārda fas izveidojies termins fatalists, kam gan tomēr vairāk tikai filologisks sakars);

ius, pie romiešiem pašos pirmsākumos parādījies termins, nozīmēja pašu cilvēku gribas spriedumu, kā romiešu juristu meistardarbs.

"Fas lex divina, ius lex humana est". "Fas ad religionem, iura pertinet ad hominum"

QUIRITU ORGANIZACIJAS PĀRVEIDOŠANĀS
(POPULARĀ JEB TAUTISKĀ ORGANIZĀCIJA)

Romiešu sabiedriskā dzīve pēc Romas dibināšanas gāja pamazām plašumā. Pirmatnējā pilsētā nometušies iedzīvotāji pavairojās skaitā un daļa izgāja un apmetās dzīvot pilsētas apkārtņē, ko sauca par pomaerium. Sakarā ar to radās jēdzieni pecus un pecunia (lops un lops kā maiņas līdzeklis - nauda). Tālāk nāca tīrumi - lauki - "ager", kuriem beidzoties palika robeža "Frons" kuras rajonā atradās sargu posteņi - "pagus"

POPULUS QUIRITIUM.

Tādējādi viena daļa no pilsētas (urbs) iedzīvotājiem pārvērtušies par lauku iedzīvotājiem. Tīri pilsētnieciskā organizācija aprobežojās ar pilsētu, bet ārpus pilsētas esošie kviriti pēc pilsētas kviritu organizācijas parauga arī laukos sāka izveidot līdzīgu organizāciju. Un šeit uz laukiem, līdzīgi kā pilsētās, radās:

1. Tribus: a) Ramnenses
b) Titienses
c) Lucerenses.

(Galotnes "enses" nozīmē saistīšanos ar vietu pretēji pilsētā (urbs) esošiem pilsoņiem, jo pilsētas kviriti bija karavīri, kas principā nebija saistīti ar savu vietu, jo varēja nodibināt kara nometni arī citur, bet lauku kviriti bija saistīti ar zemi).

2. Curiae rusticae 30
3. Gentes 300

(Par lauku gentiem fragmentos nav tieša norādījuma, lai gan pastāv doma, ka laukos arī bija genti).

Lauku kviritu organizāciju sauc par populus Quiritium kviritu

tauta jeb populara organizacija (plašākā nozīmē - kviritu pēcnācēji).

Valdošais atzinums, tā tad, kā jau teikts, ir, ka kviritu tautiskā organizacija izveidojusies no kviritiem pilsētniekiem (MOMSENS uzstāda pretējo veidokli, ka laukos veidojušies pirmatnēji kviriti un vēlāk izveidojusies pilsēta, bet šis veidoklis no zinātnieku vairākuma netiek akceptēts).

Pilsētas kviriti bija profesionāli karavīri, bet lauku iedzīvotāji jau nebija vairs profesionāli karavīri; viņi bija zemkopības darbu organizētāji un vadītāji - lielākais apsargāja robežas.

MILITIA.

Sakarā ar populus quiritium izveidojās jēdziens "militia". Karavīrus sāka izlasīt. Vārds "exercitus" vispārējā nozīmē ir karaspēks, bet vārda saknē ir jēdziens par apmācīšanos, izmēģināšanu, jo tā kā ne visi bija karavīri, tad papriekšu tie jāizlasa, jāizmeklē un jāapmāca.

"Legio" nozīmē legions - pulks. No pirmatnējās nozīmes legionāri kā izlasītie karavīri.

Ari VARRO saka, ka no lauku kviritiem karavīri tiek izlasīti ar izlasi. Visi šie vārdi pamato domu, ka no populus quiritium nākošie karavīri, ir tikai izlasītie karavīri. Izlase notika tā: katra triba deva 1000 x ar trim tribām = 3000 (viens legions)
lauku triba 1000 x ar trim tribām = 3000 (viens legions)

Ar laiku šie legionāri pieauga; arī to sastādīšana izveidojusies. Vēlāk atkāpās no 3-dalījuma principa un pievērsās 4-dalījumam.

PIRMIE PRIVATĪPAŠUMA UN ĢIMENES DĪĢĻI.

Laikam tekot, sāka parādīties pirmie dīģļi, kas bija pretēji pirmatnējiem kviritu principiem.

1. Sākās privatīpašuma tiesību parādīšanās. Šīs tiesības arī tika piešķirtas "ex iure quiritium". Vispirms jēdziens "mea res" parādījās uz kustamām lietām un tikai vēlāk uz nekustamām. Attiecībā uz zemi (nekustams īpašums) kā raksturīgs tas, ka šeit nevajadzēja izprasišanas "ex iure quiritium", jo, okupējot zemes gabalus, šie "agri occupatorii" bija kviritu rīcībā tādējādi, ka katram īstam kviritam bija tiesība, cik vajaga paņemt no kopējās okupētās zemes.
2. Pirmatnējie kviriti neatzina ģimeni, bet pie populus quiritium sāka rasties jau ģimenes principi. Sievu ieguva sākmā ar laupīšanu, vēlāk ar pirkšanu. Bet pārējie principi, kā
3. Libertas
4. Aequitas
5. Fama un
6. Sacrum palika tādi paši kā pie pilsētas kviritiem.

PLEBEJISKĀ ORGANIZĀCIJA.

Blakus organizētiem kviritiem un populus quiritium radās organizacija (pilsoņi), kas nepiederēja pie iepriekšējām divām, un līdz ar to nepiederēja pie patriciešiem (patricius). Būtībā plebejiem dabiskā nozīmē arī bija savas "gentes", bet ne šī vārda sabiedriski organizatoriskā un po-

litiskā nozīmē. Viņiem nepiederēja ius quiritium. Starpība tā tad, ka plebeji, lai gan bija pilsoņi, bet nevarēja izteikt savu politisko gribu līdzīgi patriciešiem.

CICERONS saka: dižciltīgie ir tie, kuri var uzrādīt savu tēvu (šeit jāsaprot nevis miesīgais tēvs, bet kā īpatnējs organizācijas loceklis).

KĀ RADĀS PLEBEJI?

Par to pastāv dažādi ieskati:

1. Ekonomiskā teorija (Mayr. De Sanctis) atzīst, ka nabagākie bija zaudējuši ar laiku savu mantu un to sagraba bagātākie. Kritika: Pirmatnējo kviritu starpā taču pastāvēja aequitas princips, tādēļ izskaidrojums neder. No mūsu ekonomiskā laikmeta viedokļa, kad nepastāv aequitas princips uz mantu, varētu gan pielaist šādu izskaidrojumu.
2. Atbrīvotie vergi (Momzens). Šo uzskatu jākritizē aiz tā iemesla, ka kviritu starpā nebija vergu; tiem bija jārodas no citurienes.
3. Plebeji bija kaut kādi pirmatnēji iedzīvotāji, kurus kviriti pakļāva savai varai.
4. Valdošais uzskats pieņem, ka plebeji ir Romas valsts pakļauto organizāciju (civitas) iedzīvotāji, kurus romieši pakļāva sev gan ar kariem, gan ar līgumiem. Un šo dažādo pakļauto civitates iedzīvotāji, iekļaujoties Romas valstī (civitas), palika par Romas pilsoņiem, ar izšķirību, ka viņi nevarēja politiski runāt Romas valstī. Šo viedokli atzīst NĪBURS un daļai SINAISKIS. Tā radās milzīgas tam laikam plebeju masas, jo pakļauto tautu bija daudz. Ar laiku viņi sev iekaroja kviritiem līdzīgas tiesības.

KLIENTES.

Par klientiem bija uzskats, ka tie nebija romiešu pilsoņi, bet kas uzmeklēja sev kādu kviritu par patronu un padevās tā aizsardzībai. Sakarā ar to bija pazīstams akts

Deditio in fidem, kas nozīmē, ka klients uzmeklē sev kādu patronu un tā aizsardzībā dzīvo Romā, jo citādi viņš skaitas par hostis (svešnieku). Tā tad hostis pārvēršas par klientu sava patrona aizsardzībā, pie kam šai aizsardzībai jābūt ļoti labai. Ja kāds kvirits uzņemas klienta aizsardzību, viņam tas bija arī pienācīgi jāaizstāv, un ja kvirits ļaunprātīgi lauza savu pienākumu, tad tādu kviritu izstuma no kviritu organizācijas.

"Patronus si clienti fraudem fecerit sacer esto" saka 12.tabulu likumi.

Klienta pienākumi:

1. jāpakalpo ar savu personīgo darbu patronam,
2. ja patrons krīt gūstā, jācenšas to izpirkt,
3. jādod patrona meitai pūrs, ja tā precas,
4. jāpakalpo karaspēkā,
5. ja klients mirst, bez bērniem - patrons manto viņa mantojumu.

Klienta tiesības:

1. gūst sev par labu no patrona tiesisko aizsardzību,
2. var lietot kviritu zemi, pie kam zemi turēja patrona vārdā (detentio).

SERVIJA TULLIJA REFORMAS

Tā kā Romā, kā mēs redzējam, bija dažādas ļaužu šķiras, kuras savā starpā nebaudīja līdzīgas tiesības, sākās ar laiku šķiru cīņas, un kā sekas radās attiecīgas reformas.

Pirmās svarīgākās reformas izveda Romas sestais ķēniņš SERVIJS TULLIJS. Ir šaubas, vai viņš vispār eksistējis. Par viņu atstāsta legendas. Viņš par savu reformu bazi ņēma ideju, kas varētu saskaņot visu intereses, ņemot vērā sekojošus principus:

1. ka visi iedzīvotāji bija ieinteresēti aizsardzībā no ārie- nes,
2. ka bagātnieki varētu sekmēt valsts labklājību,

LIVIJS (rakstnieks) raksta, ka SERVIJS TULLIJS

1. nodibinājis censusu,
2. sadalījis iedzīvotājus klasēs un centurijās, un
3. šo kārtību izveda pēc censa principa.

ADSIDUUS UN PROLETARIUS.

Toreizējie Romas iedzīvotāji mantas zi- nā sadalījās sekojoši:

1. adsiduus - cilvēks, kas apmeties uz zemes gabala (burtiski atsēdies). No šī vārda tad cēlies vēlāk vārds possessio - valdīt, un zemes īpašums toreiz bija liela bagātība.
2. proletarius - pretstats adsiduus'am - kam nav zemes. (Šī vārda sākums "proles" nozīmē cilvēks, kas bagāts ar bērniem, un ja nu adsiduus'u cenze pēc zemes, tad proletarius'u cenze pēc bērniem (capite census), bet tiklīdz proletarius iegūst kādu zemes gabaliņu, kaut arī tik mazu, ka no tā nevar ne- maz iztikt, viņš jau kļūst par adsiduus.

SERVIJA TULLIJA REFORMA.

Ņemot vērā augšējo tautas sagrupējumu mantas ziņā, SERVIJS TULLIJS sadalīja iedzīvotājus klasēs pēc se- kojošiem diviem principiem:

I Pēc zemes platības, ņemot par zemes vienību "jugerum" - ap- mēram 1/4 daļu no hektara (precīzi jugerus - 2518,88 kv.m)

1.klase	- pāri	20	jugeriem
2. "	"	15	"
3. "	"	10	"
4. "	"	5	"
5. "	"	2 $\frac{1}{2}$	"

II Bet tā kā tanī laikā jau radās cilvēki, kam, kaut arī nepie- derēja zemes, bet bija kāda manta, bagātība, tad tiem pie- mēroja mantas cenzu - assos.

1.klase	kam manta	pāri	100.000	asu
2. "	"	"	75.000	"
3. "	"	"	50.000	"
4. "	"	"	25.000	"
5. "	"	"	11.000	"

Šāds sadalījums klasēs pēc zemes platības un mantas (assos) ir avotos minēts.

Šādi sadalīti iedzīvotāji klasēs vispirms deva karaspēkam kareivjus, pie kam

A.	1.klase deva	80	centuriju	
	2. " "	20	"	
	3. " "	20	"	
	4. " "	20	"	
	5. " "	30	"	
	Kopā	170	centuriju	170 centur.
B.	Bet šīs 170 centurijas nebija viss karaspēks, jo pirmai klasei vēl pienācās dot 18 jātnieku centuriju - centuriae aequitum	18	"	
C.	1.un 2.klase kopā vēl deva 2 centurii fabei, t.s. strādnieku centurijas, kurā ietilpa <u>tignarii un ferrarii</u>	2	"	
D.	4.un 5.klases bez tam vēl deva 2 centurijas - <u>cornicines un tubicines</u> , t.i. muzikantus	2	"	
E.	Bez tam vēl nāca viena centurija no ārpus klasēm stāvošiem t.s. proletariem jeb <u>capitecensi</u>	1	"	
	Pavisam kopā	193	centur.	

SERVIJA TULLIJA reforma skāra arī karaspēka iekārtu pēc vecuma, jo izšķīra:

1. centuriae juniores - kuras sastādījās no jaunākiem cilvēkiem, spēcīgākiem entuziastiem, un kas devās iekarojumos, un
2. centuriae seniores - no vecākiem cilvēkiem, kas bija pilsētas aizsargi, un kas palika pilsētā.

LUSTRATIO.

Tā kā iedzīvotāju mantas stāvoklis mainas, tad cenzu - pilsoņu skaita un viņu mantības noteikšanu - izveda periodiski ik pa pieciem gadiem, un šos periodus romieši sauca par "lustratio" (tulkojumā šķīstīšanās). Starplaiku starp cenzēšanām sauca par Lustrum. Jāpiezīmē, ka avotos ir pretruna; pēc vieniem - ka pēc 5 gadiem, citos - ka pēc 4 gadiem.

SINAISKIS domā, ka cenzus izvests pēc viena noteikta laika, bet 4 un 5 gadi izskaidrojami ar dažādām laika skaitīšanas sistemām, jo 4 saules sistēmas gadi bijuši 5 mēnešu sistēmas gadi.

SERVIJA TULLIJA REFORMU NOVĒRTĒJUMS.

Pacēlas problēma, kā un ar kādām sekmēm tika izvesta SERVIJA TULLIJA reforma? Kādu daļību politikā varēja sākt ņemt plebeji?

Kā redzējam, plebeji tika iedalīti karaspēkā, bet, tā kā karaspēks sapulcējās tautas sapulcēs - comitia - lemt politiskos jautājumus, sekas liekas bija tādas, ka nu arī plebeji varēja lemt politiskos jautājumus. Arī nosaukums comitia curiata pārvērtās nosaukumā comitia centuriata.

Bet apskatoties tabulu, redzam, ka pirmai klasei bija absolūts pārvērtums, un, ņemot vērā, ka tautas sapulcēs balsoja pēc centurijām, pirmai klasei (turīgākiem) iznāca absolūts vairākums.

TRIBUARĀ ORGANIZĀCIJA.

Pēc Servija TULLIJA reformām Romas teritorija arvien paplašinājās un, lai izvestu iedzīvotāju cenzēšanu pēc viņa reformas, bija nepieciešami valsti sadalīt administratīvos apgabalos, kas arī tika panākts, sadalot Romas civitas (tautu) tribās, pie kam noteikti jāšķiro šis sadalījums tribās, jo tam nav nekāds sakars ar agrākām kviritu tribām, kas bija personiskās tribas, kam teritorialais moments nebija galvenais. Romas valsts sadalījās tribās tādējādi, ka

Pilsētas tribu bija 4 ar sekojošiem nosaukumiem:

- a) Palatina
- b) Collina
- c) Esquilina
- d) Suburana

Lauku tribu bija 31

Kopā 35 tribu.

Šis bija tā saucamais teritorialais sadalījums apgabalos, un pēc šīm tribām sāka darboties comitia tributa.

ĶĒNIŅU LAIKMETA PUBLISKĀS VARAS ORGANI.

Jau pirmatnējā kviritu dzīves iekārta pats par sevi saprotams radīja savu publisku varas organu. Mēs apskatīsim šeit un nosauksim viņu par publisku varu, jo par valsts varu no šī termina tagadējās nozīmes nevar apskatīt Romas toreizējo valsts iekārtu.

Pirmā laikmetā galvenie publiskās varas organi bija trīs:

1. Rex
2. Senatus
3. Comitia.

ĶĒNIŅŠ (REX).

(Vārds cēlies no darbības vārda regere, kas nozīmē valdīt, virzīt). Latviešu terminologijai šim jēdzienam atbilst divi vārdi - karalis un ķēniņš. Ņemot vērā, ka vārds karalis izteic vairāk jaunlaiku jēdzienu, bet ķēniņš vairāk vēsturisko, mūsu tulkojumam būtu piemērojams vārds ķēniņš.

Pastāv dažādas tradīcijas par ķēniņa institutu, bet Pais noliedz to pastāvēšanu, kas liekas tomēr nav pamatots.

Rodas jautājums, kā ķēniņi rodas, vai troņa mantošanas ceļā? vai tos ievēlē? Par to pastāv daudzi uzskati.

1. Valdošais uzskats WILLENS, SINAISKIS, ka ķēniņus ievēlēja.
2. Pretējo domu izteic BERNHÖFT - ka pastāvēja mantošanas kārtība.
3. Interesants ir BONFANTĒ uzskats, ka iepriekšējais ķēniņš jau priekšlaikus iecēla sev pēcnācēju.

Mēs pieturēsimies pie pirmā kā valdošā. Ķēniņa ievēlēšanai bija nepieciešami sekojoši priekšnoteikumi:

1. ķēniņu izrauga no patriciešu vidus un
2. tautas sapulcē liek priekšā to par tādu ievēlēt (lex curiata de imperio),
3. iesvētīšana - inauguratio.

Ķēniņu starplaikā valdīja senats, kas no sava vidus izvēlēja 10 cilvēkus - interreges - un šo institutu sauca par "interregnum".

Katrs no šiem 10 interregnes valdija pēc kārtas 5 dienas, līdz ievēlēja jaunu ķēniņu (viņš tad arī lika priekšā tautas sapulcē ievēlēšanai nozīmēto ķēniņu).

Tā tad ķēniņu ievēlē tautas sapulcē, ar tam sekojošo sakrālo ceremoniju (ad 3) un kā varas orgāns ķēniņš no vienas puses laicīgs un no otras puses sakrāls (garīgs).

Un zīmīgi, ka republikas laikā ķēniņš kā laicīgs orgāns vairs nepastāvē, bet tikai kā "rex sacrorum" - kā garīdznieks.

Bet ķēniņu laikā abas šīs funkcijas - laicīgā un sakrālā - bija apvienotas.

Ķēniņa galvenās varas funkcijas:

1. Priekšsēdētājs tautas sapulcē un senatā, un kā tāds viņš, sagatavojot likumprojektu, lēmumu u.t.t., cēla to tautas sapulcēs priekšā un jautāja: "Rogo vos quirites?" Kam sekoja klātesošo atbilde.
2. Izpildu orgāns, jo ķēniņš izpildīja to, ko nolēma tautas sapulce un senats.
3. Augstākais karavadonis.
4. Kulta un sakrālie pienākumi.

Ķēniņa ārējās pazīmes bija:

1. tā priekšā gāja 12 liktori ar rīkšu kūli un cirvi
2. ķēnišķīgais krēsls - Sella curulis
3. īpašs apģērbs
  - a) toga picta - virsdrēbes
  - b) tunica palmata - apakšdrēbes u.c.

Teika stāsta, ka pavisam bija 7 ķēniņi:

1. Romulus
2. Numa Pompilius
3. Tullus Hostilius
4. Ancus Marcius
5. Lucius Tarkvinius Priscus
6. Servius Tullius
7. Lucius Tarkvinius Superbus (šie ķēniņu vārdi nav jāmācas no galvas).

Daži zinātnieki izsaka šaubas, kāpēc tieši un vispār tiek minēti ķēniņi skaitā septiņi (varbūt ka 10 vai 12). Domā, ka šeit ir sakrāls iespaids, jo 7 pie romiešiem ir sakrāls skaitlis. Šim ieskatam piekrīt arī SINAISKIS.

LEGENDAS PAR ĶĒNIŅU DARBIEM.

Kā parasti, legendas cenšas katram tautas lielākam vadonim pierakstīt lielākus nopelnus nekā patiesībā tas ir. Arī senās tradīcijas par Romas ķēniņiem piešķir viņiem kādu svarīgāku varoņdarbu.

Tā LIVIJS runā, ka ROMULUS sadalīja tautu tieši 30 daļās, kuras nosauca par kurijām, tā tad sadalīja tautu publiski.

TACITUS runā, ka NUMA POMPILIJS ieveda reliģiskās un dievišķīgās tiesības, saistot tādējādi tautu ar dievišķīgām un reliģiskām tiesībām - ieveda dievišķīgo reliģiju.

CICERONS par TULLU HOSTILIJU saka, ka viņš nodibinājis tiesības, kas noteica karošanu, ko vēlākā "fetiales" reliģija sank-

cionēja (fetiāles bija garīdznieki, kas karam sākoties svieda šķēpu ienaidnieka pusē), tā tad kara tiesību izveidošanu.

DIONISIJS runā par TARKVINIJU PRISKU, ka tas nodibinājis ķēniņa ārējās nozīmes, ar ko ķēniņi paši sevi greznoja, kā zelta kroni, zilonkaula krēslu, tunica ar zeltu izrotāta, sarkana toga.

LIVIJS par SERVIJU TULLIJU runā, ka tas izvedis reformas.

DIONISIJS par TARKVINIJU LEPNO runā, ka tas sadalījis pilsetu četrās tribās (Palatina, Collina, Esquilina, Suburana).

SENATUS.

No terminologijas viedokļa šī vārda saknē ir vārds "senex", kas nozīmē vecis, vecākais, piedzīvojis cilvēks, sirmgalvis.

Tā tad senats bija tāds publisks orgāns, kas sastāvēja no vecākiem piedzīvojušiem cilvēkiem, kas sastāda padomi - consilium un šīs padomes locekļi saucas par senatoriem vai ari patres (patres šeit nav genetiskā, dabiskā nozīmē, bet gan politiskā). Senatoru skaits bija 300, pie kam pastāv doma, ka tos izvēlēja kurijas.

Senata lēmumus sauca par "senatus consultum", kas burtiskā tulkojumā būtu senata padoms. No šī termina izveidojies modernais nosaukums senata spriedums u.t.t.

Paceļas jautājums, kam tad senats deva padomu? Un proti - ķēniņam, jo senatam bija uz to piedzīvojumu pamats (dot padomus). Un, vēl vairāk, likumiem (lex), ko pieņēma tautas sapulces, vajadzēja rast piekrišanu no senata kā auctoritas patrum, t.i. senata autoritāti (MOMMSENS piezīmē, ka auctoritas patrum ir auctoritas tutoris - aizbildnības jēdziens, bet šis termins "tutoris" nav avotos minēts).

GAIUS saka, ka: Senatus consultum est quod senatus jubet atque constituit (t.i. senata padoms ir tas, ko senats pavēl vai noteic), pie kam viņš saka, ka senatus consultum nav lex (likums), bet, ka tas ir likuma vietā - "legis vicem obtinent".

COMITIA.

(no vārda comitium, kas daudzskaitlī kā comitia, tulkojumā nozīmē sapulci). Šī tautas sapulce izveidojās dabīgi - evolucionāri. Principā katrs kvirits bija vienlīdzīgs augstākās varas nesējs; līdzdalībnieks lietu lemšanā. Šeit izvests vistīrākā veidā pilsonības princips: kvirits kā suverenitātes līdzdalībnieks, visi pilsoņi reprezentē augstāko varu. Comitiju veidi:

I pirmā bija Comitium (curiata un
callata

Kā curiatā, tā callatā reprezentējās tie paši kviriti, tikai tā starpība, ka curiatā izlēma laicīgas un callatā garīgas lietas. Comitium curiatā lemšana notika balsojot pēc kurijām (callatā nebalsoja).

Līdz SERVIJA TULLIJA reformas šī comitia curiata izsprieda visus jautājumus attiecībā uz valsts pārvaldi, bet līdz ar comitia centuriata attīstīšanos šī sapulce zaudēja savu agrāko nozīmi un tai paliek tikai dažas funkcijas.

II Comitia centuriata saistīta ar SERVIJA TULLIJA reformām. Tanis balsoja pēc centurijām.

III Comitia tributa - sapulce pēc tribām.

Tie ir galvenie sapulču veidi. Visās šajās tautas sapulcēs pieņemtos lēmumus sauca par lex. Senā Romā tautas sapulcē pieņēma jeb noraidīja rex likumu sekojošā kārtā: rex griezās pie tautas un sacīja: "Venitis jubeatis quirites? Rogo vos quirites!" Uz ko tad klātesošie atbildēja: "Uti rogas! (pozitīvā atbilde) vai ari: "Antiquo" (negatīvā atbilde - pa vecam).

Comitia sasauca tad, kad bija jābalso par kāda magistrata priekšlikumu, un bez kēniņa gribas tā nevarēja notikt.

Bija arī īpašas contiones - sapulces, bet tur tikai sapulcējās apspriedēm, bet nebalsoja.

Vēsturiskā attīstības gaitā kompetenču ziņā kārtība bija šāda: vispirms priekšroka piederēja kuriju komitejai, pēc SERVIJA TULLIJA reformām centuriju komitejai, vēlāk līdz ķeizaru laikmetam tribu komitejai.

Kēniņu laikmetā Romas valsts teritorija, salīdzinot ar imperijas laikmetu, paplašinājās ļoti mazā apmērā.

REPUBLIKAS LAIKMETS

pēc VARRO no 510.g. - 27 g.pr.Kr.dz.
jeb 244 - 727 a.u.c.

ŠĪ LAIKMETA VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS

CONSULES.

Republikas laikmetā Rex kā varas organs beidz eksistēt, jo, kā legendas stāsta, TARKVINIJS LEPNAIS iemantojis visas tautas dusmas un, pēc viņa izdzīšanas no Romas, kēniņi vairs netika vēlēti. Bet kēniņus atvietoja divi konsuļi (vēlākā laikā konsuļiem radās arī palīgi). CICERONS saka, ka konsuļi ar savām īpatnējām un kēnišķīgām tiesībām valdījuši (atvietojuši kēniņu).

TERITORIJAS PAPLAŠINĀŠANĀS.

Republikas laikmetā Romas teritorija paplašinājās pāri par Apeninas pussalu un šī teritorijas paplašināšanās notika gan ar

1. iekarošanu, gan
2. līgumu ceļā, kad mazākās civitates, redzēdzamas, ka viņas kļūst nespēcīgas pret Romas pārspēku, slēdza līgumu ar Romas tautu.

Legendas stāsta, ka ar kēniņu padzīšanu Romai apkārtējās ciltis (civitates) sacēlušās, bet tikušas uzvarētas, kam sekoja foedus Cassianum - (līgums 493.g.).

Sakarā ar šo foedus Cassianum noslēgšanu pastāv sekoši divi uzskati:

1. TAUBLERA uzskats, ka Roma, attiecībā pret citām valstīm (civitates), i e t i l p a kopējā savienībā.
2. MOMMSENA uzskats, ka Roma, noslēdzot šo miera līgumu, palika savienības ārpusē kā k o n t r a h e n t s.

ROMAI PAKĻAUTO CIVITATES TIESISKAIS STĀVOKLIS.

Savu varu teritorijas paplašināšanas procesā Roma nostiprināja ar to, ka dibināja kolonijas - coloniae. Vārds - colonia - cēlies no vārda colonus, kas nozīmē zemnieks, nomnieks. Nometinājot šos colonus ārpus savām pirmatnējām robežām, Roma stiprināja savu varu ārpus savām robežām.

Dažādu iemeslu dēļ radās tāds stāvoklis, ka pakļautās civitates attiecībā pret Romu nokļuva dažādā tiesiskā stāvoklī. To tiesiskais stāvoklis, salīdzinot ar tīriem romiešiem, bija dažāds:

1. Civitates cum suffragio (cives Romani cum suffragio).

Šo tautu tiesiskais stāvoklis tika pielīdzināts pilnīgi romiešu pilsoņiem. Viņām piederēja ius suffragii - pēc triebām (35) piedalīties un balsot tautas sapulcēs.

2. Civitates sine suffragio (cives Romani sine suffragio).

Šīm tautām, lai gan nebija politiskās tiesības piedalīties tautas sapulcēs (ius suffragii) un ius honorum - ieņemt amatus, bet kā cives Romani viņiem ir pārejas romiešu privatās tiesības, kā ius commercium, ius connubii (slēgt laulību). Šo tautu pilsoņi, salīdzinot ar pirmo grupu, atradās sliktākā stāvoklī, jo nāca no civitates, kas nav ieguvušas Romas valsts politiskās tiesības.

3. Civitates foederatae (liberae).

Šīni grupa ietilpa tās tautas, kuras noslēdza ar Romu līgumu, pie kam tās pilsoņi nav cives Romani, bet skaitas par peregrini - svešnieki, ārzemnieki (vārds - peregrini - cēlies no vārdiem: per + ager - pāri laukiem). Bet tā kā šīs civitates ar līgumu bija saistītas ar Romu, tad tās iedzīvotāji tomēr skaitījās par socii - t.i. peregrini socii, ar ko tad viņus atšķīra no tādām svešniekiem un ārzemniekiem, kuri bija hostes - kam nebija nekādu aizsardzību no Romas puses (nebija sabiedrotie).

4. Civitates dediticiae.

Šīs tautu grupas iedzīvotāji saucas par peregrini dediticii. Vārds - deditio - nozīmē padoties žēlastībai, kapitulēt. Tā tad tās bija civitates, kas redzēja, ka viņām jākapitulē bez kādiem noteikumiem, ka ar viņiem neslēgs nekādu līgumu, kādēļ vienkārši padevās Romas žēlastībai.

Viņu stāvoklis vēl beztiesiskāks par trešo grupu. (Nebūdami romieši, peregrini nevarēja izlietot nacionālas romiešu tiesības, bet gan tautas tiesības (ius gentium), kas bija īpašas normas peregrīnu aizsardzībai Romas teritorijā. Vēlāk nodibinājās arī īpaša magistratura pretor peregrinus).

PROVINCIJAS.

Tādējādi ar iekarojumiem un līgumiem Roma pakļāva visu Apenīnu pussalu, un šī pussala jau toreiz saucās par Itāliju. Un šai solum Italicum atšķirībā no zemēm, kas atradās ārpus Itālijas, bija citādas privatās tiesības nekā ārpus Itālijas stāvošās solum provinciale (jo pēdējās maksāja īpašuma nodokļus u.c.).

Vārds - provincia - radies no pro un vincia (uzdevums magistratam iekarot ārpus Romas esošās zemes).

PATRICIEŠU UN PLEBEJU TIESISKĀ STĀVOKĻA PĀRGROZĪŠANĀS.

Jau teikas stāstīja par plebeju sadursmēm ar patriciešiem. Plebeji, nebūdami kviriti, nevarēja piedalīties tautas sapulcēs. Teikas

stāsta, ka cīņas beidzas ar plebeju uzvaru. De SANCTIS saka, ka šī uzvara nāca revolūcijas ceļā, bet valdošais uzskats (ari SINAISKIS), ka evolūcijas ceļā, tīrā attīstības ceļā. Tā tad evolūcijas ceļā plebeji ieguva sekošas sev svarīgas tiesības:

1. Lex Valeria de provocatione

Sākumā konsulus ievēlēja tikai no patriciešiem, bet, lai kaut kā ierobežotu konsulu varu, plebeji centās iegūt un ar laiku ieguva tiesību, kas aizliedza tiesību konsuļiem kā magistratiem notiesāt Romas pilsoni uz nāvi, vai ar miesas sodu, jo tādā gadījumā pilsonis varēja griezties ar provocatio pie Romas tautas (provocatio ad populum).

2. Lex Aternia Tarpea de multa

aprobežoja magistratu varu tādējādi, ka aizliedza lielus naudas sodus pilsoņiem, un proti - ne lielākus par 30 vēršiem un 2 aitām.

3. Concilia plebis tributa

(plebeju sanāksme no tribām). Tas bija vislielākais ieguvums, jo plebeji varēja organizēties un nodibināt savas īpašas sapulces. Šim organam bija sevišķi lielas lemsanas tiesības.

4. Tribuni plebis

kas skaitījās par plebeju aizstāvjiem un aizsargāja plebejus no patriciešu pārestībām.

5. Lex Canuleia

kas atļāva plebejiem laulāties ar patriciešiem, bez tam, vēlāk, no plebeju vidus nāca

6. Milites tribuni, vēlāk viens konsuls, kvestores, Aediles, Censores, izņemot sakralus amatus, kuri vienmēr atradās patriciešu rokās.

Tādējādi Republikas laikmetam raksturīgi sekoši trīs faktori: 1. ķēniņu padzīšana, 2. teritorijas paplašināšana, 3. pārmaiņas patriciešu un plebeju tiesiskās izšķirībās, tādējādi, ka plebs pamazām iegūst tādas pašas tiesības kā patricieši un Romā uzvar aequitas princips.

AEQUITAS PRINCIPS.

Aequitas princips tulkojumā būtu līdzības princips, kas pie romiešiem tika saprasts kā taisnības princips. Kā tas izveidojies?

Pie tīrajiem romiešu kviritiem aequitas bija izvests konsekventi. Vēlāk radās populus quirītum (kviritu pēcnācēji), kuri savu tiesisko stāvokli izveidoja pēc tīro kviritu līdzības: attīstīja tālāk šo aequitas principu. Bet nu vēlāk nāca plebs. Lai arī plebeji būtu aequi (tiesiskos noteikumos ne citādi kā kviriti), tad priekš viņiem tika izveidotas kviritiem līdzīgas tiesības.

Tā kā formali nekviriti nevarēja būt par kviritu, tad radīja tiesības, kuras seku ziņā tik pielīdzinātas kviritu tiesībām. Plebejus varēja aizsargāt tikai "līdzīgi kā kviritus", kas ir svarīgs moments romiešu tiesībās.

Tā Romā uzvarēja aequitas - līdzības - kā taisnības princips.

CELSUS saka, ka "ius est ars boni et aequi".

PUBLISKI TIESISKĀSVARAS ORGANI REPUBLIKAS LAIKMETĀ ir

1. Tautas sapulce
2. Senatus
3. Magistratura.

I TAUTAS SAPULCE.

Republikas laikmetā tautas sapulcēs turpinas tie paši kviritu principi, ka visi pilsoņi kā karavīri reprezentē augstāku varu. Tautas sapulce ir visaugstākais suverēnais valsts organs.

Šis kviritu princips izveidojas arī republikas laikmetā - dīgļi, kas iesākas ķēniņu laikmetā, turpina attīstīties vēlākos laikmetos.

1. Comitia curiata

Ķēniņu laikā, kā aizrādīts, bija trīs comitia veidu. Arī republikas laikmetā šīs comities turpina pastāvēt, bet dažas kā comita curiata lai gan turpinās, bet tās nozīme aizvien progresīvi mazinas. Republikas laikmetā comitia curiata kompetence bija piešķirt varu magistrātiem (vairāk reliģiskā nozīmē), pēc tam kad comitia centuriata tos ievēlēja.

Comitias curiata paveids comitia calata nodarbojas ar sacraliem aktiem: 1. arrogatio (pielikt, dotiela), 2. daži privattiesiski akti, kā piem. testamentu vajadzēja slēgt ar calata līdzdalību - bet vēlāk tās līdzdalība nebija nepieciešama.

2. Comitia centuriata

Sākumā bija ar militaru, bet vēlāk ar politisku raksturu. Lielāka nozīme tai radās, kad tā sāka ievēlēt galvenos magistratus. Un tāpēc vēlāk to nosauca par Comitiatus maximus.

3. Comitia tributa

Šai sapulcei tieši republikas laikā aizvien pieauga lielākā lomā. Visa politiskā dzīve iekļāvās šinīs comitias (35), kurām bija teritoriāla nozīme.

4. Concilia plebis tributa

Blakus comitia tributa izveidojas Concilia plebis tributa, kas atšķiras no iepriekšējās ar to, ka šeit piedalījās vienīgi plebeji. Bet comitia tributa bija vispārējs organs un tajā piedalījās arī patricieši, ir plebeji par tik, par cik viņi tur iekļuva.

Lēmumi, kurus iznesa concilia plebis tributa, saucās par plebiscitum, t.i. tas, ko nosaka, nolemj plebeji, atšķirībā no lēmumiem, kurus noteica comitia tributa, kas bija populiscitum.

Sākumā plebiscitum saistošs bija tikai plebejiem, pretēji populiscitum, kas bija saistošs arī patriciešiem, ir plebejiem, bet vēlāk plebeju lēmumi (plebiscitum) kļuva saistoši arī patriciešiem.

Sakarā ar šo GAIUS saka, ka: tautas lēmums aptver visus pilsoņus, ieskaitot arī patriciešus, bet plebeju lēmumi nav saistoši patriciešiem, jo tie ir bez patriciešu auctoritas. Bet ar Hortensija likumu bija noteikts, ka plebisciti saista visu tautu - tādā ziņā plebisciti kļuvuši likumiem līdzīgi (pielīdzināti likumam).

5. Contiones

Bez iepriekš aprādītām formālām tautas sapulcēm, Romā pastāvēja vēl - contiones - t.i. vienkāršā karavīru sapulcēšanās, kur varēja tikai runāt un apspriesties, bet nevarēja izlemt lēmumu (ad populum sine rogo). Contiones pretēji comitiā tādā nebija lemjošas varas orgāns.

LEX, IUS, IURA. Tagad paceļas jautājums, ko nozīmē vārds lex, ius, iura, un kā tie radās? Burtiskā tulkojumā lex nozīmē likumu. Par tā izcelšanos ir divi uzskati:

1. ka no vārda l e g a r e - sūtīt (sūtīt par sūtni)
2. " " " l e g e r e - salasīt, sakopot.

Ad 1. Ja vārds lex atvasināts no legare - (sūtīt par sūtni), tad tajā izteikta ideja par zināmu pilnvaru magistratam (publisko tiesību laukā) vai arī privātai personai (privāto tiesību laukā) darboties noteiktā veidā.

II

Ad 2. Bet ja vārdu lex atvasina no legere - salasīt, sakopot, izvēlēt u.t.t.), tad tas apzīmētu sakopojumu, kārtību, sakaru, normu vai normas.

Tā kā Romā magistrats tautas sapulcē cēla priekšā gatavu likumprojektu, jautājuma (Rogatio) veidā, un tautas sapulce apstiprinotās atbildes gadījumā uz magistrata jautājumu piešķīra viņam tiesību darboties apstiprinātā likuma robežās, kāpēc tad arī likumus parasti sauca tā vārdā, kas tos cēla priekšā tautas sapulcē, tad priekšroka dodama pirmam uzskatam (no vārda legare), jo lex ir pilnvarojums magistratam darīt tā, kā tautas sapulce grib.

GAIUS saka: "Lex est quod populus iubet atque constituit". (Likums ir tas, ko tauta pavēl un noteic).

Vārds iubere nozīmē pavēl un tam ir sakars ar ius tādējādi, ka vārds iubere pavēl un ko? - constituere - t.i. to, ko tauta (populus) nolemj. Vispirms nāk pavēle un pēc tam, ko vajag darīt.

Pirmatnēji avoti viscauri lieto vārdu ius (vienskaitlī), bet vēlākā laikmetā avoti sāk lietot šo vārdu daudzskaitlī - iura, t.i. tiesības, bet ne vienskaitlī, kā tiesība. Kāpēc tas tā?

Uz to GAIUS saka, ka: romiešu tiesības - t.i. iura - sastādas:

- ex legibus
- " plebiscitus
- " senatus consultis
- " consultibus principium
- " edictis qui ius edicendi habent et
- " respondis prudentium.

Tā tad tiesības izcēlās no likumiem, plebiscitiem, senata lēmumiem, princepsu konstitūcijām, magistratu ediktiem un juristu izskaidrojumiem. Tā kā sākumā tiesības sastāvēja tikai no tautas sapulces pieņemtām leges, bet vēlāk likumiem pielīdzināti kļuva arī senata padomi, plebisciti u.c. - kļūst saprotams, ka pirmā

gadījumā ir ius (vienskaitlī) un otrā -iura (daudzskaitlī).

Tautas sapulces principā palika tās pašas ar likumu izdošanas tiesībām, bet vēlāk nāca klāt plebeju sapulces ar īpašām tiesībām, bet tā kā ar plebiscitiem formali nevar izdot likumus (leges), tad viņi tiek pielīdzināti likumiem. Tāpat senatus consultum ir tikai vici legem (likuma vietā) u.t.t., kas visas kopā sastādīja jēdzienu iura.

TAUTAS SAPULCES KĀRTĪBA UN DARBĪBA. Tautas sapulci sasauca magistrats un visupirms izdrija "auspicijas", uzprasot dieviem, vai viņi piekrīt šīs tautas sapulces sasaukšanai. Pēc tam uz prezidējošā magistrata uzrunu: "Venitis iubeatis quirites? - Rogo vos, quirites", tauta atbildēja vai nu ar "ja" - uti rogas - jeb "ne - antiquo (pa vecam). Korigējumiem nebija vietas. Sākumā balsošana notiek mutiski, bet vēlāk rakstiski "per tabellas". Šeit bija nozīme sevišķiem likumiem, kurus sauca "leges tabellariae". Uz "tabellae" bija sekoši burti:

1. "u.r." - kas nozīmēja "uti rogas" - piekrītoši (ja)
2. "a" - "antiquo" - noraidoši - pa vecam (ne).

II SENĀTUS.

Senats senā Romā izveidojies kā vecajo padomdevēju orgāns, kas izteica savus padomus konsuliem. Republikas vēlākā posmā senats blakus padomdevēja organam sāka palikt par valsts augstākās varas organu.

Senatoru izlasi izdrija consules, vēlāk cenzori (Lex Ovinia - 312.g. pr.Kr.).

Kēniņu laikmetā senatori saucās par patres un tāpēc arī republikas laikā viena senatoru daļa saucas par patres, bet otrā daļa saucas par "conscripti". (MOMSENS domā, ka šie conscripti nāca no plebeju vidus. SINAISKIS domā, ka patres bija curias reprezentanti, bet conscripti visu citu šķiru senatori).

Tā tad

1. patres bija senāko, agrāko kviritu reprezentanti, bet
2. conscripti arī plebeju reprezentanti.

SENATORU TIESĪBAS. Senatorus vispirms šķiroja kā senatori, kam bija:

1. ius sententiae dicendae - kuriem bez balsošanas bija arī tiesība līdzī runāt un savu lēmumu izteikt un
2. ius sententiae ferendae - kam bija tikai balsošanas tiesības. Sakarā ar to, tad šo otru senatoru daļu sauca par senatores pedarii. No sākuma plebeju senatoriem nebija tiesības izteikt savas domas. Viņiem vajadzēja klusēt, tomēr balstiesības viņiem bija. Balsošana senatā notika ar senatoru pārvietošanos: tie, kuri balsoja par "ja", pārvietojās uz vienu pusi, bet kuri bija pretī, pārvietojās uz otru pusi. Tādā kārtā plebeju senatori savu balsošanu izteica, pārvietojoties kājām uz vienu vai otru pusi.
3. Vēl bija senatores Flamen Dialis, kura domas tika uzklausītas, bet kam nevajadzēja staigāt (pārvietoties uz vienu vai otru pusi - viņš sēdēja).

Senatu sasauca magistrats - konsuls vai pretors.

Sēde sākās ar ziņojumu: Relatio, uzrunājot savā ievada runā senatorus ar vārdiem: "Patres conscripti..."

Bija arī jautājumi, kurus lēma bez pārrunām, bet citiem vajadzēja atklāt debates.

SENATA KOMPETENCES.

1. Interregnum gadījumā vara pārgāja senatam. Bet republikai attīstoties šī kompetence ar laiku zuda.
2. Auctoritas patrum. Tā kā senatori bija veci, piedzīvojuši, tad viņiem pienācās lēmumus, ko nolēma tautas sapulcēs, pārlemt, dodot savu piekrišanu, kā auctoritas patrum veidā. Bet uz republikas varas beigām arī šī funkcija izzuda, jo to pārņēma pilnīgi tautas sapulce.
3. Padomdevējs ārkārtējo drošības soļu piešķiršanā konsuliem. "Senatus consultum ultimum". Ar šo konsuliem piešķir ārkārtējās pilnvaras (sakarā ar diktatora ievēlēšanu).
4. Daži reliģijas un kulta jautājumi.
5. Provinču pārvaldīšana.
6. Finansu un budžeta jautājumi.
7. Diplomatisku attiecību kārtošana.

Tā tad novērtējot Senata kompetences, jāsaka, ka ķēniņu laikā senats bija padomdevēju orgāns, bet republikas laikā tās kļuva bez tam arī par administratīvo orgānu.
Bet par likumdošanas iestādi senats nekad nebija.

III MAGISTRATURA.

Sākumā ķēniņus atvietoja tikai divi konsuli, bet vēlāk nāca klāt vēl pretori, edili, kvestori u.c.

Vārds magistratura - nav romiešu avotos sastopams, tas ir jaunākā laika izveidojums, lai varētu šiem atsevišķiem amatiem dot kopēju aptverošo jēdzienu. Avoti min tikai vārdu "magistratus" (no vārda magnus).

Galvenie principi. Magistrātiem nekas nav kopējs ar mūsdienu izveidojošajiem ierēdņiem, jo

1. tas ir goda amats, un kā tāds bez atalgojuma - magistrats gāja izpildot tautas aicinājumu goda pēc. Un tā kā viņi reprezentēja tautu, tad viņu aizkāršana tika uzskatīta par augstāko noziegumu.
2. Magistrātu amatu ilgums bija viens gads (izņemot cenzoriem 5 gadi, jo tie bija saistīti ar "Lustracium").
3. Savdabīgs collegialitātes princips - attiecībā uz konsuliem. Vārds "Collegae" pēc vēsturiskās izcelšanās nozīmē, ka katram (no viņiem abiem) atsevišķi pieder neaprobežota izpildu vara, kāda tik varētu Romā būt. Nevajaga attiecībā uz kaut ko izvest kopējo spriedumu.

Rodas jautājums, kādā kārtā Romā izveidojies šāds savdabīgs koleģialitātes princips, kur patiesībā nekādas koleģijas nebija, jo lēmumus nevajadzēja izvest kopēji.

SINAISKIS dod sekošu atrisinājumu: vecā Romā bija divas organizācijas:

1. pilsētu un
2. lauku

un zīmīgi, ka konsulus sākumā sauca par pretoriem (praetors no vārdiem prae + ire - iet pa priekšu).

Tā kā no pilsētas kviritiem un lauku kviritiem nāca atsevišķs karaspēks, tad katram karaspēkam bija savs praetors, kas gāja karaspēka priekšgalā. Bet kara laukā mērķis bija kopējs un tāpēc viņi viens otru rīcībā aprobežoja. Šis ir vēsturiskais izskaidrojums.

Būdami šie magistrati collegas, viņi varēja viens otru aprobežot ar "veto". Avoti vēl min "ius intercessionis" - tiesību iejaukties otra darīšanās.

Šis iejaukšanas principā bija tādas, ka zemākais magistrats nevarēja iejaukties augstākā kompetencēs, izņemot cenzoras un tautas tribunus, kuriem bija tiesības iejaukties augstāko magistratu darīšanās (tiesība intercedēt visiem citiem magistratiem).

4. Magistrati bija atbildīgi tautas priekšā tikai par savas varas ļaunprātīgo izlietošanu. Attiecībā uz konsuliem ne bija atbildības par varas robežas pārkāpšanu.

Imperium un potestas. Šie divi vārdi apzīmē varas jēdzienus. (Imperium no imperare - pavēlēt; potestas - vara, iespēja).

Pirmavoti šos terminus nešķiro, bet ar laiku šie termini diferenciējās, un katrs no tiem tika attiecināts tikai uz zinamiem magistratiem.

Tā magistratus cum imperio attiecināja uz konsuliem un pretoriem, bet uz censoriem un tribuniem - magistratus sine imperio un tos tad apzīmēja par magistratus cum potestas.

Termins potestas šai nozīmē izveidojas kā privatas varas jēdziens, bet imperium apzīmēja publisku varu.

Izsšķīra divus imperium veidus:

1. imperium domi, kas nozīmēja to varu, kas piederēja magistratiem mājās - intra pomoerium.
2. imperium militiae - extra pomoerium. (kari)

Ja Romas magistrats izgāja ārpus pomoerium, (tam bija jābūt vienmēr kaujas gatavībā un sakarā ar to viņam bija lielāka un neaprobežotāka vara nekā laikā, kad viņš atradies intra pomoerium (mājās)).

Tā, ja magistrats ir intra pomoerium, viņa varu var aprobežot ar:

- a) Provocatio ad populum - kas nozīmē, ka viņš nevarēja nosodīt personu uz nāvi, bez tautas sapulces piekrišanas (bet ja magistrats atradās extra pomoerium, provocatio ad populum nebija iespējama).
- b) Interregnum. Ja konsuls mira intra pomoerium (mājās), iestājās interregnum, bet mirstot extra pomoerium, tā vietu nekavējoši ieņēma pretors (jeb kāda cita persona), darbodamies par prokonsulu.

- c) Veto jeb ius intercessionis bija iespējams tikai intra pomoerium. Mājās palicis konsuls nevarēja šo tiesību izlietot pret karā aizgājušo konsulu.

Magistratu varas tiesības.

1. ius auspiciorum (avis spicium - zīlēšana pēc putnu novērošanas) nozīmēja uztvert dievu gribu, domu, uzsākot kādu pasākumu. Ari šeit notika Rogatio un Responsum. Magistrati jautā dieviem un tie viņiem atbild. Šīs tiesības uzklāst dievu gribas piederēja tikai magistrates majores (augstākiem magistratiem).
2. Vadija tautas sapulces un senatu.
3. Izdeva ediktus (edictum).
ius edicendi - administratīvie rīkojumi.
4. Armijas komandēšana.
5. Administratīva vara visos savos veidos, kāda tik iespējams piederēja konsuliem. Šī bija sava veida policejiskā vara - ius prehendendi.
6. Multae dictio - noteikt, cik lielus naudas sodus uzlikt.

Vēl runā par kārtējiem un ārkārtējiem magistratiem.

1. Kārtēji magistrati - consules, praetores, questores, censores, aediles.
2. Ārkārtēji magistrati - dictator, magister equitum, tribunus militum consulari majesti.

Vēl runā par

1. kuluriskie magistri - kas varēja sēdēt uz sella curulis (zilopkaula sēdekļa).
2. nekuluriskie - kam nebija šīs tiesības.

Magistratu iecelšanas kārtība.

Sākumā principā magistratus ievēlēja tautas sapulce.

Lex Villia annalis (180.g.pr.Kr.) noteica, ka magistraturas var tikt ieņemtas:

1. tikai pakāpeniski, sākot ar kvesturu un beidzot ar konsulu un
2. priekš kvesturas ieņemšanas ir vajadzīgs būt 10 gadus ilgam dienesta stažam Romas armijā.
3. starp katru magistraturu ir vajadzīgs 2 gadu ilgs starplaiks.

Tā kā romietis ar 17 g. vecumu varēja iestāties armijā, tas ar 27 gadu vecumu varēja kandidēt par kvestoru, ar 29 g. par edilu, 31 g. par pretoru un 33 g. vecumā varētu kļūt, ja ievēlē, par konsulu.

Tomēr Romas republikas beigās lex Villia annalis tiek atcelts un viņa vietā izdeva

Lex Cornelia de magistratibus (81.g.pr.Kr. SULLAS laikā), kas noteica sekošu minimālu vecumu:

kvestoram	ne zem	30 g.
pretoram	"	40 g.
konsulam	"	42 g.

Tas norāda, ka tendence bija, lai par konsuliem būtu vecākie piedzīvojušie cilvēki.

Persona, kas gribēja kalpot tautai par magistratu, pieteica savu kandidāturu vispirms tam, kas bija pie varas. (Sasaukt tautas sapulci, kur notiktu vēlēšanas). Šī proffessio nominis kandidata vārdu izlika forumā un viņam pašam vajadzēja tur pastaigāties baltā togā, kā arī rādīties publiskās vietās, lai tauta varētu redzēt šo personu.

Visi tikumi un netikumi, kas pastāv pie vēlēšanām mūsu laikos, bija jau toreiz senā Romā. Šo kampaņu, kas saistījās ar vēlēšanām, sauca par ambitus. Tāpēc ar laiku tika izdoti "leges de ambitu", kas ierobežoja kukuļošanu pie vēlēšanām (negodīgu agitāciju). Kad kandidats zināmu laiku nostaigājis pa forumu un citām paredzētām publiskām vietām, tautas sapulcē notika vēlēšanas, vai uzņemt viņu vai neuzņemt magistraturas amatam. Pēc ievēlēšanas notika "lex curiata de imperio": religiskā ceremonija un zvērasts likumībai - iurare in leges - no jaunievēlētā magistrata puses.

P r o m a g i s t r a t u r a. Gadījumā, ja konsuls nomira un apstākļi to prasīja, tad par konsulu darbojas pretors. Īpatnējs te tas, ka vara viņam ir, bet amata nav. Tāpat dažādi provincēs sūtītie legāti, kurus sūtīja no pretoriem, saucas par "legati pro praetori". (MOMSENS saka: "Amtsgewalt ohne Amt" utt)

T e c h n i s k i e k a l p o t ā j i j e b p a l i ģ i. Magistrātiem kā tādiem nevajadzēja veikt tehniskus darbus. To veica ne magistrāti kā tādi (kurus izvēlēja uz vienu gadu, izņemot cenzorus un diktatoru), bet pastāvīgie: valsts dienestā esošie tehniskie kalpotāji jeb palīgi, kas saucas par apparitores. Piem.:

- a) scribes - rakstveži
- b) lictores - (konsuliem 12; pretoriem 6, diktatoram 24)
- c) precones - izsaucēji - izziņotāji
- d) viatores - izsūtāmie, kurus izsūtīja ceļā.

Šis palīgpersonals stingri jāšķiro no magistrātiem; viņus vienmēr pieņēma savās vietās bez vēlēšanām.

A t s e v i š ķ u m a g i s t r a t u v e i d i.

CONSULES (divi) Termins - consules - radies vēlāk, jo sākumā bija divi praetori to vietā. Pirmā laikā par konsuliem varēja būt tikai kviriti, bet vēlāk vienam konsulam vajadzēja būt tieši no plebeju vidus. Idejā konsulu vara Romas republikā bija tikai kā izpildu vara, bet kā tādiem, konsuliem līdz ar to bija visaugstākā vara Romas republikā. Atkarībā no tā, vai konsuls bija domi vai extra pomerium, viņam bija dažādās tiesības (skaties atpakaļ!) Vienu laiku (443.g.) konsulu amati bija atcelti un to vietā pastāvēja sevišķi "Tribuni militum consulari potestate", par kuriem varēja kļūt arī plebeji. Tie nebija konsuli, bet magistrāti, kuriem bija zināma līdzība ar konsuliem, bet ar laiku šos organus likvidēja un vairs neatjaunoja, atjaunojot atkal konsulu amatus (leges Liciniae Sextiae 367.g.).

PRAETORES. Sākumā bija divi praetori, kuri bija tie paši konsuli. Bet ar "Leges Liciniae et Sextiae" (367.g.pr.Kr.) nodibināja praetoru amatus kā palīgus konsuliem. Sākumā bija tikai

viens praetors priekš pilsētas - praetor urbanus - bet vēlāk (242.g.pr.Kr.) arī praetor peregrinus (praetor qui ius dicit inter peregrines et cives).

Ar laiku praetoru skaits palielinājās no 2 uz 4 un 6, un SULLAS laikā jau bija 8 un CAESARA laikā 16 praetori. Pretora kompetencē bija:

1. custodia urbis - pienākums rūpēties par pilsētas apsardzību uz iekšieni - (praetor peregrinus rūpējas par pakļautām civitatēm),
2. multae dictio - kā vispārējā sabiedriskā miera sargātājam pretoram piekrita tiesība uzlikt augstākus naudas sodus,
3. iuris dictio - šī ir svarīgākā funkcija no mūsu kursa viendokļa. Romiešu procesā izšķīra divas stadijas:
  - a) in iure (procesa administratīvā stadija pretora priekšā)
  - b) in iudicio (lietas izspriešana tiesā).

Personai, kas gribēja otru sūdzēt tiesā, vispirms vajadzēja griezties pie pretora, motivējot, ka viņai ir uz to tiesība sakarā ar "ius quiritium". Pretors tad nu pārbaudīja, vai šai personai patiešām ir kvirita tiesības, un tikai tādā gadījumā pielaida viņu tiesas otrai stadijai. Tā kā uz nekviritiem nevarēja attiecināt "ius quiritium", tad pretors attiecībā uz nekviritiem padarīja šīs kviritu tiesības bez efekta - "sine effectum".

Bet lai arī nekviriti varēja būt aizsargāti savās tiesībās pret pārestībām, tad pretoram radīja sevišķas tiesības - ius praetorium - (vēlāk sauca par ius honorarium, kā plašāku jēdzienu), ar kā palīdzību pretors varēja aizsargāt arī nekviritus. Piem., kāds kvirīts pārdod nekvirītam kādu lietu (vajadzēja izdarīt mancipācijas u.t.t.), bet vēlāk iedomājās atprasīt atpakaļ. Nekvirīts, kas taisnīgi pircis šo lietu, griezās pie pretora, kas pārlicinājies, ka neskatoties uz to, ka viņam nav "ius quiritium", bet taisnība tomēr viņa pusē, kviritam lietas pārdevējam un vēlāk atprasītājam, kā ļaunticīgam kontrahentam, nedeva "in iure" tiesības, t.i. tiesību sūdzēties un celt prasību. Un nekvirīts, pretora aizsargāts, varēja turēt pirktu lietu. Pretors kā administratīvs orgāns, lai gan "ius facere non potest" (nevar radīt tiesības), bet varēja kviritu tiesības padarīt par "sine effectum".

Tā kā pretora amats bija uz gadu, tad arī viņa magistraturai beidzoties, šis nekvirīts varēja zaudēt šo pretorišķu aizsardzību, bet praksē bija tā, ka viņam sekojošais pretors parasti atzina visus iepriekšējā pretora rīkojumus attiecībā uz "ius praetorium". Un tādējādi blakus "ius quiritium" (tīrās pirmatnējās romiešu tiesības - vēlāk sauca par ius civile - quiris ir pirmatnējs pilsoņa apzīmējums, bet civis vēlākā laikā), gadu simteņu plūsmā izveidojas "ius praetorium".

4. edictum. Kā liecina vārda nosaukums, edicts sākumā bija mutisks ziņojums, ko augstākie Romas magistrāti (kā arī daži zemākie: tribuni, edili, kvestori) sniedza tautai vai atsevišķām personām, arī nekviritiem. (Pretors paziņoja, ka zinamos gadījumos viņš aizsargās, dodot - actio).

Vēlāk ediktus paziņoja ar rakstu, bet tomēr pēc veca iera-

duma bija jāievēro formālā prasība, ka edikts jāsāk ar edicenta vārdu, kam seko: dicit. Tā tad šie edikti, kas attiecās uz pārvaldes un justīcijas lietām, nebija likumdevēja, bet gan tikai magistrata akti. Principā šo starpību stingri ievēroja, un pat daudz vēlāk principata laikmetā, edikti un constitūcijas bija tikai rīkojumi, kam nebija likuma rakstura, bet tikai likuma vietā (vicem legis). ^{tā tad nebija vicem legis}

Pēc Romas satversmes, likumdevēja vara piederēja tikai tautai. Tāpēc senata lēmumi (senatus consultum), kā arī principu constitūcijas vismaz idejā bija tikai valdības rīkojumi ar likuma spēku (vicem legis).

Iepriekšējam magistratam sekojošais magistrats parasti paturēja iepriekšējā edictus.

Sevišķi liela nozīme bija pretora ediktēm, jo pretoru pienākumos ietilpa tiesību noteikumu pieņemšana un izvešana dzīvē. Šinī darbā pretoriem nācās gan palīdzēt civilo tiesību noteikumus izvest dzīvē, gan papildināt tos, gan tieši izlabot novecojušus, nepiemērojamus noteikumus. Šos trīs pretoru ediktu uzdevumus romiešu juristi formulēja kā:

"iuris civilis adiuvandi, supplendi vēl corrigendi gratia"

(t.i., ka pretora ediktu loma ir palīdzēt civiltiesībām, kā arī papildināt un izlabot civiltiesības).

5. pretors kā administratīvs orgāns. Principā pretors bija domāts tieši kā administratīvs orgāns un tikai praksē izrādījās, ka viņam piekrita jurīdīcijas funkcijas. Tāpēc ar

a) imperium merum apzīmēja pretora, kā administratīva orgāna funkciju kompetenci, bet ar

b) imperium mixtum apzīmēja viņa kompetenci, ar administratīviem rīkojumiem (ar interdictiem) kārtot tiesas lietas (imperium mixtum - jaukta vara - funkcija).

Pretors peregrinus sākumā otrs pretors, kuru radīja peregrīniem (nekvirītiem). Pretors peregrinus nekvirītiem radīja līdzīgas tiesības kā "ius quiritium" - kuras nosauca par "ius gentium", kuras ievēroja peregrīnu nacionalās, īpatnējās tiesības. Jāatzīmē, ka ius gentium nav starptautiskās tiesības, jo peregrīni taču bija Romai pakļauto civitates - tautu - iedzīvotāji.

CENSORES.

Pēc tam, kad 444.g. konsulu amati tika atcelti un to vietā ievesti "Tribuni militum consulari potestate", patricieši no pēdējo kompetences izdalīja cenza izvešanas tiesības un nodeva to īpašiem magistrātiem censoriem.

Censoru īpatnības:

1. censori tika izvēlēti uz vienu - lustru - (sakarā ar lustrācijām) uz 5 (4) gadiem.

Un tā kā citreiz censori sāka ieildzināt cenza izvešanu, paliekot tādējādi pie varas ilgāk par tiem pienākošo laiku, tad, kā LIVIJS piezīmē, lex Aemilia noteica, lai censori nobeigtu cenzu 18 mēnešu laikā (pēc mūsu skaitīšanas 1 1/2g)

2. Censori bija magistrāti sine imperium, bet cum potestate.

3. Pret cenzoriem nevarēja intercedēt, pat konsuls (apturēt cenzora darbību). Bet otrais cenzors (sākumā pastāvēja 2 cenzeri) varēja sava collega rīcību intercedēt.

Cenzoru galvenās funkcijas:

1. Censum agere - katrus 5 (4) gadus vēlāk 18 mēnešus sadalīt iedzīvotājus pēc tribēm centurijās (5 klasēs).
2. Lectio senatus - senatoru izlasīšana, kura funkcija sākumā piekrita konsuliem, bet vēlāk cenzeriem.
3. Regimen morum (uzraudzība par tikumiem).
Novērtējot Romas sabiedrībā labos tikumus, cenzeriem pienākas cenzēt Romas pilsoņu moraliskās īpašības; sevišķi magistrātiem vajadzēja būt ar augsti kvalificētu moralisku raksturu.
Vajadzības gadījumā cenzors izteica piezīmi - Nota censoria - Romas pilsoņiem viņu sliktās uzvešanās dēļ. Tāda nota censoria satur infamia - pilsonis tika ierobežots tiesībās (negodi).
4. Valsts īpašumu pārzinēšana.
5. Uzraudzība par nodokļu taisnīgu uzlikšanu.

AEDILES (sahnē aedes - templis, māja)

Aedili bija zemāki magistrāti, skaitā četri, pēc pilsētas 4 tribēm (Palatina, Collina, Esquilina un Suburana). Katrām aedilam piekrita savas pilsētas daļas pārzināšana. Vēlāk CEZARA laikā bija jau 6 aedili (nāca klāt divi, kas pārzināja labības piegādi).

Legendas stāsta, ka aedili radušies kā plebeju tribunu divi palīgi, kam vēlāk pievienojas divi patriciešu aedili, tādējādi radot aedilu institutu.

No otras puses aedilu izcelšanos ved sakarā ar sakni "aedes" - ēka - jo viņi pārzināja atsevišķu pilsētas daļu.

Aedilu galvenās funkcijas:

1. tirgus policijas funkcija. Pirmsākumos tirdznieciskie darījumi bija sakrāli, pat apliecināmi tempļos, kāpēc tas bija kārtojams magistrātiem - aedilēm.
Vēlāk aedili, līdzīgi konsuliem, varēja izdot ediktus - "edicta aedilicia".
2. cura ludorum: rūpes par tautas izpriecām, kurā ietilpa sabiedrisko spēļu organizēšana.
3. cura urbis. CICERONS saka, ka aediles rūpējas par pilsētas pārtiku (pilsētas kārtības uzraudzīšana).

QUESTORES (sahnē quaerere - meklēt, izdibināt; MOMZENS saka - izjautāt).

Idejā kvestori ir palīgi, kas palīdz kādam magistrātam (konsuliem) izjautāt, ko var izmeklēt. Izrādas, ka jau ķēniņu laikā bija kaut kas līdzīgs kvesturam, kas palīdzēja ķēniņam izjautāt un izmeklēt drausmīgo izmeklēšanas lietās: kā questores parričidii. Konsulu laikā kvestori ir palīgi konsuliem. SULLAS laikā 20 un CEZARA laikā 40.

Galvenās funkcijas:

Galvenās funkcijas:

1. kriminalās jurisdikcijas lietu kārtošana
2. pārzināja valsts kasi
3. pārzināja ūdensvadu
4. valsts arhīva glabāšana.

TRIBUNI PLEBIS (plebeju jeb tautas tribuni) bija plebeju magistrāti. Īstais ziedu laiks republikas laikmetā. Noteiktas kompetences viņiem nebija, bet gan uzdevums kontrolēt citus magistrātus, galvenām kārtām patrieciešu, sakarā ar plebeju aizstāvēšanu. Tribuni plebis baudīja zinamu neaizskaramību (sacrosancti).

Tribuni plebis galvenās funkcijas:

1. ius intercessionis pret visiem magistrātiem (bez izņēmuma)
2. ius agendi cum plebe: tiesība sasaukt plebeju tautas sapulci.

Pirmie tribuni plebis tika izvēlēti 283.g. a.u.c. un tos vēlēja concilium plebis. *tributu*

DIKTATOR ārkārtējs magistrāts ar neaprobežotu varu (līdzīgi ķēniņam), bet ne ilgāk par 6 mēnešiem. Ar diktatora darbību visu pārējo magistrātu darbība - vara apstājas. Viņš viens pats varēja izšķirt visas lietas un provocatio ad populum nebija iespējama.

Kādēļ radās tāds diktatora institūts?

POMPONIJS saka, ka pēc tam, kad iesākās bieži un asi kari ar kaimiņiem, vajadzēja nodibināt magistrātu ar lielāku varu, radot tādējādi diktatora amatu, pret kura rīcību nebija tiesību provocatio ad populum. Šis fakts, liekas, liktu pieņemt, ka diktatora institūts radies kaut kā pēkšņi, nejauši. Bet, kā mēs zinām, romiešu tiesību vēsturē nekas neizveidojies nejauši; katrai parādībai ir dziļas saknes pagātnē. Tāpēc tas liek domāt, ka diktatora institūts radies tomēr evolūcijas ceļā, būdams pazīstams jau ķēniņu laikmetā.

P i r m k ā r t uz to norāda jau lasot tā paša POMPINIJA tekstus, kur norādīts, ka diktatoram pieder "sumum imperium" (jo visi magistrāti tiek apturēti), bet "fas" - dievišķais likums - ne.

Bet reiz nu diktators radies republikas laikmetā, tad būtu nevietā vārds "fas", bet gan "ius". Tas liek domāt, ka diktatora institūts attiecināms uz laikmetu, kad dominēja "fas" tiesības (dievišķas tiesības, t.i. jau ķēniņu laiku pirmsākumos).

O t r k ā r t, ņemot vērā, ka diktatoru citkārt sauca par magister populi vai praetor maximus (biežāk), bet no otras puses, arī konsuls saucas sākumā par pretoru, liek pieņemt, ka diktatora institūts stāv sakarā ar Romas vēstures pirmsākumiem.

T r e š k ā r t, ņemot vērā, kā avotos teikts, ka 253. a.u.c. (jeb 501.pirms Kr.) ievēlēts pirmais diktators, bet republika nodibināta 244.a.u.c. (jeb 510.pirms Kr.), iznāk, ka pirmais diktators ievēlēts devītā gadā pēc ķēniņu padzišanas. Bet V.SINAIKIS izskaidro, ka šeit ir darīšana tikai ar vienu un to pašu terminu, nav nekādas starpības starp 510.un 501.g., jo viens kalendārs pēc saules, otrs pēc mēneša. Tādējādi var domāt, ka ķēniņus sāka atvietot diktators.

C e t u r t k ā r t jāņem vērā, ka Romā pastāvēja vēl citi diktatori, kā dictator ^{imminuto iure} imminuto iure, pretēji dictator summum imperium u.c., kas liek pieņemt, ka šis institūts nav pēkšņi nācis, bet ka diktatora jēdziens, kaut arī ar citām funkcijām, pastāvēja jau agrāk.

Diktators netiek izvēlēts no tautas, bet gan nozīmēts no konsula. Priekš tam tiek izdots Senatus consultum ultimum, t.i. senāts no savas puses konstatē ārkārtējas briesmas priekš valsts un griežas ar brīdinājumu pie konsuliem sekošā kārtā:

"Caveant consules ne cuid de trimenti capiat res publica" (Lai konsuli sargas, ka valsts necieš zaudējumus). Pamatojoties uz šādu senatus consultum, viens no konsuliem nozīmē diktatoru.

MAGISTER EQUITUM (tulkojumā kavalerijas priekšnieks) - diktatora palīgs, ko ieceļ pats diktators.

VIGINTI SEX VIRI. Pārējie, stipri zemākie, magistrati saucās kopējā nosaukumā - viginti sex viri - tāpēc, ka to skaits bija 26. Viņu skaitā iegāja starp citu:

1. Tres viri capitales jeb nocturni (nozieguma izmeklēšanai, nāves soda izpildīšanai, nakts policijas funkcija, ugunsgrēka uzraudzība naktī)
2. Tres viri monetales (uzraudzija naudas kalšanu)
3. Decemviri stlitibus iudicandis (desmit vīri dažādu privattiesisku attiecību kārtošanai)
4. Četri vīri ceļu uzraudzīšanai Romā
5. Četri vīri ceļu uzraudzīšanai ārpus Romas u.c.

PRINCIPATA LAIKMETS

MOTIVI REPUBLIKAS PAGRIMŠANAI.

Romas valsts iekārtas organizācija, kas bija tik piemērota republikas pastāvēšanas pirmajos gadu simteņos, izrādījās nederīga vēlākam laikmetam. Tā

1. Magistraturai bija sekoši trūkumi:
  - a) pārāk īsais laiks (viens gads), ar ko nebija iespējama specializēšanās vienā nozarē,
  - b) intercessio instituts.
2. Comitia, kā tiešā tautas pārstāvniecība, kur vajadzēja principā (idejā) visiem pilntiesīgiem pilsoņiem piedalīties, bija piemērota mazai valstij. Un Romas valstij paplašinoties, iznāca tā, ka vienas Romas pilsētas iedzīvotāji lēma par visu valsti.
3. Ieplūda no provincēm visādi ienācēji, kas savtīgos nolūkos mēģināja piedalīties valsts politikas noteikšanā, atstājot moraliski sliktu ietekmi uz valsts dzīvi.

Pie tādiem apstākļiem valsts sāka irt un, lai saturētu (saglabātu) valsti, paši magistrati uzņēmušies lielākas kompetences valsts politiskā dzīvē, kā piem. SULLA tika uzskatīts kā "dictator legibus scribundi et rei publicae constituendi".

CAESARS bija jau "dictator perpetuus" (pretēji 6 mēnešu noteikumiem).

Pēdēji Triumvirats (Tres viri respublica constituende consulari imperio).

No šiem triumvirātiem OKTAVIANS AUGUSTS, kā iespaidīgākais, viens pats radija vēlāk pilnīgi jaunu laikmetu, ko sauca par

Principata laikmetu, kas pastāvēja laikā no 27.g.pr.Kr., līdz DIOKLECIANAM (284-305). Šo principata laikmetu, ko iesāka OKTAVIANS AUGUSTS, kas no vienas puses uzskatams kā republikas valsts atjaunotājs, bet no otras puses viņš šo laikmetu izveido tā, ka iesākas pavisam jauns laikmets, pie kam spožākais laikmets Romas valsts pastāvēšanā, kā arī tiesību normu radīšanā.

Princeps bija:

1. Primus inter pares
2. Uz visu mūžu
3. Apvieno sevī arī citus magistratus, ko atrod par vajadzīgu republikas saturēšanai (constituende).

TAUTAS SAPULCES

principata laikmeta sākumā sanāk, bet vēlāk pašas no sevis aiziet aizmirstībā. Bez revolūcijas - īpatnēji romiešu garam.

DIARCHIAS PRINCIPS (divvaldība). Senata kompetence principata laikmetā sevišķi pastiprinās. Bet no otras puses arī princeps pārņēma tautas sapulces lomu un darbību. Dažas provinces pārvaldīja senats (Provincia senatus) un dažas princeps (Provincia Caesaris). Magistratus, kurus līdz šim vēlēja tautas sapulce, sāka ievēlēt senats, bet no otras puses arī princeps rādīja sev jaunus magistratus. Kā senatam, tā princepam piederēja tiesība kalt naudu. Ar šādu dualismu valstī izveidojas diarchijas princips.

FISCUS. Valsts kase, kura līdz tam saucas par "aerarium" un atradās vairāk senata kompetencē, pārgāja princepa personīgā ziņā un vēlāk pārveidojas zem nosaukuma fiscus (valsts kase).

PRINCEPS. Princeps principā un idejā domāts tikai kā ievēlēts magistrats, pie kam uz visu mūžu. Vēlāk princeps jau (testamenta veidā) iecēla sev pēcnācēju, bet formalitātes dēļ tad nu senats to vēl vēlēja. Avotos princeps saucas arī kā imperator. Tādējādi šos terminus lieto promisque - pamīšus.

Fragments teikts, ka princeps apvieno sevī sekošus amatus:

1. pontifex maximus
2. tribunitia potestas (kā sacrosanctus viņam tiesība uz visiem intercedēt)
3. konsuls
4. censors
5. prokonsuls
6. pater patriae.

Bez tam princepam ir sekošas varas:

1. imperium (karavadonis)
2. imperium proconsulare (prokonsuls par senata provincēm)
3. intercessio uz visiem

4. Administratīvās funkcijas - izdod saistošus noteikumus, kam ir likuma spēks, bet ne likums. (Viņa pēcnācējs varēja arī nerēķināties ar viņa noteikumiem).

SENATUS. Diarchijas laikmetā senats pārņēma visas tautas sapulces agrākās funkcijas (98.g. pēc Kristus notika pēdējā tautas sapulce, pieņemot "lex agrarium")

1. Senats ar šo kļūst par likumdevēja organu. Interesanti, ka neskatoties uz to, romiešu tiesību juristi šaubas, vai senats var izdot likumus vai ne. Un tas tāpēc, ka nebija formāla likuma akta, kas piešķirtu senatam šīs likumdevēja organa funkcijas.

Tautas sapulces kompetence evolūcijas ceļā pārgāja uz senatu.

2. Senats izšķīra arī administratīvās lietas provinču pārvaldīšanā. (Tāpat tiesas lietas, kas attiecās uz šīm senata provincēm).

REPUBLIKAS LAIKA MAGISTRATI PRINCIPATA LAIKMETĀ.

Consules palika par senata priekšsēdētājiem, bet zaudēja karavadoņu funkcijas. Paturēja vēl citas mazāk svarīgas funkcijas.

Praetores kā agrāk turpināja pārzināt jurisdikciju.

Censores cenzu agrākā nozīmē neizveda. Senatoru sarakstus varis nesastāda. Ar laiku pats princeps pārņem cenzoru funkcijas, kļūdamas par censor perpetuus (Domicians).

Aediles turpināja pārzināt tirgus un tā jurisdikciju.

Questores turpināja pārzināt fiscus lietas (naudas lietas)

Tādējādi redzam, ka citu magistratu funkcijas sašaurinājās, pārņemot tās princepam. Visvairāk savā pirmatnējā nozīmē noturējās praetores.

PRINCEPSA IERĒDŅI. Tie ir princepsa paša radītie organi. Tie nav magistrati, jo nesāņem savu kompetenci no tautas sapulces. Tos vairs neievēl, bet ieceļ princeps pats uz nenoteiktu laiku par algu ar noteiktām varas robežām. Padoti un atbildīgi princepsam.

Concilium principis sākumā bija princepsa personīga padome, bet vēlāk oficiāla iestāde, kurā piedalījās viņa tuvākie ierēdņi, kā:

1. praefectus praetorius - imperatora gvardes priekšnieks (vēlāk ar kompetencēm kriminallietās)
2. praefecuts urbi (policijas priekšnieks)
3. praefectus vigilium - ugunsdzēsēju komandas priekšnieks
4. praefecuts annonae - tautas apgādības pārzinis (par pārtiku)
5. curatores - kuriem uzdod par kaut ko rūpēties.

KĀRTU PĀRGRUPĒŠANĀS. Principata laikmetā Romas valsts teritorija paplašinājās tālu pāri Itālijas pussalai; Itālijas iedzīvotāji jau republikas laikā gandrīz visi palika par pilsoņiem,

bet ārpus Itlaijas esošie tikai principata laikmetā kļuva par "cives Romani". Jo KARAKALLA 212.g. pēc Kristus piešķīra gan drīz visiem Romas valsts iedzīvotājiem Romas pilsoņu tiesības. Tas arī kļūst saprotams, jo tautas sapulces vairs neeksistēja, piedalīšanās nenotika, nebija vajadzīgs šķirot iedzīvotājus. Ari kārtu grupējums patriciešos un plebejos vairs nepastāvēja, bet tai vietā radās

1. Nobiles - izcilus ļaudis,
2. Ordo equester - jātnieku kārtas. No šīs kārtas, tāpat kā no iepriekšējās, nāca ierēdņi,
3. Ordo senatoris. AUGUSTS centās, lai par senatoriem būtu lielie zemes īpašnieki. AUGUSTA laikā tika prasīts mantas cenzs 1.000.000 sesterciju senatoram. (equester - 400.000 sesterciju).

No ordo senatoris tika izvēlēti senatori.

4. Plebs - visi pārējie, neatkarīgi no profesijas (izņemot vergus).

IURIS PRUDENTIA PRINCIPATA LAIKMETĀ.

No tiesību attīstības viedokļa romiešu tiesībām vēsturē grūti sameklēt piemēru. Raksturīgi, ka pati dzīve dzīvei par nederīgām palikušas normas, evolūcijas ceļā novērš, izlases ceļā izveidojot vajadzīgo. Modernās tiesībās kaut kas romiešu tiesību evolūcijai saskatams tagadējā Anglijā, kur konservatīvi saglabā visu derīgo, kaut arī stipri veco.

Romas valsts tieši principata laikmetā deva visvairāk tiesībām. Tas ir romiešu tiesību klasiskais laikmets. Parādas juristi ar savām "iuris prudentia" (burt.tulk. tiesību gudrības). Tās ir tās tiesības, kuras radīja juristi, bet ne likumdevējs.

Un zīmīgi, ka tieši šinī laikmetā bija simtiem apdāvinātu juristu, pie kam liekas, ka principata laikmetā valsts iekārta un organizācija bija tas pamats, kas sekmēja šo jurisprudenci. Tagadējos modernos kodekos ir daudz izteicienu, kuru avots ir romiešu tiesību klasiskā laikmeta raksti. Raksturīgi, ka romiešu juristi vienkāršiem un īsiem, bet izteiksmīgiem tekstiem prata izteikt likumu normas. Šeit romiešiem parādas īstā māksla, līdzīgi grieķiem tēlniecībā. Daudzu juristu, kā GAIUS, ULPIANUS, MODESTUS, PAULUS, PAPINIANUS, SCEVOLA u.t.t., darbi dzīvo mūžīgi, kaut arī par vienu otru no viņiem nav pat zināmas tuvākas biografijas. (Pavisam trūcīgas ziņas par GAIJU, neskatoties, ka tas viens no ievērojamākiem).

Kā Romas republikas laikmets raksturīgs ar savām tautas sapulcēm, tā principata laikmets ar jurisprudencēm.

GAIJUS saka, ka iuris prudentia ir gudru atbildes (atbildes uz uzstādīto jautājumu).

Princeps un citas personas jautā juristam un tas atbild. Un tādējādi, tādās juristu domas, kas visiem juristiem sakrīt, iegūst likuma spēku (vicem legis), bet tomēr nepārvēršas par likumu, jo jurists likumu nevar dot.

Bet tā kā visumā visu juristu domas nesakrīt, tad tiesnesim atļauts izšķirties, kura jurista domām piekrist.

ABSOLUTĀS MONARKIJAS LAIKMETS

Absolutās monarkijas laikmets apņēma gadus no DIOKLETIANA (284-305) līdz imperatoram JUSTINIĀNAM (527-565).

Jau agrāk, principāta laikā, princepsa vara ar laiku sāka pieaugt un senāts sāka pieņemt visu to, ko princeps lika tam priekšā. Bet juridiski tikai DIOKLETIĀNS pasludināja sevi par absolūtu monarhu - kā GAIUS saka, ka "legibus solutus est", t.i. imperators (absolūts monarchs) ir brīvs no likumiem. Absolūtas monarkijas laikmetā atkrita jēdziens - pilsonis (cives), bet tā vietā radies jēdziens "subjekts", kas nozīmē "padots absolūtam monarhim" - pavalstnieks, bet ne pilsonis. MOMMSENS šo absolūto monarhi terminē ar dominus.

Sākumā, izskata pēc, absolūtu monarhi vēlēja senāts, jo mantošana arī šinī absolūtajā monarhijā nepastāvēja.

ORIENS - OCCIDENS. Kā raksturīga parādība absolūtas monarkijas laikmetā ir valsts sadalīšana divi daļās - austrumos (Oriens) un rietumos (Occidens)

Jau principāta laikā visi Romas lielvalsts iedzīvotāji ieguva "cives Romanus" (pilsoņa) tiesības. Radās liela teritorija, ko Roma apbrīnojamā kārtā, pateicoties savas valsts spējām un labiem ceļiem, varēja pārvaldīt un saturēt. Bet, neskatoties uz to, romiešiem tomēr neizdevās grieķus pārvērst par romiešiem, kaut arī piešķīra viņiem Romas pilsoņu stāvokli. Arēji pakļaut varēja, bet iekšēji, garīgi ne. Tādēļ tad arī zemes, kas atradās tuvāk Grieķijai, tika vairāk no tās iespaidotas, nekā no Romas. Valdnieki to juta un DIOKLECIĀNS sadalīja Romas imperiju divās daļās:

Oriens - ar Konstantinopoli (kā galvaspilsētu)

Occidents - ar Romu (kā galvaspilsētu).

Katrā valdīja savs imperators, kuri saucās Augusti un katrs no viņiem izvēlējās sev pa vienam palīgam, kurus sauca par Caesariem.

Tādējādi viena valsts, bet divas puses, divi monarhi, pie kam šinī gadījumā maļ līdzības ar diviem konsuliem, jo valsts organizācijas un iekārtas principi pavisam citi.

Dabīgi, ka valsts sāka irt, jo abi monarhi bija absolūti.

V.g.s. (476) pēc Kr. barbari ieņēma Romu un atrāva vakarus no austrumiem. Bet imperators JUSTIMĀNS vēlreiz apvienoja visu valsti. Un pēc JUSTIMĀNA nāves tad nu Roma pavisam sabruka. Jāpiezīmē, ka JUSTIMĀNS bija viens valdnieks par visu, t.i. par abām valsts daļām, valdīja no 527-565.g. pēc Kr.

SENATS. Absolūtas monarkijas (jeb imperijas) laikmetā senāts zaudēja savu nozīmi un paliek tikai formas pēc. Pats imperators (absolūts monarchs) kļuva par likumdošanas organu (formālu likumdevēju). Visās tās tiesiskās normas, kuras izdeva monarhs, saucās par "leges" - likumi, pretēji princepsa izdotiem, kuri bija tikai "vicem legis" - likuma vietā.

Principāta laikā princepsa projektus, lai tie kļūtu par liku-

miem, vajadzēja pasludināt senatā, kā "oratio principis" un šeit, t.i. senatē dabūt savu sankciju, jo princeps, kā katrs agrākais magistrats, bija padots likumam.

Absolutais monarchs šo "oratio principis" atmeta, tā kā visiem ediktiem, rīkojumiem u.t.t., ko izdeva monarķis, bija likuma spēks un formalā nozīme.

Senata kompetencē palika vēl:

1. jaunu likumu pasludināšana zināšanai
2. izspriest kriminallietas
3. sākumā formali (de iure) ievēlēja monarķi, bet vēlāk faktiski tas, kas nozīmēts no impertora par Cesaru, vai izsludināts par tādu no karaspēka.

Kad valsts sadalījās, senata loma palika apmēram tāda, kā pilsētai dome; arī senatu izveidojās divi - viens Romā, otrais - Konstantinopolē.

REPUBLIKANISKIE MAGISTRATI absolutās monarchikas laikā ir tikai kā goda relikvijas, kuras monarķis neatceļ, bet ļauj dabīgi - evolucionāri - iznīkt.

Tā piem., pretors paturēja tiesības būt par aizbildni, bet apturēt "ius quiritorium" tiesības vairs nevarēja.

MONARĶA IERĒDŅI. Monarķijas laikmērā sastopamies ar sekošiem monarķa ierēdņiem:

1. Dignitates palatinae - šeit ietilpa ierēdņi, kas pārzināja galmu:
  - a) praepositus sacricubiculi - galma pārzinātājs
  - b) magister officiorum - monarķa personīgas kancelejas pārz.
  - c) questor sacri palatii - consistorium principes pārzinātājs
  - d) comes rei privatae - galma līdzekļu pārzinātājsu.c.
2. Dignitates civiles - (administratīvo funkciju pārzinātāji)
  - a) praefectus urbi - katrai pilsētai viens (pavisam divi)
  - b) vinarius - iepriekšējā palīgs
  - c) praefectus vigilus (ugunsdzēsēju pārzinis)
  - d) praefectus annonaeu.c. t.s. curatores
3. Dignitates militares - ierēdņi sakarā ar kara vešanu.

Visus ierēdņus šinī laikmetā jāšķiro, kā

1. officiales - kuri ir tie, kas nesa valsts pienākumus un
2. apparitores - kas bija tehniskie darbinieki, kā scribae, izsauceji u.t.t. (līdzīgi republikas laikmetā tehniskiem kalpotājiem).

Radās jauni tituli:

1. Illustrae - (spīdošie)
  2. Spectabiles - (redzāmie)
  3. Clarissimae - (gaišie)
- u.c.

kas bija oficiālie tituli, kurus ieguva šie monarķa ierēdņi, atkarībā no pakāpes.

Absolutas monarķijas laikmetā sevišķi izceļas šī monarķa ierēdniecības (birokratijas) loma, Romas valsts organizācijā.

Vispārīgi absolutas monarchijas laikmetā absolutu monarķi var saukt arī par princepu, jo vairāk tādēļ, ka arī avotos šie nosaukumi tieši lietoti pārmaiņus (pamīšus) "promisque", bet mēs tomēr, precizitātes dēļ, šķirosim šos nosaukumus.

CONSISTORIUM PRINCIPIS (princeps šeit kā absolūts monarķis). Vārda "consistorium" saknē kaut kas par stāvēšanu. Un tas saprotams, ņemot vērā, ka absolūta monarķa priekšā neviens nevar sēdēt, bet viņa padomnieki stāv kājās viņa priekšā.

Bet princepa laikā šie absolūtās monarķijas "consistores" saucas par "assistores" - piesēdētājiem, jo princeps kā kollega skaitījās kā "primus inter pares" - pirmais starp līdzīgiem.

Šī "consistorium principis" bija svarīga padome tā laikmeta Romas valsts dzīvē, kuras priekšsēdētājs saucas par "questor sacri pallatii". (Pie to jautājumu noskaidrošanas, kas absolūtais monarķis (princeps) uzklausi šīs "consistorium principis" padomus tiesas jautājumos, šī padome saucas par "auditorium principis").

ADMINISTRATIVA IEDALIJUMA PĀRKĀRTOŠANA. Absolutas monarķijas laikmetā radies jauns Romas valsts administratīvais iedalījums. Patiesībā Romas valsts, kā jau bija teikts, bija sadalīta Austrumos un Rietumos. Un katras no šo divu valsts daļu priekšgalā atradās "praefectus praetorio" (arī šis "praefectus praetorio" tāpat kā "questor sacri pallatii" nav nekas kopējs ar agrākiem pretoru un kvestoru magistrātiem).

Diocēzes. Katra no šīm valsts daļām (praefecturam) tālāk sadalījās diocēzēs, kuru priekšgalā atradās "vicarius" (praefectus praetorio palīgs).

Provincēs. Katra diocēze sadalījās provincēs, bet šīm provincēm nav nekas kopējs ar republikas laikmeta provincēm - tās ir tikai diocēzu tālākais administratīvais sadalījums. Provincēs priekšgalā atradās "praesides" - priekšsēdis (saucas arī par rectores, no vārda virzīt, vadīt).

KĀRTU GRUPĒJUMS. Absolutas monarķijas laikmetā pārgrozījās arī kārtas Romas valstī. Principāta laikmeta ievēribu pelnošie "ordo equester" absolutas monarķijas laikmetā sāk iznīkt, bet to vietā sāk izcelties "ordo senatores". (Ja kāds ieguva tituli: "clarissimus" - tika uzņemts šinī "ordo senatores" kārtā).

BIZANTES TIESĪBAS. 476.gadā, kad barbari ieņēma Romu un atrāva Rietumus no Austrumiem, Romas lielvalsts sabruka, bet tad vēlreiz ķeizara JUSTINIANA valdīšanas laikā (527-565), Romas lielvalsts tika apvienota (un proti - abas daļas - Rietumi un Austrumi) zem kopēja valdnieka. Tomēr arī JUSTINIANA laikā tika vērots šis divējādu kulturu (latiņu un grieķu) iespaids. Imperators JUSTINIANS ar to rēķinājās un tādējādi savus rakstus izstrādāja līdzās latiņu, blakus arī grieķu valodā.

(Tā piem., Institucijas, Novellae u.c. ir divos tekstos - latiņu un grieķu).

Pēc JUSTINIANA nāves Romas valsts sabruka galīgi, bet valsts austrumu daļā (Oriens) valsts attīstība gāja tālāk, kuras tie-

sības tad nu literatūrā sauc par Bizantes tiesībām.

ABSOLUTĀS MONARHIJAS LAIKMETS KĀ KODIFIKACIJAS LAIKMETS.

Absolutās monarhijas laikmets, pretēji principāta laikmetam, jaunu tiesību radīšanas ziņā nav tik produktīvs. Tomēr kā raksturīga parādība šinī laikmetā ir tieksme uz kodifikāciju, t.i. visu to, ko Romas valsts, tiesisko normu laukā, radījusi savā ap 1000 gadu lielā laika plūsmā, saglabāt, kodificējot. Un cik liktenīgi neizliktos, vislielākais nopelns šinī ziņā ir pēdējam Romas lielvalsts ķeizaram JUSTINIANAM. Ja nebūtu šī ķeizara kodifikācijas, līdz mūsu dienām nekas nepaliktu no principāta laikmetā tiesiskām normām.

SINCHRONISKAIS UN CHRONOLOĢISKAIS ROMIEŠU TIESĪBU VĒSTURES APSKATS.

Līdz šim mēs apskatījām romiešu tiesību publiskās tiesības, t.i. Romas valsts varas organus un to kompetenci, pie kam savā apskatā vadijamies no sinchroniskā skatījuma (tā piem., apskatot senātu, mēs to atsevišķi apskatījām, ķēniņu, republikas, principāta un monarhijas laikmetos).

Pretējs viedoklis būtu, ja ņemtu to pašu pēc chronologiskās apskates, t.i. katru institutu apskatot pilnīgi par visiem laikmetiem (piem.: senātu apskatītu vienā vietā, bet par visiem laikmetiem).

Priekšrocības šai chronologiskai apskatei būtu, ka nevajadzētu atkārtoties, bet negatīvais, - ka tādā gadījumā mazinātos kop-sakarības uztveres atsevišķu institutu starpā, katrā no šiem laikmetiem.

Nobeidzot romiešu tiesību vēstures publisko tiesību daļu, jāpiezīmē, ka daudz no mūsdienu lielākiem moderniem institūtiem un idejām, kaut arī zem citiem nosaukumiem, bija pazīstami jau romiešiem. Tā piem., Cenu inspektora institūts, kas liekas pavisam moderns, jau Romas monarhijas laikmetā zem īpaša "edikta par pirkuma maksu regulēšanu", idejā jau bija pazīstams. Toreiz varbūt vārdu "Cenu inspektors" nelietoja, bet princips bija pazīstams. Tāpat "Lex Pappia Poppeia" mēģināja atbalstīt dzimstību, dodot priekšrocības daudz bērnu ģimenēm.

ROMIEŠU TIESĪBU VĒSTURES II DAĻA

A V O T I

(Romiešu tiesību avotu vēsture)

TIESĪBU IZCELSĀNĀS AVOTI

Vispirms jānoskaidro, ko nozīmē vārds "tiesību avoti". LIVIJS, runājot par romiešu tiesību avotiem, par tēdiem kā par "fons", nosauc 12 tabulu likumus.

Mums zem jēdziena tiesību avoti nav jāsaprot viens pats jēdziens, bet gan sekošus trīs vispārējus jēdzienus:

1. Tiesību radītāja spēks jeb faktors, kas rada tiesības (tauta, magistrati u.t.t.)
2. Tiesību rašanas forma (likumi, edikti, konstitūcijas u.t.t.)
3. Tiesību zināšanas krājumi (krājumi, kas ir saglabājušies caur gaļu simteņiem līdz mūsu dienām, piem.: Corpus Juris civilis u.c., un no kuriem mēs smēlamies zināšanas par romiešu tiesībām).

Literatūrā mēdz pievest arī citu iedalījumu, tā piem.: zinātnieks KIPPS tiesību avotus daļa divās daļās, kā:

1. Tiesību izcelšanās avoti un
2. Tiesību zināšanas avoti.

Mēs pieturēsimies pie trejsadalījuma, jo tas ir skaidrāks un arī civiltiesībās avotu ziņā pieturēsimies pie trejdalījuma viedokļa.

AVOTU SADALIĀJUMS TO IEKŠĒJO IZPRATNEI

I

II

Romiešu tiesību radītāju faktori: Romiešu tiesību rašanās formas:

1. Tauta kā ieradumu tiesību radītājs	izdeva	Ieradumu tiesības
2. Tauta kā likumdevējs	"	Likumus
3. Magistrati	"	Ediktus
4. Senats	"	Senatus consultum
5. Tiesneši (judices)	"	Tiesas spriedumus
7. Absolutais monarchs (ķeizars)	"	Imperatora likumus
6. Princeps	"	Princepa konstitūcijas
8. Juristi	"	Juristu tiesības.

(Šinī tabelē redzam, ka katrs atsevišķs magistrats izdeva savai kompetencei atbilstošas tiesiskās normas).

III

Romiešu tiesību zināšanas materiāli, krājumi

A. Juridiskā rakstura tiesību zināšanas materiāli:

1. Kodeksi (kas satur likumus planveidīgā skatījumā)
2. ^{ieradumi} parāsu un likumu krājumi (bez planveidīga sakārtojuma)
3. Juristu raksti
4. Likumi
5. Iespiedumi bronzā, akmeņos u.c.

B. Nejuridiskā rakstura tiesību zināšanas materiāli:

1. vēsturiski raksti
  2. filozofu raksti
  3. poetu raksti
  4. oratoru raksti (slavenās runās)
  5. vēstules
  6. komentāri
  7. agrimensoru dati (zemes mērnieku)
  8. valdnieku raksti
  9. garīdznieku raksti
  10. monetas
  11. gleznas
  12. privāti raksti
- u. tml.

ROMIEŠU TIESISKU NORMU RAKSTURS PĒC LAIKMETIEM

KĒNIŅU LAIKMETĀ tiesiskās normas atradās ciešā sakarā ar reliģiju (pirmatnejs "fas", kas saistīts ar debesu, dievu kārtības noteikumiem, un kas neatkarīgs no cilvēku gribas, vēlāk radās "ius" - cilvēku tiesības)

Pontifex - augstākais priesteris (burtiskā tulkojumā - "tilta taisītājs" - it kā starp debesi un zemi, t.i. cilvēkiem).

Šinī laikmetā raksturīgs ir sakralais elements. Tiesības saplūst ar dievišķo elementu. (Pirmatnēji privattiesiskie līgumi, tos noslēdzot, bija nepieciešami apzvērējumi - ar Dieva autoritāti. Vēlāk tas atkrita un palika tikai forma no pirmatnēja veida).

Kēniņu laikmetā ^{ieradumiem} parasām lielāka nozīme nekā likumiem.

REPUBLIKAS LAIKMETĀ laicīgas normas atdalās pilnīgi no dievišķīgām. Rodas laicīga jurisprudences.

Likums gūst priekšrocību pret ieradumu tiesībām.

12 tabulu likumi izdoti republikas laikā.

Ediktī arī rodas, pie kam republikas laikmeta otrā pusē.

PRINCIPATA LAIKMETĀ pārmaiņas tiesību radītāja faktors un pro-
ti - likumdošanas funkcija no tautas sapulces kompetences pāriet uz Senatu.

Juristiem tika atļauts, kā avoti saka, dibināt (condere) tiesības. Viņu darbi (sacerējumi) kļūst par tiesību rašanās faktoriem.

Magistrati arī pārmainīja savu funkciju. To jurisdikcijas kompetence arvien vairāk samazinas.

Princeps principata laikmetā parādas kā jauns tiesību radītāja faktors, tomēr formāli viņš nevarēja izdot vis likumus, bet gan normas ar likuma spēku (vicem legis).

Ius novum. Principata laikmetā radītās tiesības romiešu juristi nosauc par "ius novum" - jaunām tiesībām. Tas tāpēc, ka, sakarā ar principata laikmetā lieliem teritorialiem paplašinājumiem, romieši sāka radīt tādas tiesības, kas nodarētu visai Romas lielvalstij - visām savām pakļautām tautām kopīgas tiesības. Tāpēc principata laikmeta radītām tiesībām ir pamats saukties par "ius novum" (universālas mūžīgas tiesības, kas valda pēc romiešu izteicieniem par visu pasauli).

Principata laikmetā izzūd likuma formālā nozīme, bet princepsa izdotas tiesiskās normas tiek uzskatītas kā "vicem legis", jo tautas sapulces likumdošanas funkcijas pakāpeniski izzūd un to vietā nerodas nekāds cits ar likumdošanas funkcijām formāli tiesīgais orgāns.

ABSOLUTĀ MONARĶIJĀ atkal likums tiek atzīts īstā formālā nozīmē, jo to izdod absolūtais monarchs, atjaunojas likuma pārsvars par citām normām).

Romiešu tiesību vēsturē raksturīgi, ka līdz absolūtās monarķijas laikmetam visi likumi (tiesības) tiek saistīti ar "Rogatio? - Responsum!" formulu (magistrats griežas ar jautājumu, un tam atbild). Bet absolūtais monarchs nav saistīts vairs ar šo formulu, tāpēc rodas jaunā īpatnējā tiesību rašanās forma.

Arī dažu juristu tiesības iegūst likuma nozīmi, cik tālu to sankcionē par tēdiem absolūtais monarchs. Radošā jurisprudence šinī laikmetā apstājas, bet to vietā stājas kodificēšana, kas noslēdzas ar Corpus iuris Civilis.

TAUTA KĀ IERADUMU TIESĪBU RADĪTĀJS - IERADUMU TIESĪBAS UN VIŅU KRĀJUMI

Pašos pirmsākumos pārsvarā pie katras tautas ieradumu tiesības. Romieši šinī nozīmē lieto vārdu "consuetudo": ieradumu tiesības.

CICERONS saka, ka zem "consuetudo" jāsaprot visu griba, bez likuma piedalīšanās. Tas ir "ius", jo visu griba, bez likuma līdzdalības, liela vecuma dēļ ir tāda. Un CICERONS saka, ka šī "consuetudo" tiek uzskatīta par tiesībām.

JULIANUS paskaidro šeit sekoši: ka tiesības var rasties nevienbalsotības (likumdošanas) ceļā, bet arī no pašām lietām un faktiem. Neviens nezina, kā tās radušās, bet visi pēc tam dzīvo un nokārto savas tiesības un saistības.

Pēc 12 tabulu likumdošanas ieradumu tiesības kā tādas zaudē savu pirmatnēju nozīmi.

Principata laikmets dara vēl lielāku triecienu šīm ieradumu tiesībām, jo principata laikmetā var pastāvēt tikai tādas ieradumu tiesības, kas neapdraud Romas valsts sabiedrisku iekārtu. Un tas tāpēc, ka Romas valstij paplašinoties, bieži jaunizdotie likumi var sadurties ar agrākas republikas vecām normām (kad valsts nebija vēl tik liela). Lai tas nenotiktu, tad izveidojies augšminētais princips.

Absolutas monarkijas laikmetā imperators KONSTANTINS noteica, ka ieradumu tiesības nevar būt pretēji prāta apsvērumam vai likumiem.

Pretēji prāta apsvērumam nozīmē, ka tiesnesis var nerēķināties ar ieraduma normām, ja viņš atzīst, ka tās ir pretēji prāta apsvērumam vai likumam. Tā tad ieradumu tiesības var piemērot tikai tad, ja tas neaizskar prāta apsvērumus vai likumus.

JUSTINIANS to pašu principu pārņem savās kodifikacijās, tādējādi pārnesot to jaunai pasaulei.

IERADUMU TIESĪBU KRĀJUMI. Kā un kādi ieradumu tiesību krājumi uzglabājušies? Parastais veids, kā uzglabājas ieradumu tiesības, ir to mutiskā tradīcija, t.i. paaudze nodod nākošai pasaulī mutiski.

Avotos teikts - ieradumu tiesības ir "ius non scripta".

JUSTINIANA institūcijās teikts: no nerakstītām normām nāk tiesības, ko ieradums (ikdienišķa lietošana) paredz.

Bet kā citām tautām, tā arī romiešiem, ar laiku šie "ius non scriptum" pāriet uz "ius scriptum": ieradumu tiesības sāk uzrakstīt. Te var būt divējāda veida sakopojumi:

1. kad sakopo tikai tiešas ieradumu tiesību normas (un tas ir tiešs ieradumu tiesību avots),
2. kad sakopo likumu krājumu, kurā ietvertas arī ieradumu tiesības (piem. 12 tab. likumi), (tas ir netiešs ieradumu tiesību avots).

Šinī nozīmē pie romiešiem pastāvēja divi tiesisko normu krājumi:

1. Monumenta Manilii - (MANILIJS bija konsuls - kas šinī krājumā sakopoja ķēniņa NUMAS izdotus noteikumus). Šis krājums nav uzglabājies līdz mūsu dienām. Tik daudz zināms, ka tāds originalā veidā kā ieradumu tiesību kopojums savā laikā ir bijis.
2. Ius Papirianum. Par šī krājuma autora Publija PAPIRIANA biogrāfiju nekas nav zināms, izņemot to, ka viņš šos likumus, kā šo krājumu sauca "leges regiae" (ķēniņu likumu) sakopojis un tas ar komentāriem, kurus uzrakstīja Granijs FLAKS, cirkulējis Romā CEZARA laikā. Pēc tam šis krājums pazūd.

Jaunlaiku zinātnieki mēģina fragmentu sakopojuma ceļā no dažādu Romas vēsturnieku darbiem sakopot tajās esošās tiesiskās normas, nosaucot tās par "leges regiae". Raksturīgi, ka pastāv strīdus, vai Monumenta Manilii tāpat kā Ius Papirianum krājumos atradās likumi vai ieradumu tiesības, jo līdz mūsu dienām par šo krājumu saturu saglabājušies tikai atsevišķu vēsturnieku fragmenti, kurus tagad mēģina kopot.

Tādi jaunlaiku kopojumi būtu:

Brunsa (vācu) un

Girarda (franču - jāizrunā Žirar)

Brunsa par ķēniņu likumiem savā grāmatā sakopojis datus 7 lapās. Tie ir fragmenti no PLUTARĶA, DIONISIJA, LIVIJA u.c. Romas vēsturnieku darbiem. Cik nu katrs no šiem vēsturniekiem atcerēdamies tādā vai citādā ceļā kādus noteikumus no ķēniņu tiesiskām normām, un ielicis savos vispārējos darbos, to jaunlaiku zinātnieki, kā šinī gadījumā Brunsa, sakopojusi.

Aprakstot katru atsevišķu Romas vēsturnieka datus par "leges regiae", Brunsa sadala fragmentus sekoši:

1. ius publicum
2. familia
3. ius sacrum.

Tā leges regiae fragmentos teikts, ka, ja kāds cilvēks nonāvē otru cilvēku, viņš ir slepkava, bet ja nonāvē vergu, tad nav slepkava, jo vergs nav cilvēks, bet gan lieta.

Kādā citā vietā "leges regiae" DIONISIJA fragmentā familias daļā teikts, ka ROMULS nodibināja tēva varu.

Zem "leges regiae" vispārējā veidā jāsaprot tagadnes zinātnieku savāktie seno grieķu un romiešu rakstnieku tekstu fragmenti, kuros ir runāts par romiešu sakraliem un politiskiem noteikumiem.

Tā kā šie leges regiae satur daudz ierādumu tiesību normas, tad daži zinātnieki, kā KÜBLERS u.c. aizrāda, vai vispār ķēniņi (rex) devuši šos likumus, un šo noliegumu pastiprina jo vairāk tradīcijas (legendas), kas dīvainā kārtā mēdz katram atsevišķam ķēniņam pierakstīt kaut ko izcilu, īpatneju likumdošanas laukā.

V.SINAISKIS atzīst, ka no vienas puses šie "leges regiae" uzskatāmi būtībā par likumiem, jo ķēniņš, kā augstākais magistrats jautāja tautai, un tā atbildēja - uti rogas - bet no otras puses, tā kā šie "leges regiae" satur daudz ierādumu normu, tad tās ir arī kā ierādumu tiesību zināšanas avots.

TAUTA KĀ LIKUMDEVĒJS, TAUTAS LIKUMI UN

VIŅU KRĀJUMI

Kā jau bija apskatīts, "populus Quiritium", kas reprezentējās trīs dažāda nosaukuma tautas sapulcēs, caur tām ar savu izteiktu gribu izdeva likumus. Sākumā ķēniņš jautā tautai, tā atbild ar ius (ja ķēniņš jautā Dievam - rodas sakrals likums - lex Divinum).

Vēlāk arī magistrats jautā tautai, tauta arī atbild ar ius, kas viss nozīmē, ka tauta šeit parādas kā likumdevējs (jāpiezīmē, ka conciones nevarēja izdot likumus).

Kas attiecas uz plebejiem, tad tie sākumā ar saviem plebiscītiem, kurus pieņēma concilia plebis tributa sapulcēs, varēja radīt saistošus noteikumus tikai attiecībā uz sevīm pašiem. Bet vēlāk, kad noteica, ka plebiscīti ir saistoši arī patriešiem, varam runāt, ka arī concilium plebis tributa bija li-

kumdošanas sapulce valsts mērogā.

LEX LATA. Tā kā likums vienmēr ir tautas atbilde uz magistrata jautājumu, tad šādā formā pieņemtos likumus apzīmē par lex lata.

Tā tad "lex lata" ir tādi likumi, kas gājuši caur tautas sapulcēm ("lex lata" - burtiski - iznests likums).

Avotos teikts, ka

LEX LATA (tautas likums) ir tiesību norma, ko noteikusi tauta pati sev uz magistrata priekšlikumu tautas sapulcē un publicēta noteiktā kārtībā.

GAIUS saka: Lex est quod populus iubet atque constituit (par plebiscitiem šeit GAIUS nerunā neko, jo tie toreiz vēl nebija saistoši patriciešiem).

GELLIUS saka: Lex est generale iussum populi aut plebis.

Raksturīgi šinī definīcijās, ka abos gadījumos sastopamies ar vārdiem ius vai iubet.

LIKUMA ĀRĒJS IETĒRPS. Likuma ārējs ietērps mēdza sastāvēt no trim daļām:

1. praescriptio,
  2. rogatio,
  3. sanctio,
- (pirmatnējie mutiskie likumi vēlāk tika ietērpti rakstiskā veidā).

1. Praescriptio ietilpa:

- a) magistrata vārds, kas cēlis priekšā likumprojektu (piem. lex Aquilia de damno; Aquilia - magistrata vārds.
- b) likumprojekta pieņemšanas datums;
- c) kurijas, centurijas vai tribas nosaukums, kas pirmā balsojusi (t.i. kur likums ticis pieņemts - iznests).

2. Rogatio - (likuma teksts).

3. Sanctio - likuma nepildīšanas tiesiskās sekas.

Dažos likumos šī trešā daļa iztrūka. Piem.: "lex Cincia", kas noliedza dāvinājumus virs noteiktas vērtības, pie kam šis likums tā nepildīšanas gadījumā neparedzēja nekādu sankciju (sodu). Šis ir raksturīgs piemērs, kur likumam pie romiešiem iztrūka likuma trešā (sanctio) daļa.

MATERIALU KRĀJUMUS šķiro kā: 1. likumus pirms 12 tab. likumu izdošanas, kas aptver laikmetu par 300 gadiem. Par šo laikmetu maz kas zināms, izņemot minētos "leges regiae", kas satur daudz ieradumu tiesību, un nav zināms, kādi tie originalā veidā izskatījās; 2. 12 tabulu likumi; 3. likumi pēc 12 tabulu izdošanas.

12 TABULU LIKUMI. Leges XII tabularum.

1. Daži avoti nosaukumā min tikai kā "12 tabulas" (t.i. iztrūkst vārds "leges").
2. MOMMSENS runā par "12 tabulu likums" (likums vienskaitlī).
3. Brunsā ir daudzskaitlī kā: "12 tabulu likumi" (leges 12 tabularum).

Attiecībā uz šo likumu izdošanas laiku, dati jāņem kritiski. Nevar noteikt precīzi. Avoti min 451.gadu priekš Kristus.

12 tabululu likuma izcelšanās. Par to sniedz zinās tradīcijas (legendas). Visi rakstnieki, kas par to raksta, dzīvoja vēlāk. Izsaka domas, ka šo likumu izcelšanās faktors bija patriciešu un plebeju cīņu rezultāts. Legenda stāsta, ka Romas republikas sākumā pastāvēja liela nenoteiktība tiesību sfērā, - nebija rakstītu likumu. Visa vara piederēja patriciešiem, kas iztulkoja tiesības sev vēlāmā garā. Radās nemiers. Un tā Terentilius Arsus (tautas tribuns) griezās 8 reizes pie tautas sapulces, un beidzot patricieši piekāpās, nozīmējot sūtņus, sastāvošus no trīs vīriem, aizsūtīšanai uz Grieķiju pētīt SOLONA likumus, ieradumus. Pēc tam no Grieķijas izlūgto likumu caurskatīšanai un piemērošanai savām vajadzībām tika nodibināta īpaša 10 vīru komisija, kurai nodeva lielas pilnvaras, apturot šinī laikā visu citu magistratu darbību. Šī 10 vīru komisija pēc viena gada izbeidzot savu darbu izstrādāja 10 tabulu likumus. Nākošam gadam izvēlēja atkal citu 10 vīru komisiju, kas tad izstrādāja atlikušās 2 tabulas, radot tādējādi pa abām kopā 12 tabulas. Un tad tauta pieņēma šīs 12 tabulas kā likumus. Par pēdējām divām tabulām CICERŌNS saka, ka tās bijušas netaisnas, jo starp citu aizliedza plebeju laulības ar patriciešiem.

Šī 12 tabulu likumu izcelšanās gaita ir legendara, kāpēc daudzi zinātnieki to apstrīd.

12 TABULU LIKUMU IZCELŠANĀS KRITIKA. Pirmkārt reiz nu 12 tabulu likumi bija plebeju un patriciešu cīņas rezultāts, tad nepieciešami vajadzēja tam arī saturēt kaut kādas normas par valsts tiesībām. Bet mēs 12 tabulu likumos neko attiecībā uz patriciešu magistratu ierobežojumiem neatrodam.

Otrkārt jāpiebilst, ka 12 tabulu likumu izdošanas laikā jau pastāvēja tautas tribuni - kā plebeju aizstāvji, no kā jāsecina, ka lielas vajadzības šajos likumos, liekas, nevarēja būt.

Treškārt svarīgais arguments pastāv tanī apstākļi, kurā tad sapulcē Terentilius Arss iznesa šo likumprojektu par 12 tabulu likumiem. Toreiz "consilium plebis tributa" sapulcēs plebeju izteiktie lēmumi patriciešiem nebija saistoši, bet no otras puses Terentilius Arss celt priekšā minēto likumprojektu tautas sapulcēs (patriciešu) nevarēja. Ar to tad nu redzam atkal svarīgu pretrunu šī likuma izcelšanās paskaidrojumā.

Literatūrā izteiktas domas, ka šis likums ir tikai vēlāko laiku privats krājums. Šādu viedokli aizstāv itaļu zinātnieks PAIS, pie kam viņš domā, ka 12 tabulu likumi ir vēlākā laikā dzīvojošā Kneija FLAVIJA izdots krājums.

Ari franču literatūrā LAMBERT domā, ka šeit darīšana ar privato darbu - krājumu, kas radies zem "Ius Aelianum" II g.s. priekš Kristus, nosaukuma.

Bet tomēr jāsaka, ka šie divi pēdējie (PAISA un LAMBERTA) uzskati, kā galīgi ekstremi, būtu noraidāmi.

SINAISKIS uzskata, ka 12 tabulu likums radies ar seno romiešu kalendaru (jo vairāk tādēļ, ka paši avoti saka, ka divas pēdējās tabulas radītas pēc pirmo 10 sastādīšanas). Un zīmīgi, ka toreiz Roma no 10 mēnešu ilga gada pārgāja uz 12 mēnešu kalendara gadu. Un pats likums radies tādējādi, ka juristi pontefi

ki katrā gadā atzīmēja svarīgākos noteikumus, sakarā ar gada laiku (sakralos rakstos - fastos - rakstīts, ka sākumā tikai pontifeki pārzināja un zināja likumus, kad un kā tiesāt, un tikai vēlāk šie likumi, nozogot tos no pontifekiem, tika pieejami arī citiem.)

Valdošais uzskats, ka 12 tabulu likums ir tautas izdots likums. To atzīst arī GRIMMS u.c.

Kā arī nebūtu ar šī likuma izcelšanos, neapšaubami, tam bija liela nozīme romiešu tiesībās, kāpēc tad arī LIVIJS to raksturo kā "fons omnis publici privatique iuris".

Līdz mūsu dienām šis 12 tabulu likums pilnīgi nav uzglabājies, bet tikai fragmentos.

Sava apjoma ziņā, saprotams, tas nav liels (Brunsa kopojumā aizņem dažas lappuses), pie kam modernā zinātne sastādījusi šī likuma divējādus tekstus:

1. burtiski izteikts teksts,
2. kādā vēsturnieka atstāstījumā.

12 TABULU LIKUMA SATURS.

I tabula sākas ar procesa tiesībām, t.i. kā sākas tiesāšanas kārtība, ja ļaudis sastrīdas.

"Si in ius vocat ito; ni it, antestamino; igitur em capito. Si calvitur pedemve struit, manum endo jacito". (Ja sauc uz tiesu, tad jāiet; ja neiet - apliecināt un pēc tam grābt ciet; ja izvairas vai bēg, tad jāuzliek roka).

Tā tad likums noteic, ja gadījumā pilsonis neiet uz tiesu, tad papriekš jāapliecina tas (jo katrs Romas pilsonis skaitas brīvs) un pēc tam tikai var grābt ciet.

Tālāk noteic, ka, ja ir kaite, slimība vai vecums, jādod braucamais lops.

Tā kā process paredzēja aizstāvi - vindex'u, tad bija noteikts, ka assiduus'am par aizstāvi jābūt noteikti assiduus, bet proletarieti var aizstāvēt katrs pilsonis.

Ja kur lietu izlīgst, tur jārunā, bet ja neizlīgst, nevar vienoties, tad šo lietu jāizlemj forumā vai comitiā.

Tad paredzēts vēl procesa laiks u.c.

II tabulā turpinās procesa apskats. Šīs tabulas sākuma fragments nav uzglabājies, tāpēc to atstāsta GAIUS: tiek runāts par nodrošinājumu.

Otrā fragmentā, kas ir originalā, noteikts, ka, ja ir bīstama slimība vai cits kāds traucējošs apstāklis, tiesai process pārliedams nākošā dienā.

III tabula - kā jārikojas, ja parādnieks nemaksā. Ja 30 dienu laikā nesamaksā, t.i. neizpilda tiesas spriedumu, tad parādnieku sasiens ap kājām ar ne vairāk par 15 mārciņu smagām bumbām.

Ja parādnieks grib dzīvot ar savu maizi, tas atļauts; pretējā gadījumā jādod tam maize.

Ja neviens parādnieku neizpērk, tad jāsaģriež daļās. Šeit parādās domstarpības zinātnieku vidū, jo no avotiem nevar izprast, kas jāsaģriež: vai pats parādnieks vai parādnieka manta.

Tomēr jāsaķa, ka šeit saskatāmi dziļi kreditoru konkursa tiesībām.

Tālāk noteikts, ka pret uzvarēto ienaidnieku jābūt mūžīgai kundzībai.

IV tabulā gimenes tiesības sakarā ar tēva varu. Šī tabula nav originalā, bet gan CICERONA atstāstījumā.

V tabulā apskatītas mantošanas tiesības. GAIUS atstāsta, ka seneci gribēja, lai sievietes būtu aizbildnībā, izņemot vestfales.

Testaments. Un ja tas nav atstāts un pie tam nav mantinieka, tad mantošanas kārtība paredz mantojumu tuvākam agnatam (agnats nav asinsradnieks, bet tas, kura radniecību ar kādu vieno kāda kopēja tēva vara).

Ārprātīgiem paredzēts aizgādnis. Izšķērdētājiem aizliegta savas mantas pārvaldīšana.

VI tabulā izteikti saistību tiesību pirmsākumi. Kā ar vārdiem svinīgi izteicies, tādai jābūt arī tiesībai.

Zemes gabalu noilgums 2 gadi. Citu lietu noilgumam viens gads.

VII tabulā turpinas saistību tiesības. Nedrīkst atraisīt balķi, kas satura cita būvi. Ceļa platumam jābūt 8 pēdas, bet kur tas liecas - 16 pēdas.

VIII tabulā paredzēti sodi par kriminalnodarījumiem. Ja kāds kādam salauž locēkli, bet ar cietēju nesalīgst, tad vainīgam tas pats jāatdara. "Talio" atdarīt to pašu.

Par otras personas apvainošanu paredzēts sods 25 naudas. Ja auglis krīt no koka svešā laukā un ja to apēd svešs lops, tad no sveša lauka īpašnieka nevar prasīt atlīdzību.

Ja kāds sadedzinājis cita māju, tad to pašu jāsadedzina, bet ja tas noticis nejauši, tad tikai jāatlīdzina.

Ja nakts laikā nosit ielauzušos zagli - tiesiskais darījums (tā bija jādara). Ja zādzību izdara vergs, tad tas jāiznīcina. Nepieaugušus bērnus par zādzību jāper un jānodod izlabošanai. Ja patrons klientam lauzis uzticību, tad patronam jābūt par dievu upuri. (Si patronus clientem fraudem fecerit sacer esto).

IX tabulā noteic, ka privileģijas nav pielaižamas.

X tabulā noteikta cilvēku apbedīšanas kārtība. Nedrīkst mirušo cilvēku apglabāt vai sadedzināt pilsētā.

Paredz vaimanātājas, pie kam noteikts, ka sievietes raudot nedrīkst saberzt acis. Mirušā cilvēka kaulus (pēc sadedzināšanas) nedrīkst uzlasīt. Nedrīkst likt klāt kapā zelta zobus no mirona.

XI un XII tabulu likumi nav uzglabājušies originalā, bet gan CICERONA atstāstījumā, kas runā par divām netaisnām tabulām (likumiem), kas aizliedza laulības patriciešu un plebeju starpā.

Modernie zinātnieki vēl atrod tagad fragmentus, kurus nezin kādām tabulām pievienot.

12 TABULU LIKUMA SISTEMA. Vai 12 tabulu likumam vispār bija kāda sistēma, ir atklāts jautājums.

1. DIRKSENS aizrāda, ka Justiniana kodekā ir izraksti no komentārija šim 12 tabulu likumam, kuru sarakstījis GAIUS

II g.s. pēc Kristus. Un šo komentaru skaits pavisam seši. Tāpēc domā, ka katram komentaram atbilda divas tabulas. Šī ir tikai hipoteze.

2. LENERTS un citi zinātnieki vispār apšaubā, vai 12 tabulu likumam ir kāda sistēma, jo jāņem vērā, ka 12 tabulu likums satur arī ieradumu tiesības, un tādā gadījumā 12 tabulu likums, kā normu kopojums, bija bez sistēmas.
3. SINAISKIS 12 tabulu likuma sistēmu izskaidro sakarā ar kalendāru (tā testamentu taisa pavasarī, kad aiziet karā, bet atklāj rudenī, kad pārnāk u.t.t.).

12 TABULU LIKUMA IESPAIDS UZ ROMIEŠU TIESĪBĀM. Šis 12 tabulu likums kā lex lata bija ļoti iespaidīgs romiešu tiesību attīstībā. Jo līdz JUSTINIANAM, t.i. 1000 gadu laikā pēc šī likuma iznākšanas, Romā nebija izvests nekāds cits likumu kopojums (krājums).

Tāpēc tas tulkojumā un izveidojuma ceļā gājis cauri pretoriem, juristiem, princepsiem u.t.t. Un šos tad 12 tabulu likuma atsevišķus fragmentus tulkojot un piemērojot tiesu praksei izveidojās vēlākās augstās kultūras romiešu tiesības.

LEGES LATAE, KAS IZDOTI PĒC 12 TABULU LIKUMA. Pēc 12 tabulu likuma izdošanas tika izdoti vēl ļoti daudzi un dažādi atsevišķi likumi. Tie uzglabājušies gan

1. originalā, kā bronzas plāksnēs, akmeņos, koka plāksnēs u.t.t. gan
2. rakstos caur vēsturnieku atstāstījumiem (piem. ULPIANA u.c.).

Piemēri.

Lex praetoriae *Practoria praetorium*

Lex Aquilia de damno - par zaudējumu atlīdzību, kas tika izvests plebiscitā caur plebeju tribunu Aquiliju.

Lex Cincia donatum - pēc kura nedrīkstēja dāvēt vīrs zināmas vērtības.

Lex Silia de ponderibus publices

Lex Papiria de sacramentis

Lex Atinia de usucapione - runā par noilgumu.

Lex Julia municipalis - par pašvaldībām.

Lex Julia et Pappia Poppeija - par dzimstības veicināšanu u.t.t. u.t.t.

Un tā šī likumdošana kā - leges latae - turpinājas tik ilgi, kamēr tautas sapulces darbojušās.

LEX DATA.

LEX DATA ir tiesību norma, ko noteicis kāds augstāks magistrats vai promagistrats tautas sapulces specialā uzdevumā un pilnvarojumā.

Lex data stingri jāatšķir no lex latae. Pie lex data tā saturu tauta pati nevarēdama noteikt pilnvarojusi magistratam, sūtot to tālu kaut kur provincē no tautas sapulces. Magistrats pilnvarots no tautas sapulces izdot attiecīgu likumu, bet par tā saturu viņš būs skaidrībā uz vietas.

Te likumu formāli ar savu atļauju izdod tauta, bet tā saturu nosaka uz vietas sūtītais magistrats. Forma, par ko likums bija

vajaszīgs, izgājis cauri tautas sapulcei, noteikt tā saturu atstāj uz provinci sūtītam magistratam.

Tāpēc šis likums (lex data) saskan ar GAIJA tezi, ka lex est quod populus iubet atque constituit, pie kam uz lex data attiecas tikai vārds iubet.

Magistrats dabū no tautas - (iubet) - pilnvarojumu, bet likuma saturu - (constituit) - nosaka magistrats.

Leges datae attiecas uz:

1. provinču lietu nokārtojumiem. Piem.:
Lex Rubria de Gallia Cisalpina (MOMMSENS uzskata šo likumu par lex data)
Lex Pompeia, u.c.
2. pilsētu lietu nokārtojumiem. Piem.: Lex Tarentina - attiecas uz Tarentīnas pilsētu.
3. privilēģiju (pilsonības) nokārtošanu.

Šinī gadījumā tautas sapulces pilnvarojumā tika sūtīts uz provinci magistrats, lai tur piešķirtu dažiem iedzīvotājiem romiešu pilsoņu tiesības; bet tieši kuriem, kas bija to izpelnījušies, tas bija jānoteic pašam sūtītam magistratam uz vietas.

Piem. Diplomus militi peregrini (71.g. pēc Kristus), kas bija bronzas plāksnītēs rakstīts, ar kuriem peregrīniem, viņu bērniem un bērnu bērniem piešķīra Romas pilsoņu tiesības.

LEX DICTA

LEX DICTA ir tiesību norma, ko izdevis īpašnieks sava īpašuma pārvaldīšanas nolūkā, bet īpašnieks šeit ir kā valsts vara.

Te ir gadījumi, kad valsts vara vai princeps (vispār publiska vara), ja tiem piederēja privāti īpašumi provincē, izdeva īpašus noteikumus attiecībā uz to pārvaldīšanu. Šeit likums parādas savā vidējā stāvoklī un saucas par lex dicta.

Piem.: Lex Metallii Vispanscensi - par kalnu raktuvju nodarbināšanu (tagadējā Portugālē). Lex Caduana - par princepsa Afrikā esošo domeņu pārvaldīšanu.

MAGISTRATU EDIKTI UN ZIŅAS PAR ŠIEM EDIKTIEM

Te radošais spēks ir magistrats un tā izdoti edikti. Magistrats bija pārvaldoši-administratīvs publiskās varas orgāns un kā tādā tam piederēja ius edicendi. Edikts asi jānošķir no likuma.

EDIKTS

EDIKTS ir uz laiku saistošs romiešu magistrata izdots noteikums, kas publicēts vispārīgai zināšanai.

EDIKTA SPĒKS. Kā no iepriekšējās definīcijas redzams, edikts bija saistošs uz laiku, atšķirībā no likuma, kas bija generalis iussu - uz visu laiku, kamēr nav atcelts ar kādu citu likumu. Edikta tiesiskais spēks saistošs laikā, kamēr magistrats pie varas.

EDIKTA FORMA. Kā definīcijā teikts, edikts publicēts vispārīgai zināšanai. Pats vārds edictus cēlies no vārda edicere, kas nozīmē - ziņot. Bet atšķirībā no likuma, kam vajadzēja būt izziņotam noteiktās vietās, ediktam nebija noteikts, kur tas jāizziņo, jo to varēja publicēt arī Concionēs un pat vispār tur, kur tikai ļaudis sapulcējās. (Vēlāk pat atsevišķas personas griezās pie pretora un pretors atbildēja - dicit).

Sākumā ediktus izdeva mutiski, vēlāk rakstiski. Ari vēlākā edikta rakstiska forma paturēja savu dicit formu, kas saucas Album.

Tāpat pie ediktu izdošanas nav jāievēro likuma izdošanai nepieciešamās formalitātes.

EDIKTA TIESISKUMS UN VEIDI. Ediktus izdeva magistrats uz savas publiski-administratīvās (imperium) varas pamata. Magistrats, kā tāds, nebija likumdevējs un izdot likumus nevarēja, bet likuma vietā, pamatojoties uz savu varu, viņš izdeva noteikumus - ediktus. kam bija saistošs (tiesisks) raksturs.

Edikta veidi ir:

1. Edictum repentinum
2. Edictum perpetuum
3. Edictum tralaticium.

EDICTUM REPENTINUM ir edikts, kas izdots kādam atsevišķam konkrētam gadījumam. Pārējā laikā tas vairs nav vajadzīgs.

Piem. Edikts karaspēka komplektēšanai, jo kad karaspēks sakomplektēts, tā vajadzība izzūd.

EDICTUM PERPETUUM ir edikts, ko magistrats izdod stājoties amatā, kā savas darbības programmu uz visu savas varas laiku, un satur vispārējus abstraktus noteikumus.

Piem. Vim fieri veto - aizliedzu notikt katrai vardarbībai. Vēlākā laikā edictum perpetuum iegūst citādu nozīmi.

EDICTUM TRALATICIUM. Pretors pie varas paliek vienu gadu, un vēlāk nāk cits pretors. Bet, lai jaunais pretors būtu taisnīgs, tam jāievēro sava priekšgājēja noteikumi. Ja iepriekšējais pretors teica "vim fieri veto", tad sekojošam bija jāteic tas pats u.t.t.

Formali edikta spēks ir tik ilgi, kamēr attiecīgais magistrats pie varas (parasti 1 gads), bet sekojošie magistrati sabiedriskās iekārtas labā ievēroja iepriekšējā - un tā radās edictum tralaticium.

LEX CORNELIA (67.g. SULLAS laikā).

Tā kā tautas sapulces izdots likums bija saistošs pašai tautas sapulcei, bet ediktam nebija saistošs raksturs attiecībā uz tās izdevēju, jo magistrats, nākot pie citas pārlicības, varēja mainīt un grozīt savus agrāk izdotus ediktus, varēja notikt arī ļaunprātības.

Lai nu šo iespējamu nebūšanu novērstu, tika izdots Lex Cornelia, kas noteica "ut praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent", t.i., ja magistrats savas varas laikā izsludināja kādu ediktu, tas to nevar vairs mainīt un grozīt.

Ar šo tad edikti iegūst ius nozīmi, un CICERONS, runājot par ediktiem, nosauc tos par "lex annua" - gada likumu, atšķirībā no parastā likuma nozīmes, jo tas savā idejā bija mūžīgs, kamēr to pati tauta neatceļ.

PRETORA DARBĪBA.

Tā kā likumu krājums bija tikai viens, t.i. 12 tabulu likums, un jaunās kodifikācijas nenāca klāt, pretoram nācās to piemērot dzīves vajadzībām. Un te parādas pretora ediktu darbība.

Tāpēc, kaut arī "praetor jus facere non potest" (nevar radīt likumu) un "praetor jus tollere non potest" (atcelt arī nevar), bet toties var "juris civilis adjuvandi vel supplendi gratia" (palīdzēt un papildināt civiltiesībām).

Tā piem.: Pārdevējs pārdeva pircējam kādu lietu, bet pie pirkšanas-pārdošanas akta nebija ievērotas nepieciešamās formalitātes (romiešu tiesības darījumu, kurā nebija ievērota nepieciešamās formalitātes, formāli atzina par neesošu), piem. liecinieku bija par vienu mazāk nekā vajadzīgs. Pēc 12 tabulu likuma pārdevējs varēja prasīt lietu atpakaļ, jo tā nav atsavināta saskaņā ar likumu. Tāpēc pretors šinī gadījumā uzstāsies pircēja pusē un nedos pārdevējam tiesību uz actio (sūdzības cēlšanu), kā ļautīgākam pārdevējam. Un taisnības labā arī nākošais pretors līdzīgi aizsargās lietas pircēju. Kaut gan formālais īpašnieks paliek pārdevējs, bet pircējs tiek aizsargāts no pretora puses līdzīgi kā īpašnieks. Sakarā ar šo nozīmīgs ir:

LEX AEBUTIA (starp 149. un 126. g. pr. Kr. dz.), kas speciāli piešķir pretoram tiesību dot vai nedot audzētājam actio tiesības, t.i. pielaist vai nepielaist viņu procesa pirmā stadijā -- in iure. (In iure stadijā pretors pārbaudīja, vai ir pamats dot pilsonim actio (sūdzēšanas) tiesības).

Piem. Pēc 12 tabulu likuma emancipētais bērns pērrauj visas saites ar ģimeni - viņš nevar vairs mantot un pretors, lai izlīdzinātu šeit taisnību, nedeva civīliem mantīniekiem actio uz mantošanu, bet deva to emancipētam bērnam, ko tad izdarīja atkal ar ediktu.

IUS PRETORIUM.

Tādējādi, pateicoties formām (lex Aebutia u.c.), pretors radīja īpašas tiesības, kas saucās par ius praetorium, ko sauca arī par ius honorarium.

IUS HONORARIUM.

Ius honorarium ir plašāks jēdziens. Tanī ietilpst bez ius praetorium arī citu magistrātu normas (piem. kuraliskuaedilu edikts u.c.), lai gan vairumā tomēr pretora.

Ar šo tad pretori padarīja formālās 12 tabulu likumu par "dzīvām" - kā jurists MARCIANUS teica "civiltiesību dzīvā balss".

Ius praetorium atšķiras no ius honorarium ar to, ka pirmās ietilpa tikai pretora radītās tiesiskās normas, bet ius honorarium - kā pretora, tā arī citu magistrātu radītās normas.

PARS TRALATICIA.

Tā kā katrs pretors bija ieinteresēts taisnības labā turpināt iepriekšējā ediktus, tad te parādījās tāda kā par tralaticia, kas bija tās normas, ko izdeva un pārnesa pretori no viena uz otru un kas skaitījās par pareizām un taisnīgām. Un šo pars tralaticia tad nu sāk saukt par "edictum perpetuum". Šeit "edictum perpetuum" jāsaprot plašāki, jo te ir visu to ediktu masa, ko izdeva iepriekšējie pretori

NOVA EDICTA UN NOVAE CLAUSULAE. Bet arī šī pars tralatīcija pēc gadu simteņa izrādījās nepietiekoša, tāpēc jauni pretori pielika klāt tām jaunās klauzulas, kas tad saucās nova edicta, novae clausulae.

Šinī procesā redzam, ka radošā likumdošanas darbība gāja nepārtraukti uz priekšu, nākot klāt ar laiku jauniem likumiem un tiesiskām normām.

ADRIANA REFORMA (starp 125-128.g. pēc Kr.). Principāta laikmetā princepsiem nepatika jau tik plaša magistrātu darbība sev blakam. Tāpēc citu magistrātu vara principāta laikā sašaurinas. Princeps aizliedz pretoriem izdot jaunus papildinājumus pie tiesiskām normām. Ar to tad pretoru jaunradošā darbība apstājusies. Bet vecā pārakmeņojusies pars perpetuum masa palika. Un imperators ADRIANS uzdeva juristam Salvius JULIANUSAM pārskatīt un sakopot šo pars perpetuum, un tad to izdeva "ex officio", nosaucot to par "edictum perpetuum".

EDICTUM PERPETUUM SATURS. Tā kā originals šim Salvius JULIANUSA darbam nav uzglabājies, tad modernā zinātne mēģina to rekonstruēt.

JUSTINIANA Digestās uzglabājušies dažādu juristu raksti, uz kuru pamata jaunlaiku zinātne mēģina rekonstruēt Salviusa JULIANUSA sakopotus ediktus.

Tādu mēģinājumu izdarījis LENELS.

LENELA APSTRĀDĀJUMS. Brunsa grāmatā "Fontes iuris Romani Antiqui" (zilos vākos) arī atrodam šo Salvius JULIANUSA edictum perpetuum. (Bez tam ir vēl viens cits darbs vācu valodā, ar višiem paskaidrojumiem).

Attiecībā uz edictum perpetuum sistemu LENELS pieved sekošu sakārtojumu (tā ir tikai hipoteze).

Edicta

Edictum perpetuum praetoris urbani
Recognovit O.LENEL.

Pars prima. De litis exordio. (šīnī daļā LENELS domā atradās tās tiesības, kas attiecas uz pretorisku procesa ievadījuma darbību - izšķirt jautājumu, dožvai nedot pilsonim actio, t.i. procesa pirmā stadija in iure).

Pars secunda. De iurie auxiliis, que iurisdictione continentur. (Apskata kādā veidā izšķirt procesu tiesnesim, t.i. procesa otrā stadija - in iudicio).

Pars tertia. De iuris auxiliis, que imperio continentur. (Te iet runa par ārkārtējo pretora palīdzību. Piem. Kviritu tiesības asinsradniecībai nebija izšķirošais pamats mantošanas tiesībās. Tāpēc bērni, kas bija emancipēti (neatradās in patria potestate), nemantoja. Tomēr ar laiku tas likās netaisni, tādēļ pretori savos ediktos sākanoteikt, ka arī šiem emancipētiem bērniem jādod daļa no mantojuma - bonorum possessium. Šī manta tika nodota bērnam lietošanā un ar pretora ediktu tika aizsargāta).

Pars quarta. De extremis iurisdictionis. (Te iet runa par tiesas sprieduma izpildīšanu, t.i. res iudicata - pretora eksekutīva funkcija).

Pars quinta. Additamenta: interdictum exceptionum stipulationum - que formulae (pielikums, kas satur interdiktus, ierunu un stipulaciju formulas).

SINAISKA IESKATS PAR "EDICTUM PERPETUUM" SISTEMU, ka tā atbilda 12 tabulu likuma sistēmai, jo reiz nu pretori iztulkoja un piemēroja šos 12 tabulu likumus, tad arī šai jaunradītai edictum perpetuum sistēmai vajadzēja būt līdzīgai 12 tabulu likumam. Un kā tādai "pēc SINAISKA domām, tai vajadzēja būt saskaņā ar kalendāra gada laikiem. (Jāpiezīmē, ka kā LENELA, tā SINAISKA domas ir tikai hipotēzes).

KURULISKO EDILU EDIKTI. Kā magistrati, arī edili piedalījās ediktu izdošanā, kas izpaudās kā "edicta edilium curulium".

Bez vispārīgās tirgus policijas funkcijām, šiem magistratiem bija tiesības izdot ediktus attiecošos uz tirgus kārtības uzturēšanu, sakarā ar emptio et venditio (pirkšanas un pārdošanas līgumiem).

LENELA apstrādājumā ir arī nodalījums par kurulisko edilu ediktiem, kur apskatīta:

1. nancipējamo lietu atsavināšana,
2. braucamo lopu pārdošana,
3. meža zvēru, cūku, panteru u.t.t. pārdošana.

PRAETOR PEREGRINUS. Iepriekš apskatīto ediktu izdošanas kompetence piekrita praetor urbanus'am, bet tam pretī otrs pretora veids bija - praetor peregrinus.

Šī otra praetor peregrinus'a loma bija līdzīga pirmam, tikai ar to starpību, ka viņš "ius dicit" starp peregriniem un starp peregriniem un romiešiem. Pēc tāda paša parauga kā praetor urbanus, praetor peregrinus veido savus ediktus. Un visa šī pretora darbība bija līdzīga pirmam, tikai ar to starpību, ka tā vērsās uz tiesisko attiecību nokārtošanu - 1) peregrinu un 2) peregrinu un romiešu starpā.

Būtībā tās bija tās pašas ius praetorium, bet saucās par ius gentium, kas bija kā pretstats tīrajām nacionalajām romiešu tiesībām.

Jāpiezīmē, ka praetor peregrinus'a darbība attiecās tikai uz Itālijas zemi - solum Italicum.

IUS GENTIUM. Ius gentium ir tādas romiešu privattiesības, kas, atšķirībā no romiešu nacionalajām tiesībām, kārtoja dzīvi starp visiem brīvajiem ļaudīm, kas atradās itāļu teritorijā, neatkarīgi, vai viņi bija peregrini vai pilsoņi.

Ius gentium deva milzīgu materialu tiesībām, jo taisni vēlāki institūti nāca tieši no ius gentium. (Tā no ius gentium nākuši visi kontrakti).

Šeit izzūd tiesību nacionalais moments un tā vietā parādās internacionālais, vai kā romieši teica: "dabiskais prāts, kas dod internacionālus, starp visām tautām piemērotus likumus". Te sākums jēdzienam ius naturale, kam ir solis uz tiesību filozofiju.

PROVINČU EDIKTI. Provinču edikti ir provinces pārvaldnieku vai viņu tuvāko palīgu kvestoru noteikumi privātos juridiskajos jautājumos, kas publicēti vispārējai zināšanai.

Uz provincēm tika nosūtīti to pārvaldnieki, kuri no pretoriem ņēma paraugu un kuru palīgi - īpatnēji kvestori - izdeva edicta provincialia.

Būtībā te norisinājas tas pats romanizācijas process. Ari šie provinču edikti uzglabājušies gan plāksnēs, gan papirusos, tāpēc tos arī atrodam Brunsā grāmatā. Edictum Metirufi de tabulis possessionem.

SENATS KĀ TIESĪBU RADĪTĀJS, SENATA LĒMUMI UN ZIŅAS PAR TIEM

Kā no romiešu publiskām tiesībām zinām, senats visa savā pastāvēšanas laikā bija tikai kā padomdevēja orgāns, ne likumdevēja orgāns. Un kam tad senats deva padomus? - Tam, kas prasīja no viņa padomu, t.i. sākumā ķēniņš, vēlāk konsuli u.t.t.

SENATUSCONSULTA. Senata kā padomdevēja orgāna lēmums saucas par senatusconsultum. Juridiski kā tāds tas nebija saistošs magistrātiem. Bet tā kā no otras puses tautas sapulcēs pieņemtiem likumiem bija nepieciešams senata, kā auctoritas patrum, apstiprinājums, kļūst saprotams, ka senats netieši iespaidoja tautas sapulču likumdošanu.

Principata laikmetā tautas sapulces izbeidza savu pastāvēšanu, un tās atvietoja senatusconsultum, ar ko tad de jure senatusconsultum kļūst par tiesisko normu. Tagad senata lēmumi saucas par tiesībām. Bet vai senatusconsultum skaitas par likumu (lex)? Formāli tomēr nē, jo kā GAIUS saka, senatusconsultum legis vicem optinet. Formāli nav likums, bet gan ar likuma spēku. Tā ir īpatnēja juridiska nianse, jo pats GAIUS šaubas, vai senatusconsulta var būt līdzīgi likumiem. Runājot par senatu kā likumdevēju, vārds likumdevējs jāliek pēdējās (senats kā "likumdevējs")

ORATIO PRINCIPIS. Princeps kā magistrats ar priekšlikumu griežas pie senata, ko tad senats apstiprināja. Sākumā šī apstiprināšana atkarājās arī no senata, bet vēlāk senatusconsulta iniciatīve pilnīgi pārgāja princepsa rokās, jo kādu priekšlikumu arī neienesa princeps senatam, senats vienmēr tos bez ierunām apstiprināja. Un princepsam bija izdevīgi, ka tam blakus pastāvēja tāds orgāns, kas zem viņa iespaida izlēma tam patīkamas lietas. Tāpēc senatusconsultum ar laiku tika apzīmēts kā oratio principis, jo pie tā noteikšanas izšķirošā nozīme piekrita princepsam.

ZIŅAS PAR SENATUSCONSULTA smelties par senatusconsulta varam sekojošos divos veidos:

1. netieši - kur kāds romiešu jurists, kā CICERONS, ULPJANS u.t.t. atstāsta vai burtiski citē kādu senatusconsultum;
2. tieši - ja mēs atrodam kādu senatusconsultum iespiestu bronzas plāksnēs, akmeņos u.t.t.

Jaunlaiku zinātnieki, kā GIRARD un BRUNS izdara arī senatusconsulta kopojumu veģinājumus.

ATSEVIŠKI SENATUSCONSULTA.

1. Senatusconsultum de Bacchanalibus (186.g.pr.Kr.dz.). Tā kā Romā pastāvēja organizācijas, biedrības u.t.t., kas ar saviem tumšiem moraliskiem mērķiem kaitēja sabiedrības labiem tikumiem, senats izdeva šo senatusconsultum, kas aizliedza to darbību. 17.g.s. to atrada bronzas plāksnē un tagad tas atrodas Vīnē. Mūsu dogmai tam nav nozīmes, bet jāatceras kā raksturīgs piemērs.
2. Senatusconsultum de philosophis et retoribus (161.g. pr.Kr.) bija vērstas pret tā laika visādiem skolotājiem un jaunu atziņu paudējiem, kas kā ienācēji ieplūda no provincēm, un ar savām mācībām kaitēja Romas valsts interesēm.
3. Senatusconsultum de mense Augusto ievēda augusta mēneša nosaukumu.
4. Senatusconsultum Velleianum aizliedza sievietēm būt par galvotājām citu parādu lietās (intercedēt), jo tās, lūk, esot vājas un prātā pavieglas. Šis princips iet viscauri romiešu dogmās un tāpēc nozīmīgs.
5. Senatusconsultum oratio Claudii raksturīgs ar vārdu oratio, jo tani laikā senatusconsulta pārvērtās par orationes principis.
6. Senatusconsultum Macedonianum (69-70.g. pēc Kr.). Tā kā Romā radās augļotāji, kas mēdza aizdot bagāto vecāku jauneklīem naudu, cerībā, ka vecākiem mirstot no mantojuma varēs vēlāk saņemt ar uzviju aizdoto sumu, tad kāds jauneklis vārdā Macedonianus augļotāju pierunāts nonāvēja savu tēvu. Šis gadījums saviļņoja sabiedrību tādā apmērā, ka senats izdeva senatusconsultum ņēdot prasības tiesību (ne actio daretur) uz aizdevuma atmaksu uz mantojuma rēķinu, kurus tie aizdeva jauneklīem pirms mantojuma atklāšanas.

sententia iudicis
TIESNEŠI KĀ TIESĪBU RADĪTĀJI, TIESAS SPRIEDUMI
UN ZIŅAS PAR TIEM

Pceļas jautājums, kā gan tiesneši varēja būt par tiesību radītāju faktoriem. Mēs zinām, ka tiesnesis var tikai likumu piemērot konkrētai prāvai. Ari Romā iudex (tiesnesis) izšķīra tikai kādu konkrētu prāvu. Tāpēc ari Romā atsevišķs konkrēts tiesas spriedums nekad nepalika par tiesību normu.

Bet citādi bija, ja vienlīdzīgu prāvu gadījumos pielietoja vienas un tās pašas tiesiskās normas, t.i. lietas tika izšķirtas vienādi, dodot vienādus spriedumus. Piem. ja kādās 20 un vairāk vienveidīgās prāvās tiesneši deva vienādus tiesas spriedumus. Tādā gadījumā uz precedenta pamata radās tiesiskās normas, kuru radītāji bija tiesneši ar saviem tiesas spriedumiem. (Precedents ir gadījums, kas noder kā paraugs vai mēraukla citos līdzīgos gadījumos).

Tā CICERONS saka, ka, ja līdzīgas lietas iztiesātas vienlīdzīgi, tiesas spriedums iegūst likuma spēku.

Tā radās tiesnešu radītās tiesiskās normas, kas ir nozīmīgas romiešu tiesībās, piem.:

- a) testamentos neatraidamo mantinieku mantojuma daļa,
- b) bona fides princips,
- c) culpa visās savās pakāpēs u.c.

Tā tad zinamos gadījumos arī tiesas spriedums var radīt saistošas normas, un tiesneši kā tādi var būt par tiesību normu radītājiem.

Jāsaka, ka nekādi atsevišķi tiesas spriedumi no romiešu laikiem nav uzglabājušies.

PRINCEPS KĀ TIESĪBU RADĪTĀJS, PRINCEPSA KONSTITUCIJAS UN ZIŅAS PAR TĀM

Pēc savas juridiskās dabas princeps bija īpatnējs magistrats - ekstraordinārais magistrats, kas apvienoja sevī citu magistratu amatus.

Un viņu izdotie noteikumi saucas par constitutiones principium.

CONSTITUTIONES PRINCIPIUM.

Tā kā princeps kā magistrats formāli nebija likumdevējs, tad arī viņa constitutiones formāli (juridiski) bija saistoši tikai uz viņa varas laiku. Bet faktiski principsam sekojošais princeps parasti ievēroja iepriekšējā izdotās constitutiones.

Definējot, jāsaka, ka

KONSTITUCIJA (princepsa) ir tāds noteikums, ko izdod princeps ar savu īpatnēju magistrata varu pārvaldes un tieslietu jautājumos, ieturot attiecīgo formu, un darot to vispārībai zinamu.

Tā tad konstitūcijām sekošas pazīmes:

- a) konstitūcijas izdod augstākais magistrats - princeps,
- b) pārvaldes un tieslietu jautājumos,
- c) ietur zinamu formu,
- d) publicē - dara visiem zinamas.

Arī constitutiones tīri lex nav, bet gan legis vicem optinet, jo princeps kā magistrats formāli likumu (lex) izdot nevar; bet praktiski tas vienalga, vai likuma vai noteikuma veidā attiecīga tiesiska norma izteikta, ja tikai tā izdota no augstākās varas orgāna valstī. Starpība starp likumu un konstitūciju tā tad ir tikai juridiskā nozīmē.

ATSEVIŠKI CONSTITUTIONES VEIDI.

Konstitūcijas parādas sekošos veidos:

1. Edicta, t.i. vispārējie noteikumi, kurus izdod princeps tādā pašā formā, kādā tos agrāk izdeva republikāniskie magistrāti. Galvenais tā tad, ka princepsa edicta tika izdoti ediktu formā, un no princepsa.
2. Decreta, tie ir princepsa kā magistrata tiesas spriedumi tādas lietās, kas ienāca viņam kā magistratam izlemšanai. Raksturīgi, ka princepsa laikmetā izveidojas viņa juris-

diktīvā funkcija, viņš var pieņemt iztiesāšanā katru lietu, kuru atrod par vajadzīgu vai par kuru viņam lūdz. Ar to šie lēmumi bija saistoši arī citiem līdžīgiem gadījumiem.

3. Rescripta ir princepsa atbildes uz juridiskiem jautājumiem, kā privāto, tā arī ierēdņu, gadījumā, ja rodas šaubas pie tiesisko normu tulkšanas un piemērošanas.

Princepsiem bija savi juristi un tā viņi rakstiskā veidā (kā avoti saka epistula) deva atbildes provincēm u.t.t.

4. Mandata ir princepsa instrukcijas, kuras tas deva saviem ierēdņiem un provinces pārvaldītājiem atsevišķiem konkrētiem tiesiskiem gadījumiem, un tāpēc nevarēja tikt uzskatītas par vispārējām tiesiskām normām, bet tā kā citos gadījumos tās pieņem vispārējo nozīmi, tad mandatum citreiz tika uzskatīta par constitutio, lai gan GAIUS nepieskaita tās pie konstitūcijām, neatzīstot tās vicem legis.

Piem., princeps ar mandatum aizliedza saviem provincē esošiem karavīriem precēt turienes sievietes, bet ar to šis noteikums attiecinājies uz visiem karavīriem. Te redzam, ka mandatum iegūst vispārējo nozīmi.

Princepsa konstitūcijas kā tādas nav īpaši sakopotas, bet tās atrodas kopā ar vēlāko absolūto monarhu konstitūcijām, t.i. likumiem.

ABSOLUTAIS MONARCHS KĀ LIKUMU RADĪTĀJS, VIŅA LIKUMI UN ZIŅAS PAR TIEM

Absolūtās monarchijas laikā likumdošanas vara koncentrējās vienīgi absolūtā monarcha rokās. Absolūtais monarchs stāv pāri likumiem, jo viņš ir sakums visiem likumiem (MOMMSSENS).

Tāpēc absolūtā monarcha constitutiones saucas par leges imperatorium. Te likums parādas savā tīrā nozīmē.

Mēs nelietosim terminu imperators, bet absolūtais monarchs, jo lai gan avoti runā promisque (pamišus) par princepsa un imperatoru konstitūcijām, mēs stingri zinātniskas atšķirības pēc šos jēdzienus šķirojam.

ABSOLUTĀ MONARCHA LIKUMI.

ABSOLUTĀ MONARCHA (imperatora) LIKUMS ir vispārēja tiesību norma, ko izdod absolūtais monarchs kā augstākais varas orgāns, publicējot to vispārējai zināšanai.

Un jāsaprot, ka absolūtas monarchijas laikmetā uzplaukst tieši likums savā tīrajā nozīmē. Tāpēc varam teikt, ka pie romiešiem likumus varēja izdot divi faktori:

1. tautas sapulces (Romā valsts sākumā),
2. absolūtais monarchs (no DIOKLECIANA laikiem sākot).

ABSOLUTĀ MONARCHA LIKUMU VEIDI. Izšķir trīs veidus:

1. vispārēju tiesību normu saturošie likumi jeb leges generales,
2. vispārējās normas nesaturošie noteikumi,
3. vidējo stāvokli saturoši likumi - lex pragmatica.

LEGES GENERALES ir likumi, kas saturēja vispārējās tiesiskās normas - leges generales omnibus (constitutio generalis), kuri no visiem tiek ievēroti, pretēji atsevišķiem gadījumiem izdotiem noteikumiem, kas neattiecas uz visiem. Un tādi varēja būt:

1. Oratio -- jo lai gan absolūtais monarchs kā tāds nebija saistīts rēķināties ar senātu, bet formas pēc viņš pieturējās pie šīs oratio formas. Te parādas romiešu konservatīvisms saglabāt vecas parašas, lai gan pēdējā laikā absolūtais monarchs izdeva likumus tautai, neiepzīstinot ar tiem nemaz senātu.
2. Edicta -- te redzam, ka absolūtais monarchs vēl ediktu formā paziņo tautai savus noteikumus; šos ediktus sauca par leges edictales.

VISPĀRĒJĀS NORMAS NESATUROŠIE NOTEIKUMI. Bez augšminētiem leges generales (oratio un edicta veidos) bija vēl noteikumi, kas nesaturēja vispārējās normas. Tādas ir:

1. Rescripta. Principāta laikā rescripta bija atbilde no princepsa puses kā izšķirt konkrētu tiesājamo lietu. Ari absolūtā monarcha laikā tiesneši mēdza izprasīt no absolūtā monarcha kā viņš izšķirs attiecīgo lietu. Tāpēc absolūtais monarchs rescripta deva tikai konkrētiem gadījumiem.
2. Mandata, līdzīgi kā princepsa, bija instrukcijas absolūtā monarcha ierēdņiem.
3. Decreta -- kad absolūtais monarchs pats piedalījās lietas izšķiršanā. Šis veids pamazām izzuda.

LEGES PRAGMATICAE. Vidējo stāvokli starp lex generalis un vispārējās normas nesaturošiem noteikumiem ieņēma Pragmaticae lex, kas ir ierosināts no atsevišķa gadījuma, bet izdots vispārējās sabiedrības interesēs.

IUS VETUS UN LEGES. Atšķirības pēc visas tiesiskās normas, kas bija izdotas līdz absolūtās monarchijas laikmetam, mēdz apzīmēt par ius vetus un tās, ko izdeva absolūti monarhi -- par leges, (sākot ar Dioklecianu).

PRINCEPSU UN ABSOLUTO MONARCHU IZDOTI TIESISKO NORMU KRĀJUMI.

1. Līdz Romas valsts sadalīšanās divās daļās, jāievēro sekoši krājumi:
  - a) Codex Gregorianus -- privāts konstitūciju krājums. (296.g. pēc Kr.dz.) Satur galvenām kārtām princepsa laikmeta konstitūcijas līdz DIOKLECIANAM (kas bijis Gregorianus -- nav zināms) iepriekšējā parauga
  - b) Codex Hermogenianus -- nav zināms kad izdots, saturs pēc
  - c) Codex Theodosianus, 438.g. -- oficiāls absolūtā monarcha Theodosija izdevums, kas pēc satura ietver abu iepriekšējo saturus.
2. Pēc Theodosiana izdotie krājumi, kurus sauca novellae leges. Pēc 476.g. Romas valsts sadalījās austrumos un rietumos. Drīz rietumus iekaro barbari (germaņi) un sāk iekarotām zemēm pielietot romiešu tiesības, kā arī izdot kopojumus:
  - a) Lex romana Wisigothorum -- (ap 500.gadu pr.Kr.) iznāca

Westgotu apgabaliem, kuru sauca par Breviarium Alaericianum (izdeva Alarichs II). Satur dažādas romiešu tiesības un galvenām kārtām Theodosija konstitūcijas.

- b) Edictum Theodorici - ostgotu krājums (V g.s. Theodorichs Lielais).
- c) Lex Romana Burgundiorum - 536.g., satur agrākās daudzās konstitūcijas un novellae leges.

3. JUSTINIANA kodifikācijas. JUSTINIANS atjaunoja Romas valsti, sakopoja konstitūcijas un izdeva īpašā kodekā:

- a) Codex Justinianus 529.g., bet šis krājums nav uzglabājis originalā,
- b) Codex Justinianus repetitae praelectionis - iepriekšējais pārstrādāts un papildināts un 534.g. publicēts,
- c) Novellae (ap 168 gabali), izdeva vēl JUSTINIANS kā likumdevējs, bet kurus pats nesakopoja. Tos sakopoja vēlākā laikā citi kodifikatori.

(Responsa prudentium)

JURISTI KĀ TIESĪBU RADĪTĀJI

Juristu tiesības ir tiesību normas, ko romiešu juristi tieši radījuši, iztulkojot galvenām kārtām privatas tiesības (interpretatio - iztulkošana).

Mūsu dienās liekas kaut kas neiespējams, neizprotams, ka kāds jurists varētu būt par tiesību normu radītāju. Mūsu laikos jurists lielākais var būt par likuma iniciatoru vai autoru, bet nekad par tiešu faktoru likuma radīšanā.

Romā bij citādi; tur pats jurists ar savu rakstu varēja kļūt par tiesiskas normas faktoru, t.i. radīt tiesisku normu.

Un vispār jāsaprot, ka šie romiešu juristu raksti, kurus sauca par iurisprudentia, ir tas, kas visvairāk sagādāja nemirstības romiešu tiesībām.

IURISPRUDENTES, IURISCONSULTI, PERITI, VETERES. Juristus, kas radīja šīs iurisprudentia, sauca par

1. iurisprudentes; vārds cēlies no vārdiem iuris un prudentia, kas nozīmē zināšana par tiesībām. Avoti vēl min sekojošus nosaukumus šiem juristiem, kā
2. iurisconsulti - padomdevēji,
3. iuris periti - apmācīti, piedzīvojuši,
4. veteres - vecie, piedzīvojušie.

ČETRI LAIKMETI ROMIEŠU JURISTIEM KĀ TIESĪBU RADĪTĀJIEM. Vēsturiski ir četri sekojoši laikmeti:

1. juristi reizē pontifices. (Ius Flavianum, Coruncanus, Ius Aelianum),
2. juristi 7.g.s. no Romas dibināšanas līdz republikas beigām,

3. priviligētie juristi - principata laikmeta juristi,
4. klasiskā laikmeta juristi - no II g.s. puses līdz III g.s. beigām pēc Kr.dz.

JURISTI REIZĒ PONTIFICES.

Kā sākumā aizrādīts, romiešu tiesības izveidojās no dievišķīgām tiesībām. Un tā kā dievišķīgās tiesības bija "zvaigznēs, debesīs rakstītas", tad kā starpnieki starp debesīm un cilvēkiem nostājās priesteri - pontifices. (Pontifices - tiltu taisītāji starp dievišķo gribu un cilvēkiem).

Tāpēc tad arī viņi šos cilvēkiem dievu dotos likumus iztulkoja, interpretēja, papildināja, pie kam autentiski, t.i. interpretēja caur savu autoritāti, kuru viņi bija no dieviem saņēmuši. Un šo priesteru - juristu likumu iztulkojumi bija saistoši arī tiesnešiem.

IUS FLAVIANUM

(Appijs Klaudijs un Flavijs). Pirmatnējie Romas juristi kā pontifices pārzinādami kalendaru un sakarā ar to stāvošās dievišķīgās un cilvēcīgās tiesības, turēja tos slepenībā no citiem, savai kārtai nepiederošām personām. Tāpēc tikai viņi zināja, kad var tiesāt, kā var tiesāt un par ko var tiesāt. Apgrozībai palielinoties, šī kārtība izrādījās nepiemērota un, kā teika stāsta, tautai radās nepatīkšanas un potifex Appijs Klaudijs sakopojis šos noteikumus, bet no viņa savukārt kāds Flavijs (brīvlaista verga dēls), kas bija pie viņa par skrīveri, nozaga un nodeva tautai zināšanai. Tauta, priecīga par to, 304.gadā ievēlēja Flaviju par edilu. Bez šaubām, tā ir tikai leģenda.

Nozagtais tiesisko normu kopojums tika publicēts un nosaukts par Ius Flavianum (arī ius civile Flavianum), kas saturēja legis actiones - prasības tiesības un to formulas, kā arī kalendaru par dies fasti et nefasti, t.i. kad var tiesāt un kad ne. Ar šo tad nu pontifeku dominējošā loma tiesību zināšanā un interpretēšanā izbeidza savu iepriekšējo nozīmi.

CORUNCANIUS.

Pēc Ius Flavianum publicēšanas, kā teika stāsta, kāds Coruncanius (253.g.pr.Kr.) sāka atklāti sludināt šīs tiesiskās normas, kuras bija pārņēmtas no pontifekiem.

IUS AELIANUM VAI TRIPERTITA.

No vēlākiem pirmā laikmeta juristiem būtu atzīmējams Sextus Aelius (198.g. konsuls). Viņš sastādīja jaunu krājumu par sūdzēšanas kārtību, kuru sauca par Ius Aelianum jeb Tripertita, jo tanī ietilpa sekojošas trīs sastāvdaļas:

- a) 12 tabulu likumi,
- b) 12 tabulu likumu komentāri, kas radās sakarā ar to vēlāko interpretāciju,
- c) legis actiones, t.i. sūdzēšanas formulas.

Vēl bija citi juristi, kuriem bija arī nopelni par 12 tabulu likumu interpretāciju.

JURISTI 7.G.S. NO ROMAS DIBINĀŠANAS LĪDZ REPUBLIKAS BEIGĀM.

(VII g.s. a.u.c.) Šinī laikmetā vērojama laicīgās jurisprudences izveidošanās. Juristi sāka rakstīt zinātniski sistematizētus tiesisku normu kopojumus.

Ievērojamākie šī laikmeta juristi sekojoši:

1. Scevola (95.g.pr.Kr. konsuls) bija romiešu tiesību skolotājs un pēc sevis atstājis skolniekus, kā piem.:
2. Gallus (66.g. pretors). Vēl būtu minami:
3. Rufus
4. Offilius
5. Varus u.c.

Šie juristi jau radīja juridiski sistematiskus darbus. No šī laikmeta piem. pazīstams princips, ka nevar radīt vienā laikā likumsiko un testamentaro mantošanas kārtību.

Šo juristu darbu kā tiesisko normu saistošais spēks bija tiktāl, cik tas balstījās uz 12 tabulu likumiem.

PRIVILIGĒTIE JURISTI -- IUS RESPONDENDI. Priviligēto juristu laikmets aptver juristus no principāta laikmeta. Princepsi sākot ar Augustu sāk piešķirt dažiem, vairāk ievērojamiem, juristiem īpašu privilēģiju, t.s. ius respondendi ex auctoritate principis, t.i. tiesību dot konkrētiem tiesiskiem gadījumiem savus spriedumus, pie kam tiesai līdzīgos gadījumos bija jāievēro šo juristu spriedumi.

Kā pamats tādai parādībai bija princepsa autoritāte. Jo, kā pie autoritatīvās personas, pie princepsa varēja griezties strīdīgu jautājumu izšķiršanai, bet tā kā princeps, nebūdams bieži jurists, pats nevarēja dot juridisku atbildi, bet kā autoritatīvai personai tomēr vajadzēja dot taisnīgas tiesiskas normas, tad viņš uzaicināja pie sevim izcilākos juristus valstī, dodot tiem privilēģiju tiesisko jautājumu izšķiršanā. Un šie juristi neeejot lietas faktiskos apstākļos, izteica savas domas, kuras tad bija saistošas tiesnesim citos līdzīgos gadījumos.

Tādā kārtā redzam, ka juristi kļuva par tiesību radītāju faktoru istā nozīmē un viņu atbildes -- responsa -- kā ius respondendi bija īpatnējas tiesiskas normas forma, ar kuru visiem bija jāreķinas (legis vicem).

KLASISKA LAIKMETA JURISTI. (No II g.s. puese līdz III g.s. beigām). Šis laikmets aptver ap 150 gadus, pie kam ir romiešu tiesībām vislielākais sasnieguma laikmets.

Šinī laikmetā juristi, kuriem bija ius respondendi, varēja radīt tiesiskās normas nevien responsa veidā, bet arī kā sententiae, opiniones, institutiones u.t.t. Tas nozīmē, ka tagad privilēģētiem juristiem vairs nevajadzēja tiesisko normu radīšanā ieturēt ius respondendi formas, jo visāda veida viņu raksti bija saistoši vispārēgai ievērošanai (legis vicem).

GAIUS šinī sakarībā saka, ka "Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum quibus permissa est iura condere".

Tālāk viņš runā, ka:

- a) ja visu privilēģēto juristu visas domas sakrīt kā viena doma, tad tas ir legis vicem, t.i. ar likuma spēku (bet formāli ne likums),
- b) bet ja privilēģēto juristu domas nesaskan, tad tiesnesim atļauts pašam izšķirties, kura privilēģētā jurista domām pievienoties, jo privilēģēti juristi ir visi vienādi privilēģēti.

KLASISKĀ LAIKMETA JURISTU RAKSTU FORMAS ir sekojošas:

1. Institutiones - no vārda instituere, kas nozīmē mācīt, nostādīt; tādā nozīmē tad tās bija īsas sistematiskas mācības grāmatas, kas aptvēra visas civiltiesības; kā ius civile, tā arī ius honorarium. Tā ir mācības grāmata. un reizē likumu grāmata.
2. Regulae - īsi juridiski aforismi, arī mācības nolūkam.
3. Definitiones - īsi, vispārējie pazīmju uzskaitījumi atsevišķiem juridiskiem institūtiem (jēdzieniem).
4. Commentarii - ir raksti ar piezīmēm, ar paskaidrojumiem, piem. pie 12 tabulu likumiem vai pie kāda cita tiesību avota vai darba, visvairāk gan pie pretora ediktiem (commentarii ad edictum). Vecākais komentārs ir commentarii ad Quintum Mucium.
5. Digesta - ir fragmentu kopojums izvilkuma veidā kā no ius civile, tā arī no ius honorarium.
6. Notae - sīkas kritiskas piezīmes kādam citam jurista darbam.
7. Responsa ir spriedumu kopojums, kurus jurists devis atsevišķos konkrētos gadījumos.
8. Questiones et disputationes - ir dažādu juridisku jautājumu analīzējumi.
9. Epistolae - ir no juristu sarakstīšanās radušies raksti (vestules u. tml.).
10. Sententiae et opiniones - ir raksti, kas domāti kā rokas grāmata juridiskai praksei.
11. Monografiskie raksti ir īpaša juristu rakstu grupa, kur apskatīti monografiskā veidā kādi atsevišķi institūti, piem. "de iure pontificio" u.c.

KLASISKĀ LAIKMETA JURISTI. Tādu ir daudz, pie kam Justiniana Corpus Iuris Civilis'ā citēti 39 dažādi juristi. Mums jāiepazīstas ar sekojošiem ievērojamākiem klasiskā laikmeta juristiem:

LABEO - cēlies no aristokratiskas romiešu dzimtas un dzīvojis Augusta laikā. Miris starp 10. un 22. g. pēc Kr. Bijis par pretoru, bet no konsula amata, kā stāsta, atteicies, un visus savus gara spēkus veltījis tiesību studijām, būdams arī par tiesību skolotāju. Pavisam sarakstījis ap 400 grāmatu.

CAPITO - pretēji iepriekšējam, cēlies no vienkāršas dzimtas, bet Sullas laikā kļuva pazīstams. 5. gadā pēc Kr. bijis konsuls un pēc pontifex maximus. Uzrakstījis mazāk par LABEONU.

PROKULIANIEŠU UN SABINIANU SKOLAS.

POMPONIUS, runājot par LABEO un CAPITO, piezīmē, ka: "hi duo primū veluti diversas sectas fecerunt", t.i., ka šie divi juristi radīja pēc sevis divas juristu skolas:

1. Prokulianiešu skola, kas ieguva savu nosaukumu no jurista PROCULUS, kas bija LABEO skolnieks, un kura novirziena juristus vēlāk sauca par prokulianiem. Pārstāvji: Nerva (tēvs un dēls), Neracius Priscus, Pegasus, Celsus u.c.

2. Sabinianu skola - no jurista SABINUS, kas bija CAPITO skolnieks. Šī novirziena pārstāvji saucās sabiniaņi. Pārstāvji: Cassius (ļoti iespaidīgs jurists, kāpēc sabiniaņu skolu citreiz sauc par cassianu skolu), Jevolenus, Gaius u.c.

IZŠKIRĪBA STARP PROKULIANIEŠU UN SABINIAŅU SKOLĀM.

Šķirība starp abām skolām, ka:

Galvenā iz-

1. prokulianiešu skola bija vairāk progresīva, bet
2. sabiniaņu skola - konservatīva.

Uzskatu dažādība starp divām skolām parādas arī romiešu privatās tiesībās, piem.: kāds mākslinieks no sveša vara gabala izgatavo kādu skaistu vāzi. Pacēlas jautājums, kam rodas īpašuma tiesība uz šo vāzi.

Prokuliaņi saka meistaram, bet sabiniaņi, ka vara gabala īpašniekam.

CELSUS - prokulianietis, dzīvoja ap 100 g. pēc Kristus. Pazīstams ar definīciju, kas ir "tiesība" - "ius est ars boni et aequi", t.i. tiesība ir labā un taisnības māksla.

GAIUS - sabinianis, ieguva līdzās Ulpianam vislielāko popularitāti pat pie jaunlaiku juristiem. Viņa biogrāfija nav noteikti zināma. MOMMSENS izteic domu, ka GAIUS bija provinces jurists (viņš vienīgais no juristiem uzrakstīja komentārus ad edictum provinciale), un dzīvojis kaut kur imperijas grieķu daļā (Mazāzijā, Bizantijā). Līdzīgas domas izteic GIRARD, VOIGT u.c. HUSCHKE, turpretim, domā citādi. Neapšaubams grieķu iespaids viņa darbos vērojams no tā, ka savos rakstos viņš paskaidro un aizrāda uz grieķu tiesībām.

Bet jaunajos laikos viņš iemantojis popularitāti pie jaunlaiku juristiem ar Institutiones (četras daļas). Šis svarīgais viņa raksts ir no vienas puses mācības grāmata studentiem, no otras puses likumu avots. 1816.g. NIEBUHRS atrada Veronas bibliotēkā šos GAIUS'a tekstus, kas uzreiz radīja lielas priekšrocības romiešu tiesību pētīšanā. Tomēr šiem tekstiem dažās vietās iztrūka atsevišķi teikumi, tā kā kad 1933.g. Egiptē atrada GAIUS'a rokrakstus, tad šīs iztrūkstošās vietas varēja aizpildīt.

Arēji šai GAIUS'a padzīvotiskā garā uzrakstītai grāmatai sadalījums ir četru komentāru veidā.

Iekšējais sadalījums pēc satura trejāds un sekojošais:

1. persona - šeit ietilpa tās tiesības, kas attiecas uz personām,
2. res - uz lietu, mantojumu un saistību tiesībām attiecošās tiesības,
3. actiones - prasības.

Bet tā kā actio - prasības būtībā nekas cits nav, kā iztiesāta lieta, tad šis trejsadalījums reducējams uz divdalījumu, t.i. persona un res.

Pats GAIUS savu Institutiones iekšējo sistēmu sākumā izsaka kā "Omne autem ius, quo utimur, vel ad personam pertinet vel ad res vel ad actiones", t.i. visas tiesības, kuras mēs lietojam, attiecas vai nu uz personām, vai lietām, vai prasībām.

Bez Institutiones GAIUS'am ir citi darbi, kā piem. minētie Commentarii ad edictum provinciale, Commentarii ad legem Juliam et Pappia Poppeiam u.c.

ĀRPUS PROKULIANIEŠU UN SABINIANU SKOLĀM STĀVOŠIE JURISTI.

Tālāk

apskatīsim juristus, kas nepieder ne pie prokulianiešu, ne pie sabinianu skolas, un tie ir sekojoši:

SALVIUS JULIANUS

Kā jau minēts, viņam uzdeva rediģēt Adriana edictum perpetuum. Pēc izcelšanās bija no pilsētas Hadrumentum Tunisā, kur 1899.g. bija atrasta kolona, uzcelta par godu viņam, un uz kuras bija cildināts viņa vārds. Mira ap 170.g. pēc Kristus. Sarakstīja Digestu 90 grāmatas.

POMPONIUS

Biogrāfija nav zināma. Izpelņijies ievērību ar romiešu tiesību vēstures aprakstiem, jo citi romiešu autori nerakstīja par romiešu tiesību vēsturi.

Viņa darbs Enchyridii satur vēsturiskus datus.

PAPINIANS

ģenialākais jurists. Pēc izcelšanās no Sirijas. Bijis radniecībā ar pašu princepsu, bet vēlāk sanaidojies, jo KARAKALLA pavēlēja viņam attaisnot slepkavību, uz ko PAPINIANS atbildēja, ka "non tam facile parricidium excusari potest, quam fieri" (t.i. par slepkavas aizstāvi grūtāk būt nekā par pašu slepkavu). Par to viņu 212.g. nonāvēja.

Savā laikā bijis praefectus praetorio. Ievērību pelna viņa quaestiones (37 grāmatas) un responsa (19 grāmatas).

PAULUS

bijis consilium principis loceklis, vēlāk praefectus praetorio. Sarakstīja ap 300 grāmatu, pie kam viņa iemīļotā rakstu forma bija notae, t.i. kritiskas piezīmes citu autoru darbiem.

ULPIANUS

pēc izcelšanās no Foniķijas, bijis assessors, praefectus praetorio, bet 228.g. pēc Kristus nonāvēts imperatora priekšā.

Sarakstījis ļoti daudz rakstu, kā commentarii ad edictum (89 grāmatas), ad Sabinum (51 grāmata) u.c. Bet vislielākā viņa nozīme tā, ka viņa darbi sastāda trešo daļu no JUSTINIANA Digestam.

MODESTINUS

deva laulības definīciju.

HERMOGENIANUS

jau IV g.s. jurists, tāpat

TERTULIANUS.

Izbeidzoties klasiskam laikmetam, kas aptvēra principata laikmetu, iestājās Romas absolutās monarchijas laikmets, kurā jau vairs nesastopamies ar tik ievērojamiem juristiem. Un var pat teikt, ka absolutās monarchijas laikmetā, izņemot Tribonianu (Justiniana Corpus Iuris Civilis kārtotājs), nav neviena romiešu jurista, kuru kā ievērojamu varētu atzīmēt. Raksturīgais absolutā monarchijas laikmetā ir kodifikācijas mēģinājumi.

THEODOSIJA II UN VALENTINIANA III LIKUMS

426.g.pēc Kr. (par citātiem). Šis likums, kuru sauc arī par lex Allegatoria, nosaka, ka 5 ievērojamāko juristu raksti un tieši Papiniana, Paula, Gaiusa, Ulpiana un Modestina - tiek pasludināti ar saistošu juridisku spēku, t.i. ka šo autoru raksti ir saistošas normas tiesām ("Papiniani, Pauli, Gai, Ulpiani atque Modestini scripta universa firmanus").

Kas attiecas uz citiem klasiskā laikmeta juristiem, tad viņu raksti ir tik tālu saistoši, par cik augšminētie pieci juristi uz viņu rakstiem atsaucas, un ja attiecīga cita jurista raksts tiks apliecināts caur rokrakstu salīdzinājumiem (Si tamen eorum libri propter antiquitatis incertum codicum collatione firmentur").

Gadījumā, ja viens un tas pats jautājums juristu starpā izsauc domstarpības, tad tiesnesis vadas pēc atzinuma, kāds ir vairākumam no šiem 5 juristiem; ja domas uz pusēm (1/2: 1/2) - izšķirošais Papiniana atzinums. Ja Papinianam šinī jautājumā nav atzinumu, tiesnesis var pēc sava ieskata izvēlēties, kuriem no šiem 5 juristiem piekrist. Šo likumu sauc arī par "likumu par citātiem".

MATERIAĻU KRĀJUMI.

Augšminēto juristu darbi uzglabājušies sekojošos krājumos:

1. GAIUSA institūcijas (ārēji 4-iedalījums, ar iekšējo trejdalījumu).
2. HUSCHKE - sakopojums "Iurisprudentia ante Justiniani" (Ulpiana, Paula u.c. fragmenti).
3. JUSTINIANA Digestas, kas ietvertas Corpus Iuris Civilis'ā un kur citēti 39 juristi. Te ir juristu fragmentdarbi, kas bija pasludināti no Justiniana par likumiem. Jaunākais izdevums 1928.g.

JURISTU TIESĪBU PAMATIDEJAS.

Paši romiešu juristi aizrāda, ka savos darbos tie vadījušies no sekojošiem principiem:

1. Ars,
2. Aequitas,
3. Ius naturale (dabisko tiesību ietekme).

ARS. Te jāsaprot tā īpatnējā romiskā māksla tiesisku normu formulējumos, kāda piemita klasiskā laikmeta juristiem. Īsiem, izteiksmīgiem un precīziem teikumiem izteikt tiesiskās normas. Un ja salīdzinām vēlāko laikmetu juristu darbus ar klasiskā laikmeta (JUSTINIANA) tekstiem, neapšaubami parādas liela starpība.

AEQUITAS PRINCIPS.

Kā publiskās tiesībās pretors nekviritiem ar savu jurisdiktīvu varu radīja kviritiem līdzīgu stāvokli, tā juristi šo aequitas principu ievēroja savos darbos, radot visām Romas valstij pakļautām tautām taisnīgas tiesības, t.i. tādas, kādas bija pašiem romiešiem (212.g. KARAKALLAS likums pasludināja visus par cives Romani).

Un aequitas kā taisnības princips pie romiešiem tika uzskatīts kā objektīvs kriterijs.

DABISKO TIESĪBU IETEKME.

Klasiskais juristu laikmets sākas pēc Kristus. Un tā no Grieķijas, Egiptes u.c. zemēm nāca gan filozofu ietekmes, gan kristianisma sludinātāju atziņas, kas radīja domu par tiesībām, kas būtu visām tautām kopējas: par dabiskām tiesībām, kas izrietētu no principiem, kurus atzītu visi. Un dabiskās tiesības no šī viedokļa būtu tādas, kuras diktē pati daba un kuru iemesls ir pašu cilvēku daba un pat

visu dzīvnieku daba: "quod natura omnia animalia docuit". Un tanī laikā esošās dažādu tautu vietējās tiesības, ius gentium, kā nacionalu elementu vajadzēja lietderīgi kausēt kopējās dabiskās tiesībās, jo no vienas puses šīs nacionalās tiesības bija jāievēro un no otras puses - jārada kopējas dabiskās tiesības.

IMPERATORA JUSTINIANA KODIFIKACIJAS

DARBĪBA

(Likumu kopojumi)

Tendences pēc klasiskā laikmeta juristu rakstu kodifikācijas bija vērojamas jau pirms JUSTINIANA (Edictum Theodorici, Lex Romana Burgundiorum u.c.). Bet tie bija nesalīdzināmi ar to darbu, ko izdarīja imperators JUSTINIANS, uzdodams šī darba kārtošanu jurīstam Tribonianam (vienīgais ievērojamais jurists, kuru varētu minēt absolutās monarhijas laikā).

Kodifikācijas darbs 1583.g. ieguva nosaukumu Corpus Iuris Civilis, jo tad pirmo reizi Dionisijs Gotofreds Justiniana darbus nosauca ar šo nosaukumu. Justiniana laikā tas sastāvēja no trim daļām: Institutiones, Digestas un Codex, kādos nosaukumos šīs atsevišķās daļas arī saucās.

INSTITUTIONES JUSTINIANI. Šai JUSTINIANA kodifikācijas pirmajai daļai kā avoti tika izlietoti GAIUSA (galvenām kārtām) u.c. klasiskā laikmeta autoru institūcijas.

Daži teikumi burtiski pārņemti no GAIUSA institūcijas. Arējs grāmatai sadalījums četrās daļās un iekšējs sadalījums trejāds: 1. personae, 2. res, 3. actiones.

JUSTINIANAM izdodot šo grāmatu, tai bija divējāda nozīme, un proti, kā:

1. mācības grāmatai (pēc formas)
2. likumam (jo augstākā vara - absolutais monarchs par tādu šo grāmatu pasludināja, atšķirībā no GAIUSA institūcijām, jo tās par likumu nebija atzītas pie tās izdošanas. Vēlāk sakārā ar 5 juristu likumu par citātiem, arī GAIUSA institūcijas ieguva likumu nozīmi.

Pie šī darba sakārtošanas bija nodibināta trīs vīru komisija ar TRIBONIANU priekšgalā un diviem profesoriem. Jaunākais izdevums 1928.g.

DIGESTA sauc arī par Digesta Justiniani, atšķirībā no citu juristu digestām (sauc arī par Pandectae).

Pretēji Institutiones, pie Digestu kārtošanas nodibināja 17 vīru komisiju ar sekojošu sastāvu: Tribonians, četri ierēdņi, 11 advokāti, četri profesori.

Viņu uzdevums bija sakopot klasiskā laikmeta derīgos juristu darbus tā, lai iznāktu kodificēts likumu krājums. Pēc JUSTINIANA izteicieniem tie sevāca 3 miljonu rindu, no kurām 150.000 uzņēma

Digestās, uzņemot tajās fragmentus no 2000 dažādiem, 39 dažādu juristu, rakstiem.

Tā sakopotu darbu zem Digesta nosaukuma 536. g. pasludināja par likumu latīņu un grieķu valodās. Digestās tika sadalītas savukārt 50 grāmatās, grāmatas titulos, tituli fragmentos jeb loges, un pēdējie paragrafos (ja sākums, tad paragrafa vietā - principium). 30, 31 un 32 grāmatas nav sadalītas titulos, jo apskata vienu kopēju jautājumu: "delegātis".

SABINU, EDICTA, PAPINIANA MASAS UN APENDIX.

Digestu katra fragmenta (izņemot īsākos) citāti satur savu iekšējo kārtību, sekojošā secībā:

1. vispirms nāk citāti no juristiem, kas komentējuši civilās tiesības (ius civili), t.i. vairāk no komentāriem libri ad Sabinum - un kurus tāpēc sauc par Sabinu masu.
2. citāti no rakstiem ad edictum, ko tāpēc sauc par ediktu masu, (attiecas uz pretora tiesībām), tad nāk
3. izraksti no praktiskās jurisprudences rakstiem: responsa, questiones u.t.t. Tā kā šo rakstu pārsvarā stāvēja Papiniani responsa, tad šo masu sauca par Papiniana masu.
4. Dažreiz titulu beigās atrodami pielikumi, papildinājumi - Appendix.

Katra citāte sākas ar norādījumu uz autoru un rakstu, no kurienes tā ņemta. Tagadējos izdevumos citāti sanumurēti un garākie sadalīti paragrafos.

DIGESTU MANUSKRIPTI (ROKRAKSTI).

Vislabākais Digestu rokraksts ir no VI g.s. beigām vai VII g.s. sākuma, kas no 1406. g. atrodas Florencijā, un kas tāpēc saucas par Florences rokrakstu (Florentina).

INTERPOLACIJAS -(iestarpinājumi).

Tā kā Triboniana un viņa palīgu uzdevums bija no iepriekšējo juristu darbiem sastādīt spēkā esošās tiesiskās normas (Likumu kodeku), tad pats par sevi saprotams, ka atsevišķu juristu darbos (jo bija uzņemti 39 juristi), kas rakstījuši savus darbus daudzus gadus priekš Justiniana, bija sastopamas gan pretrunas atsevišķu juristu rakstu starpā, gan Justiniana laikam novecojušas normas, tad tāpēc, sastādot kodifikāciju, bija nepieciešami dažreiz ienest pārgrozījumus citētos tekstos, kurus tad nu sauc par interpolācijām jeb emblemāta Triboniani. Un jāsaaka, ka šo interpolāciju jeb atsevišķu juristu īsto tekstu sagrozījumu ir ne mazums. Tribonians šīs interpolācijas ar kādām ārējām zīmēm neatzīmēja, bet Viduslaikos bija sevišķi iemīļota parādība šo interpolāciju meklēšanā (par interpolāciju atrašanu juristi ieguva doktora gradu).

Tāpēc jaunākos laikos vēlreiz caurskatot un pārbaudot atrastās interpolācijas, zinātnieks MOMMSENS Digestu tekstos tās atzīmēja sekojošām zīmēm < > , ar ko jaunlaiku Digestu izdevumi kļūst vairāk vērtīgāki, jo tajās ir šīs interpolācijas.

CODEX

Justinians Codex'u izdeva pavisam divas reizes (pirmais 529.g.) un otrais pārstrādātais un papildinātais izdevums izkā-

cis 534.g. kā Codex repetitiae praelectionis un satur constitutiones sākot no principāta laikmeta (tāni ietilpst arī konstitucijas no Codex Gregorianus, Theodosianus u.c.), ar vārdu sakot visas tās konstitucijas, kuras JUSTINIANS uzskatīja par vajadzīgām un kodificējamām.

Viss Codex sastāv no 12 grāmatām, katra grāmata dalas titulos, tituls atsevišķās konstitucijās. Katra konstitucija sastāv no:

- a) inscriptio - tā imperatora vārds, kas viņu izdevis un kam tā bija adresēta,
- b) konstitucijas teksts,
- c) subscriptio - datums, kad tā izdota, pie kam šis datums atzīmēts ne chronologiski, bet ar consules vārdiem, kas toreiz bija pie amatiem.

Labākie Codex uzglabājušies rokraksti ir Veronas, Parīzes, Darmšates u.c.

NOVELLAE. Likumdošanas darbs tomēr turpinājās vēl pēc JUSTINIANA kodifikācijas noslēgšanas, t.i. pēc JUSTINIANA pirmo triju (Institutiones, Digesta un Codex) krājumu izdošanas.

Pats JUSTINIANS izdeva vēl daudz atsevišķas konstitucijas par atsevišķiem jautājumiem un tās saucās par Novellae.

Pats JUSTINIANS novellae nav sakopojis, bet to kopojumus izdaria citas privatas personas.

1. Visvecākais tāds krājums pieskaitams Konstantinopoles profesoram Julianam, kas 556.g. sakopoja un izdeva 122 Justiniana novellae; šis krājums parasti arī saucas izdevēja vārdā: epitome Juliani.
2. Bez tam bija cits laikā no 535-556.g. izdots krājums ar 134 novellae, kam bija dots nosaukums Authenticum.
3. Vēl cits krājums grieķu valodā, sastāvošs no 168 novellae.

Tā tad atšķirībā no Institutiones, Digesta un Codex, - Novellae ir privats kopojums, lai gan atsevišķi ņemot katra Novella (konstitucija) ir likumdošanas oficiāls darbs.

Katra ^{novella} konstitucija sākas ar

- a) ievadu - praefatio, tad nāk
- b) teksts, kas sadalīts vairākās caput (galvas) un nobeidzas ar
- c) noslēgumu - (epilogus).

115. NOVELLA. Dažas no JUSTINIANA Novellae svarīgas un to iespāids atrodams vēl mūsu tiesībās, piem. 115.novella, kuras saturā apskatīts jautājums, kad testators var izslēgt tuvos mantiniekus no mantojuma, atstājot mantojumu citām personām, bet tikai pie nosacījumiem, ja aizrāda iemeslus, kuri var būt sekojoši: ja tuvais mantinieks:

1. pacēlis roku pret testatoru,
2. apvainojis testatoru (iniuria),
3. apvainots kriminalnodarījumā,
4. ja biedrojies ar nozālotājiem vai burvjiem.

Raksturīgi, ka Baltijas Civilkodeks, kas izdots 1864.g. un bija spēkā kā civillikums Latvijā līdz 1938.g. noteica, ka iestāšanās aktieros bija par iemeslu atraidīšanai no mantojuma. Te ir vērojams romiešu tiesību iespaids.

CORPUS IURIS CIVILIS ATSEVIŠKU DAĻU CITĒŠANAS PANĒMIENI.

1. Institutiones citē:

I. 1.9.2 (pr) - saīsinātais modernais papēmiens.

I = institucijas; I = pirmā grāmata;

9 = devītais tituls; 2 = otrais paragrafs; (paragrafa vienkā sākums var būt pr = principium = sākums). Paragrafu citreiz apzīmē ar § 2.

I vietā citreiz Inst. u.t.t.

↓ Viduslaikos citēšanu izdarīja ne cipariem, bet vārdiem un teikumiem, piem.:

Institutiones de patri potestas § ius autem potestates. (Uzmeklējot pie tādas citēšanas zinamu vietu, vajadzēja ilgāka laika tās atrašanās). Iepriekšējo vietu vēl citē kā: § 2 Inst. de patria potestate l.9.

2. Digestu citēšana

D. 5.2.3.4.

D = digesta; 5 - grāmata; 2 = tituls; 3 - lex job fragments; 4 = paragrafs.

Līdzīgi Institutiones, arī Digestas citreiz citē ar pilniem vārdiem (viduslaikos) vai likot paragrafu priekšā u.t.t.

3. Codex'u citē

C. 8.47. 2.1.

C = codex; 8 = grāmata; 47 = tituls; 2 = konstitūcija; 1 = paragrafs.

Citē arī sekoši: C. 2 § 1 C. de receptibus. 8. 47.

Viduslaikos citēja pilniem vārdiem.

4. Novellae citē analogiski iepriekšējiem, piem.:

N. 118. 4. 3. 118. novele, 4. grāmata (caput), 3 paragrafs (§)

JUSTINIANA LIKUMDOŠANAS LOMA TAGADĒJAI CIVILIZĀCIJAI.

Ja nebūtu Justiniana kopoījumi uzglabājušies līdz mūsu dienām, visa tiesiskā iekārta tagadējām tautām būtu uz citiem principiem veidota. Tomēr JUSTINIANA kopoījums ir maza daļa no visām romiešu tiesību rakstu krājumiem, jo, kā teikts, kodifikatori no savāktām 3 milj. rindām kodifikācijā ietvēra tikai 150.000.

Kāds romanists izteicies, ka, ja visas šīs romiešu tiesības būtu uzglabājušās līdz mūsu dienām, mūsu civiltiesība nebūtu nekas neskaidrs attiecībā uz privattiesībām.

GLOSATORI.

Romas valstij sabrūkot, romiešu tiesības kādu laiku tika aizmirstas, bet tad ar XI.g.s. iesākās atkal romiešu tiesību avotu pētīšana un interpretēšana, ko iesākuši glosatori.

Glosatori bija juristi, kas pētīja romiešu tiesību avotus, un savu nosaukumu ieguva, ka uz romiešu tiesību avotu tekstiem atzīmēja savas piezīmes, papildinājumus, ko sauca par glossae. Glosatoru pirmsākumi sīstas ar Boloņas universitāti, kāpēc šo skolu arī sauca par Boloņas skolu.

ROMIEŠU TIESĪBU RECEPCIJA.

Viduslaikos un pēdējā uz jauniem laikiem, iesākās romiešu tiesību recepcija, t.i. romiešu tiesību pārņemšanā no citām tautām savās zemēs par spēkā esošām pozitīvām normām; cik tālu tās, saprotams, nebija pretrunā attiecīgās valsts tiesiskai iekārtai. Un sevišķi šīs romiešu tiesību recepcijas process vērojams Vācijas valstīs, jo Vācijas ķeizari savā laikā uzskatīja sevi par Romas imperijas turpinātājiem. Pie kam formāli līdz 1900.g. Vācijā skaitījās spēkā Corpus Iuris Civilis, zināms pielāgots, jo piem. vārduība, kas principā atzīta JUSTINIANA likumdošanā, modernās valstīs vairs neatzīst.

ROMIEŠU TIESĪBU NEJURIDISKI AVOTI.

Te pieskaitāmi tādi avoti, kas kā tādi nav juridiskas dabas, bet tomēr noderīgi priekš romiešu tiesību avotu studijām. Tādi būtu:

1. Poētiskie sacerējumi, piem. Plautus ar komedijām atspoguļo romiešu tiesības; tad Ovidijs sevišķi ar saviem fasti, kur apskatīts kalendāra jautājums, tāpat arī ar "Metamorphosām".
2. Vēsturnieku sacerējumi, piem., Livijs, kas daudz mācīja par dažādiem publiskiem institūtiem, Dionisijs (grieķu autors).
3. Filosofiski - retoriskie raksti. Cicero: De re publica; De legibus - rakstīja par likumiem un bija liels orators. Quintilianus: Institutio oratoria. *Florentinus*
4. Raksti par zemes mērīšanu. Julius Frontinus darbi.
5. Raksti par lauksaimniecību. Cato: De rustica *rusticorum* Varro: Rerum resticarum libri.
6. Valodnieciski-gramatiskie raksti. Festus, Varro, Izidorus u.c. darbi, kuros paskaidroti atsevišķi juridiskie jēdzieni. Ari Bruns savā grāmatā ievietoja atsevišķus rakstniekus un to rakstus. Piem.: Izidorus teica: "fas lex divina est, ius res humana".
7. Vēstules - privāta sarakstīšanās, sastāvoša kā no juridiskiem, tā nejuridiskiem rakstiem.

AKTI UN DOKUMENTI.

Izrakumos vēl tagad atrod dažādus aktus un dokumentus, no kurienes var citreiz smelties ziņas par romiešu tiesībām. Piem. koka tafelēs (ja koka tafeles sasieta kopā, tad sauca diptikon, triptikon - atkarībā no to skaita), bronzas plāksnēs (XVIII g.s. Transilvanijas un Pompeijas atrakumos), bet it sevišķi papirosos. Papirosi atrodami vairāk Egiptē un te izveidojusies īpaša zinātne par tiem - papirologija.

III D A Ķ Ā

ROMIEŠU PRIVATO TIESĪBU VĒSTURE

IUS PRIVATUM - IUS PUBLICUM

Pirmsākumā romiešu tiesības nepazīst dalījumu: ius publicum un ius privatum.

Kviritu kopa pazina tikai kopējo jēdzienu - ius, kam bija publiskais raksturs. Un tikai tiesību attīstības vēlākā laikā novērojam dalījumu: ius publicum un ius privatum.

1. Tiesības, kas noteic valsts iekārtu un pārvaldi, un kuras atsevišķs cilvēks nevar nedz grozīt nedz pārveidot, jo tās pastāv visas sabiedrības interesēs un nav padotas atsevišķas personas gribas maiņai, ir ius publicum, kas nāk no vārda publicus, kas savukārt cēlies no vārda populus - tā tad tiesības attiecošas uz tautu kā tādu.
2. Tiesības, kas attiecas uz atsevišķu pilsoņu interesēm un vajadzībām, un neatkarīgas no valsts interesēm, saucas ius privatum. Termins privatum cēlies no vārda privare, kas nozīmē: atdalīt, atraut no kā atsevišķi. Šajos vārdēs vien tā tad ir norādījums par kaut ko atsevišķu, neatkarīgu no valsts lietām, un proti - tiesības, kas atdalītas no vispārējām publiskām tiesībām un piešķirtas atsevišķām personām.

Tāpēc Ulpianus formulē: D. 1.1.1.2.

"Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem".

(Publiskās tiesības ir, kas raugas uz Romas valsts lietām (stāvokli), bet privatas, - kas raugas uz katra atsevišķa pilsoņa vajadzībām).

Tālāk Ulpianus paskaidro, ka

1. publiskās intereses raksturojas, ka tās ir:
  - a) in sacris
  - b) sacerdotibus
  - c) magistratibus, bet
2. privatās intereses ir:
  - a) naturalas
  - b) civiles
  - c) ius gentium.

PUBLISKO UN PRIVATO TIESĪBU DEFINICIJAS UN TO RAKSTUROJUMS MODERNAŠ TIESĪBAS.

PUBLISKĀS tiesības regulē un normē visas sabiedrības kopējās intereses, valsts iekārtu un viņas pārvaldes organu darbību.

PRIVATĀS tiesības regulē un normē atsevišķu pilsoņu intereses un vajadzības par cik tās neattiecas tieši uz valsts lietām.

Modernās tiesības zem publiskām tiesībām saprot:

1. valsts tiesības
2. baznīcas tiesības
3. starptautiskās tiesības
4. kримināltiesības
5. procesu tiesības (civil, kriminal un administrativus procesus).

Privatas tiesības ir:

1. civiltiesības un
2. tirdzniecības tiesības.

Romiešu tiesību mērķis sagatavot pamatus privatām tiesībām, t.i. civil- un tirdzniecības tiesībām.

No pieviesību definīcijām liekas, ka daļījums publiskās un privatās tiesībās ir skaidrs, tomēr jaunākos laikos rodas iebildumi. Jo nevar teikt, ka publiskās tiesībās neiekļaujas privāto tiesību elementi un otrādi. Tāpēc jaunos laikos daudz tiesību un to institutu, kur grūti izšķirt, vai tās publiskās vai privatās. Tomēr princips ir tāds, ka tādas tiesības, kur vairumā pārsvarā publiskā elementa, ir publiskās tiesības; kur vairāk privatā elementa - privātas tiesības. (Piem.: civiltiesībās, nodaļā par zemes grāmatām, vērojami publiskie elementi).

Ari atkarībā no laika gara un tautas tiesiskā noskaņojuma, ir laikmeti, kad privatās tiesības vairāk vai mazāk top piesātinātas ar publisko elementu. Tā Ucl. salīdzinot ar Baltijas kodeku, pastiprināts tiesību publiskais moments.

VAI KVIRITIEM BIJA PRIVATAS TIESĪBAS?

Kvirītiem kā karavīriem pirmsākumā nebija nekādu privātu tiesību, jo viss piederēja visiem kopā. Nebija jēdzienu: mea res, sua res. Tā tad nebija lietu tiesību un arī mantotības tiesību, jo nebija brīvātu lietu. Gadījumā, ja nomira kāds kvirīts, lietas, kas no viņa palika, pārgāja kvirītu kopai. Līdzīgi ar ģimenes tiesībām, jo, kā profesionālais karavīrs, kvirīts nevarēja saistīties ar ģimeni, un līdz ar to ar savām privātām interesēm. Tā tad redzam, ka Romā pirmsākumā nav privāto tiesību.

PRIVATO TIESĪBU SĀKUMI.

Vispār nodaļas par romiešu tiesību vēstures privātām tiesībām uzdevums ir:

1. izsekot romiešu privāto tiesību pirmsākumiem
2. kā tās sākas un izveidojas.

Tāpēc arī privāto tiesību kursu iedala sekojošās daļās:

1. Personas tiesībās
2. Lietu tiesībās
3. Saistību tiesībās
4. Ģimenes tiesībās
5. Mantojumu tiesībās.

Visās šajās daļās jāapskata kā attiecīgā instituta tiesības sākušās un izveidojušās.

Romiešu privātās tiesības attīstījās nepārtraukti pēc vienādiem principiem, tāpēc tās palikušas par paraugu modernai civilizācijai; publiskās tiesības, turpretim, savā būtībā mainījušās (dažādi magistrāti, kā konsuli, imperatori u. t. t.), tāpēc tās nepalika par paraugu jaunai pasaulei.

Kā institūcijās teikts, tad no jus gentium nāca daudz dažādu saistību tiesību institutu, kas norāda, ka romiešu privāto tiesību veidošanā pēmušas daļību citas tautas.

PERSONU TIESĪBU ATTĪSTĪBAS VĒSTURE

Pirmsākumā, kā bija teikts, personu tiesību kā tādu nebija - visi romieši kā karavīri bija vienlīdzīgi kviriti, un bija tikai publiskās tiesības.

PERSONA.

Pēc filologiskā izskaidrojuma vārds persona nozīmē aktiera masku, ko aktieris uzliek uz seju un tā kā tai ir caurums mutei, tad caur mutes caurumu (per) skanēja (sonare) cilvēka balss.

Agrāk šādai masku uzlikšanai bija sakrāla nozīme, pie kam masku varēja uzlikt tikai tās personas, kam bija tiesības izdarīt sakrālas ceremonijas. Tāpēc arī ne visi cilvēki saucas par personām; un tie, kuriem nebija personas tiesības, nevarēja slēgt līgumus un vispār atradās kāda pater familias varā.

PATER FAMILIAS.

Cilvēki, kuriem kulta tiesības atļāva uzlikt "senču masku" un būt par personām, bija pater familias (ģimenes tēvs), un visi tie ļaudis, kam nebija tās tiesības, sākumā atradās in patria potestate un skaitījās par lietām, jo nevarēja reprezentēties kā personas.

Bet ar laiku zem pater familias atrodošies sāka saukties par personām, bet atšķirības pēc tad nu pater familias saucās par persona sui iuris, bet zem viņa varas atrodošās personas - par personae alieni iuris. Tādējādi pieaug to cilvēku skaits, kas iegūst personas tiesības, bet vergi nekad nedabūja personas tiesības - tie konsekventi vienmēr palika tikai par res. Mūsu sabiedrībā vergu nav - visi cilvēki ir personas. Sakarā ar romiešu personu jāapskata arī tās trīs stāvokļi jeb statusi.

STATUSI.

Cilvēka dažāda sabiedriski-tiesiskais stāvoklis romiešu tiesībās atkarājas no sekojošiem trim statusiem:

1. Status libertatis - atkarībā no tā, vai cilvēks bija brīvs - tad persona, ja nebrīvs - tad vergs - lieta. Kā GAIUS saka, brīvie cilvēki var būt vai nu
  - a) brīvi dzimuši (iedzimti brīvi) vai
  - b) brīvlaistie - kas brīvībā atlaisti no verdzības.
2. Status civitatis - pilsonības status, kas nosaka, vai brīvais cilvēks ir Romas pilsonis vai ne.
  - a) Jo cilvēks, lai gan var būt brīvs, bet ne Romas pilsonis, piem. hostis kā svešnieks nevarēja kā citi Romas pilsoņi rīkoties Romā. Svešniekam bija jāuzmeklē sev patrons no Romas pilsoņiem un zem tā aizsardzības viņš varēja slēgt civiltiesiskus līgumus.
  - b) Latīņi lai gan arī bija Romas iedzīvotāji, bet politiski bija ierobežoti, tāpat
  - c) dediticiae, cilvēki, kas pakļāvušies Romas žēlastībai. Viņu stāvoklis atkarājās no Romas žēlastības, un skaidrs, ka viņiem nebija pilnīgas pilsonības tiesības.
3. Status familiae. Romiešu ģimene pretstatā mūsdienu ģimenei, kas pamatojas uz asinsradniecību, bija citāda.

Visas personas un vergi, kas pakļauti kāda pater familias varai, atradās agnatiskā radniecībā pret to. Tā tadvecā romiešu ģimene ir agnatiska. Tāpēc katram romietim vajadzēja atrasties ģimenes stāvoklī vai nu kā padotam, vai kā pater familias (pēc romiešu tiesībām varēja būt gadījumi, kad juridiski bērns varēja kļūt par pater familias).

Tāpēc atkarībā no tā, vai cilvēks bija sui iuris (pater familias) vai alieni iuris (padotais), viņš varēja vai nevarēja slēgt līgumu u.t.t. Modernā zinātne romiešu tiesību trīs statusu vietā runā par tiesību subjektu spējām, izšķirot tiesību spēju un darbības spēju.

TIESĪBU UN DARBĪBAS SPĒJA.

Vārdu spēja prof.V.SINAISKIS grib atvietot ar vārdu iespēja, jo spēja nozīmē, ka kāda persona fiziski spētu kaut ko darīt, bet tā kā juridiski viņa varbūt to nevar, tad būtu labāk lietot vārdu iespēja. (Spēja vairāk fiziskā īpašība, bet iespēja - juridiskā).

Tiesību spēja nozīmē to, ka cilvēks var būt par personu, par tiesību subjektu. Personai, kurai ir tiesību spēja, darbības spējas var arī nebūt, piem. bērnam tiesības spējas ir (kas kļūvis par pater familias), bet darbības spējas kā nepilngadīgam nav.

Romieši tādu terminologiju - tiesību un darbības spējas - nelietoja, viņi vārda spēja vietā lietoja vārdu caput vai caput habere, kas nozīmē, ka attiecīgam cilvēkam ir tiesiskā galva pretstatā cilvēkiem, kuri caput non habere un tie ir vergi, jo tiem nav tiesiskās galvas, - viņiem nav ne tiesības, ne darbības spējas.

CAPUT - tā izcelšanās vēsture.

Tā kā pirmatnējā kviritu organizācija sastāvēja no karavīru kopas, kur sapulcējās ļaudis, kuri kā vienlīdzīgi kviriti ar vienlīdzīgām tiesībām uz kopēju lietu izspriešanu piedalījās tautas sapulcēs, tad kā tādus tos pie balsošanas skaitīja pēc galvām

(caput). (Latviski filologiski tuvais termins ir galvinieks = tas kas galvo). Romā proletarietis varēja galvot tikai par proletarieti, bet assiduus tikai assiduam).

Ja nu pie romiešiem caput nozīmē to pašu, ko pie mums tiesību spēja, tad jānoskaidro, kādas tiesības deva caput, un tās bija sekojošas:

1. ius suffragii (balsošanas tiesības)
2. ius commercii (slēgt līgumus un izdarīt visāda veida tiesiskus aktus)
3. ius connubii (tiesība laulāties)
4. ius sacrum (tiesība izdarīt sakrālas ceremonijas).

Bet augšā uzskaitītie tiesiskās galvas (caput) četri momenti varēja samazināties un to sauca par capitis deminutio - tiesiskās galvas apjoma samazinājums; moderni - teikt tiesiskās spējas samazinājums.

CAPITIS DEMINUTIO

pēc romiešu tiesībām iespējami trīs veidos, jo bija trīs statusi:

1. Capitis deminutio maxima - kad personai zūd brīvības stāvoklis - tā kļūst par vergu.
2. Capitis deminutio media (minor) - personai zūd pilsonības stāvoklis, tā kļūst par ārzemnieku.
3. Capitis deminutio minima - personai zūd ģimenes stāvoklis, bet tā paliek brīva un kā pilsonis.

CAPITIS DEMINUTIO MAXIMA.

Vislielākais zaudējums personai tad, ja tā zaudē tiesisko galvu un kļūst par vergu - un tas notiek sekojošos gadījumos:

1. ja nesamaksā savus parādus, kreditoram kļūst par vergu (kreditors pārdod parādnieku pāri Tibera upei par vergu).
2. ja krīt gūstā - zūd libertas. Vēlākās romiešu tiesības piešķir tiesību, gadījumā, ja gūstā kritušais atgriežas mājās, tam atgriežas tiesiskais stāvoklis - un šo tiesību sauca - ius postliminium.
3. ja kāds pats sevi pārdod verdzībā
4. ja sieviete saietas ar vergu, tā kļūst par verdzeni, bet ja vīrietis ar verdzeni - nav nozieguma.

Tā tad capitis deminutio maxima gadījumā personai zūd visi trīs statusi.

CAPITIS DEMINUTIO MEDIA.

Te zūd pilsonības (civitatis) galva, bet brīvība paliek. Notiek

1. ja kādu notiesā ar uguns un ūdens sodu,
2. izsūtīšanas gadījumā.

CAPITIS DEMINUTIO MINIMA.

Te zūd tikai status familiae, bet citi statusi paliek - tā tad mainas tikai stāvoklis ģimenē. Tas notiek:

1. arrogācijas ceļā:

- a) kāda persona sui iuris nolemj skaitīties alieni iuris - par citas personas ģimenes locekli,
- b) sieviete, kas bija persona sui iuris ar apprecēšanos kļūst persona alieni iuris.

2. adopcijas gadījumā, ja kāds pater familias pieņem sev par dēlu cita pater familias dēlu.

GODA MAZINĀJUMS

iespējams trijos veidos:

1. Intestabilitas. Jau 12 tabulu likumi paredz nespēju būt par liecinieku, kā arī nebūt tiesībām pieaicināt sev citus par lieciniekiem, personai, kas piedalījusies kaut kur par liecinieku un vēlāk atsakas no dotās liecības. Tāda persona saucas instabilis. *intestabilis*
2. Infamia. Kā no publiskām tiesībām zinām, cenzors ar savu regimen morum - moraliskā līmeņa uzraudzību varēja atsevišķas personas ierakstīt par attiecīgo uzvešanos īpašos sarakstos un tādējādi tās netika pielaistas vairs publiskos amatos.
Vēlāk šis jēdziens ieguva privattiesisko raksturu, jo piem., ja kāds izdaria zādzību, nolaidību aizbildnībā u.c. dēļ tika tiesāts, ieguva infamia stāvokli. Piem., ja kāds divreiz saderinājies, nokļuva infamia stāvoklī.
3. Turpitudō - necienība sabiedrības acīs. No infamia atšķiras ar to, ka turpitudō nav paredzēta no tiesībām, to novērtē tikai sabiedrības acīs, bet infamia stāvokli paredz tieši tiesiskās normas. (Tomēr piem.: pie neatraidamiem mantiniekiem romiešu tiesībās persona turpis - sliktākā stāvoklī).

VERGI - SERVI.

Pēc fiziskās konstrukcijas vergi ir cilvēki, bet pēc romiešu tiesību juridiskā stāvokļa lietas, jo tiem nav tiesiskās galvas: servi res sunt, nullum caput haberent.

Senāk vergus sauca par famulus - kam saknē fam, kas savukārt atvasināts no vārda familia. Tas norāda, ka vergi sākumā bija ģimenes locekļi, bet pretstatā - bērniem un sievai, kuri ar laiku izdeferencējušies par personae aliene iuris, vergi viscauri palika par lietām.

Vārda servus rašanos izskaidro no vārda servire (kalpot) vai arī servare (uzglabāt). JUSTINIANA Institucijās raksturīgi teikts, ka saņemot ienaidniekus gūstā, tos nenosit, bet uzglabā par vergiem.

Vergu rašanās veidi:

1. kara gūstekņi (vecākais rašanās veids)
2. no piedzimšanas
3. pašpārdošanās gadījumā par vergu
4. pērkot vergus no ārzemniekiem.

VERGU PERSONISKAIS STĀVOKLIS.

Tā kā verga fiziskā būtība vienmēr liek sevi sajūst, tad cik arī romiešu tiesības nekonstruē šeit lietas īpašības, tomēr cilvēka īpašības uzliesmo romiešu tiesībās. Un sevišķi kristianisma laikam sākoties, sakarā ar dabiskām tiesībām, rodas domas, ka brīvība ir katra cilvēka dabiskais pamats. Un kas attiecas uz dabiskām tiesībām, tad no tā viedokļa visi cilvēki ir vienādi. Un romiešu juristi, dabisko tiesību aizstāvētāji, uzduroties uz momentu, ka cilvēki ir nebrīvi, avotos citreiz vergus sauc par homo (klasiskā laikmetā).

Tāpat vēlāki noteikumi paredz, lai vergu apgrozībā neatšķirtu sievas no vīriem, bērniem u.t.t. Tomēr principā pēc romiešu tiesībām kungam vienmēr pieder vis vitae ac necis - tiesība par verga dzīvību un nāvi (pirmsākumos ģimenes locekļi arī bija padotībā šim principam).

Principāta laikmetā aizliedz pārmērīgu bardzību pret vergiem: bez iemesla kungs nedrīkst tos nonāvēt, pie kam vergs, kunga vajāts, varēja meklēt patvērumu templī, kā arī pie imperatora statujas, un tādā gadījumā imperators izmeklēja lietu un piesprieda vergu pārdot citam kungam.

Tomēr vēl JUSTINIANA likumdošanā izvesta šķirošana brīvos un vergos.

Tā parādas raksturīgais moments romiešu tiesībās: no vienas puses - kulturalais sasniegums un tiesiskā meistarība, bet līdz ar to sastopams tāds institūts kā verdzība, kas pašiem Romas juristiem izliekas par pret dabisku.

Tāpēc recepcijas process pārņēma tikai tās tiesības, kur nebija vergu institūtu.

VERGU MANTISKAIS STĀVOKLIS.

Vergam kā lietai nevar piederēt nekādi īpašumi. Visu, ko vergs iegūst ipso iure iegūst viņa kungs savā īpašumā. Vergs vienīgi ir kā runājošais rīks (instrumentum vocale) kunga rokās.

Tomēr vēlāk pielaida vergiem būt par

- a) veikāļvežiem kunga veikālā
- b) kapteiņiem uz kunga kuga.

Šajos gadījumos redzam, ka jau romiešu tiesības liek izjust vergos cilvēka īpašības, piešķirot tiem cilvēku funkcijas. Un vergu kā veikāļvežu un kapteiņu noslēgite darījumi kļūst saistoši pat kungam.

Tāpat vergiem citreiz kungs izdala atsevišķu mantu, ko sauca par peculium (no vārda pecus - lops), ar ko vergs varēja patstāvīgi rīkoties, lai gan peculium juridiski skaitījās kunga īpašums, kuru viņš katrā laikā varēja atprasīt.

Ja vergs izdara kādai citai personai mantisku zaudējumu, verga kungam jāatlīdzina zaudējumi - noxiam sarcire, bet kungs varēja atbrīvoties no zaudējumu atlīdzības, izdodot vainīgo vergu cietušai personai - noxae dedere. Šī atbildība līdzīgi kā ar kustoņu nodarītiem zaudējumiem vai nu jāatlīdzina, vai jāatdod kustoņš cietušam.

MANUS UN DOMINICA POTESTAS.

Vergs vienmēr atrodas kunga rokās - manus, ko vēlāk apzīmē par dominica potestas (mājas kundzība).

BRĪVLAIŠANAS VEIDI.

1. Manumissio testamento ir visvecākā vergu brīvlaišanas forma, kad testamentā testators starp citu paredzēja, ka piem.: servus meus Stichus liber esto.
2. Manumissio vendicta. Šeit verga atbrīvošanu izdara šķietama procesa veidā pretora priekšā. Verga kungs līdz ar vergu un kādu trešo specialī pieaicināto personu ^{assertor} in libertatem, ieradās pretora priekšā un šeit assertor, uzstādamies par šķietamu sūdzētāju, uzlika uz verga vendicta - (spieķi) un runāja: "hunc hominem ex iure Quiritium liberum esse aio". (Es apgalvoju, ka šis cilvēks ex iure Quiritium ir brīvs). Tā kā kungs atbildes vietā klusēja, tad pretors pasludināja vergu par brīvlaistu.

Vēlāk assertor in libertatem klātbūtne nemaz nebija vajadzīga, kungs ar vergu aizgāja pie pretora un attiecīgais brīvlaišanas akts notika.

3. Manumissio censu - kad kungs, gribēdams atlaist vergu brīvībā, ieradās pie censora, lai pēdējais ieraksta vergu brīvo pilsoņu sarakstā. Bet šis veids bija iespējams tikai censu sastādīšanas periodā, jo kad cenzoru amati izbeidzās, izbeidzās arī šis brīvlaišanas veids.
4. Manumissio inter amicos: kad draugu (liecinieku) klātbūtnē, kungs paziņoja atklāti: "Jūs, draugi, dzirdiet, šis vergs Stychius ir brīvs!" Un vergs no šī momenta no lietas pārvērtās par personu.
5. Manumissio per epistolam - kad brīvlaišanu izdara ar atbrīvošanas vēstuli - (grāmatu).
6. Manumissio in ecclesia - ja baznīca pasludina vergu par brīvlaistu.

INGENUUS UN LIBERTINUS.

Romiešu tiesības noteica, ka vergu var laist brīvībā ar manumissio - t.i. padarot to brīvu. Un brīvībā atlaistais vergs saucas par libertinus (a). /Latiniski vergs ir servus, bet verdzene ancila/.

Paceļas jautājums, vai libertinus pilnīgi pielīdzinams brīvi dzimušam? Tomēr nē, jo:

Publisko tiesību laukā libertinus nevar ieņemt magistratu amatus.

Privato tiesību laukā libertinus bija ierobežots savās tiesībās, jo

1. bijušais kungs skaitījās par brīvlaistā patronu,
2. brīvlaistam vajadzēja parādīt cieņu pret savu bijušo kungu,
3. nevar pret bijušo kungu celt apvainojoša rakstura sūdzības - actiones famosae,
4. ja brīvlaistais paliek nepateicīgs pret savu bijušo kungu, viņš var tikt atgriezts atpakaļ verdzībā (revocatio in servitutem propter ingratitudinem),

5. libertinusa pienākums dot līdzekļus kungam, ja pēdējais krīt trūkumā,
6. libertinusa pienākums dot patronam dzīves (operae officiales) un amatniecības (operae fabriles) pakalpojumus,
7. patronam (kungam) ir zinamas mantojuma tiesības uz libertinusa mantu, ja pēdējam nav mantinieku,
8. libertinūs nedrīkst precēt senatora meitu - tāda laulība skaitas neesoša.

No šiem momentiem redzam, ka, lai gan brīvvalstie paliek par cives Romani, tomēr viņu publiskās un privatās tiesības netiek pielīdzinātas ar ingenui (t.i. brīvi dzimušiem).

Vēlāk imperatoru laikā daži libertīniem uz imperatora varas pamata varēja piešķirt ingenuitas - tiesības, ar ko tad libertīnus tika pilnīgi pielīdzināts ingenuusam.

Juridiski ņemot, nodaļu par vergiem varējām apskatīt arī lietu tiesībās, jo vergs pēc romiešu tiesībām bija res - lieta, bet jāaizrāda, ka pašas romiešu tiesības uztvēra vergiem viņu cilvēku īpašības, kāpēc arī pašas Institūcijās vergi ir apskatīti personu tiesību daļā.

GRAFISKAIS UZMETUMS ROMIEŠU TIESĪBU PERSONU VEIDIEM TĀS VĒSTURISKA IZVEIDOJUMA.

Persona

I Persona sui iuris

Pater familias - herus - dominus.

Tikai pater familias varēja nodibināt ģimeni (familia) un tanī ietilpa visas zem tā manus (vēlāk sauca potestas) atrodošie.

II Personae alieni iuris -

1. Pater familias bērni un sievas, un uz tiem pater familias vara sauca kā patria potestas,
2. Pater familias vergi - dominica potestas.

Pirmsākumos zem pater familias varas atradās visas personae alieni iuris un lietas, jo juridiski personae alieni iuris, kā sieva, bērni un vergi (sākumā sauca kā famuli, vēlāk - vergi) pirmatnējā nozīmē bija pater familias lietas (res).

PERSONAM LĪDZĪGI TIESĪBU SUBJEKTI.

Romiešu tiesību attīstības vēlākās stadijās vērojami gadījumi, ka personas īpašības piešķir tādām vienībām, kuras nav fiziskas personas (nav cilvēki), piem. pašvaldībām, korporācijām u.t.t. Un šajos gadījumos romiešu tiesības saka, ka tās ir personae vice fungitur, - tas ir tas, kas funkcionē personas vietā (vārds vice nozīmē atvieto; piem. vicedirektors un vicesenjors nozīmē, ka tie nav ne direktors, nedz senjors, bet darbojas to vietā, funkcionē to vietā). Un modernās tiesībās šīs personae vice fungitur sauc par juridiskām personām. Tās ir vienības, kuras nav fiziski cilvēki, bet kurām ir personas tiesības.

"JURIDISKO" PERSONU VĒSTURISKĀ IZCEĻŠANĀS.

Republikas laikmeta otrā pusē Romas valstī nodibinājās daudzas vienības, kurām tika atzīta tiesība uz iekšējo pašvaldību; un tās bija

1. Municipium - pilsētu pašvaldības, kam pretors sāka dot (caur tās pārstāvjiem actores) attiecīgas tiesības tiesas procesā, līdzīgi citām pilntiesīgām fiziskām personām. GAIUS arī aizrāda, ka nav šaubu, ka tas "privatorum loco habentur". Vēlāk nodibinājās
2. Decuria. Un pēc municipium parauga tad arī citām vienībām kā
3. Collegium (personu apvienības) sāka piešķirt personu tiesības.

Bet tanī pašā laikā ap 64.g. Senatus Consultum de Bacchana libus izdeva noteikumus par vādu collegium veidu aizliegumu, kuru mērķis un darbība pretlikumīgi, netikumīgi vai nemoraliski, vai vispār pretēji valsts interesēm - "qual' adversus rem publicam videbantur esse". Un tā radās jēdziens par atļautām un neatļautām collegia. Reiz nu bija šāds jēdzienu nodibinājums, tad pamazām tas izveidojies un ieguvis juridiskās personas nozīmi. Ciešā sakarā ar collegium stāv

4. Universitas - tādas personu apvienības (korporācijas), kur katra atsevišķa persona (pilntiesīgs cilvēks) kā tāda uz ārieni neparādas un neatbild par universitātes saistībām, bet par savām saistībām un darbību atbild pati universitāte kā tāda. Un biedru skaitam samazinoties līdz vienam, uz ārieni paliek reprezentēta tikai universitāte kā patstāvīga persona. Tālāk kā juridiskā persona nāk
5. Fiscus, kas savā pirmatnējā nozīmē bija princepsa privata manta (kase) un bija padota privatām tiesībām.

Absolutas monarhijas laikā abosluta monarha privata kase kļūst par valsts kasi un modernos laikos zem fiscus saprot valstī privattiesiskā nozīmē (ja valsts uz āru - attiecībās pret privatpersonām - uzstājas kā privata persona - to sauc par fisku).

Tāpat vēlākās romiešu tiesības personas tiesības ieguva dažādas:

6. Lietu kopības un nodibinājumi, kas izveidojās sakarā ar kristianisma nodibināšanos.

Sākumā baznīcā - ecclesiae - piešķīra personas tiesības, bet vēlāk dažādām līdzīgām, kā arī labdarības iestādēm. Visas šīs plašākā jēdzienā labdarības iestādes saucas: pia corpore, pia causae, venerabiles domus u.t.t. Un visas šīs iestādes sāka funkcionēt kā personas. Beidzot jāpieņem, ka arī

7. Mantojuma masa - hereditas iacet (Pandektu tiesība pārveidoja par hereditas iacens), kas ir, fiziskai personai miršot, atstāta mantojuma masa, kas kā gulošais (iacens) mantojums gaida savu mantinieku, un pa to starplaiku, kamēr mantinieks to saņem, tā funkcionē kā persona (juridiskā persona jeb tiesību subjekts pēc Pandektu tiesībām).

PERSONAE VICE FUNGITUR JĒDZIENS ROMIEŠU TIESĪBĀS.

Teoretiski romiešu tiesības nav noskaidrojušas un formulējušas juridiskās personas jēdzienu, bet šai gadījumā tās runā par personae vice fungitur. Terminus "juridiskā persona" vai "tiesību subjekts" romiešu tiesības nedz lietoja, nedz pazina, tos izveidoja Vidus un Jaunos laikos tā saucamā Pandektu romiešu tiesību doktrīna.

Romiešu tiesībās persona kā tiesiskais jēdziens, no vienas puses 1. šaurāks, jo tanī neietilpst vergi, lai gan arī tie bija cilvēki, bet no otras puses, 2. plašāks, jo bez cilvēkiem par personām apzīmēja municipium, decuria, collegium, universitas, lietu kopības, nodibinājumus un iestādes, fisku un mantojuma masu, kas pēc romiešu tiesībām personae vice fungitur, vai "privatorum loco habentur".

Tā kā mūsu laikos verdzības nav, tad tiesības romiešu tiesības personu šaurāko jēdzienu nosauc par fiziskām personām, par kurām var būt visi cilvēki, neatkarīgi no stāvokļa vai vecuma, bet personu plašāko jēdzienu nosauc par juridiskām personām. Pandektu tiesības bez tam vēl kā fizisko personu, tā juridisku personu nosauc ar kopējo jēdzienu - tiesību subjekts.

LIETU TIESĪBU VĒSTURE

LIETOŠANAS IDEJA.

Romas valsts pirmsākumos kviritu kopas atsevišķiem kviritiem nekā īpašumā nepiederēja. Pastāvēja komunāla saimniecība, uz kuras pamata viss kara laupījums piederēja visiem kopīgi. Un katrs kvirīts var lietot kopējās kara laupījuma lietas. Katrs var lietot, kas viņam derīgs no kopējām lietām.

Tā tad pirmsākumos ir lietošanas ideja, nevis īpašuma ideja. Izlietoja to, kas ir noderīgs (utilitas).

Ar laiku, kā teikts, daļa no kviritiem pārcēlās no urbs (pilsētas) in pomoerium (laukos), kur sāka nodarboties ar lauksaimniecību. Tagad sāka izveidoties (exsercitus militia) apmācāmie karavīri, jo laukos dzīvojošie kviriti, nebūdami profesionāli karavīri, papriekš bija jāizlasa un jāapmāca kara mākslai. Un pārējie, kurus neizlasa, var nodarboties ar lauksaimniecību. Bet arī uz lauku kviritiem šinī romiešu tiesību attīstības stadijā paliek spēkā princips - res communis (visu kopējās mantas princips), jo tāpat kā pilsētas kviritiem uz ieročiem u.c. kara piederumiem, arī lauku kviritiem visi ieroči, vergi, lopi, zeme u.c. ir kopējā lietošanā. Katram kviritam bija publiskā tiesība ņemt savā lietošanā neaizņemtus laukus - agri occupatorii (saucas arī ager publicus). Te ir lietošanas idejas publiskā rakstura tiesība.

Modernās tiesībās kopējās lietošanas ideja vērojama biedrībās un līdzīgās publiskās iestādēs, kur tās biedri var kopēji izlietot to labumus (piem. apmeklēt biedrību telpas, dārzus u.t.t.).

ĪPAŠUMA IDEJA.

Dzīves tempam attīstoties, ar kviritu kopas kopēju atļauju (ius) atļāva atsevišķam kviritam piešķirt atsevišķ-

kas lietas. Tā parādas ideja par mea, sua res, kā arī res privata jēdziens, kas atvasināts no vārda privatio, kas nozīmē atraut, atdalīt kaut ko no kviritu kopībai piederōsa. Un reiz nu kādam bija atdalīta (piešķirta) kāda tiesība uz kādu lietu, kas līdz šim piederēja kviritu kopai, tad radās jēdziens mea res, jo kvirits attiecīgā gadījumā, ja kāds cits kvirits gribēja šo lietu ņemt no viņa nost, varēja aizbildināties, ka šī lieta "ir mana", pamatojoties uz kviritu ius (ex iure Quiritium) - dota man no kviritu kopas. Šeit parādas īpašuma ideja.

Bet reiz nu ius bija kādam kviritam dots uz kādu atsevišķu lietu, tad tas bija dots tikai atsevišķai konkrētai personai. Šis "ius" bija personīga rakstura tiesība. Tāpēc miršanas gadījumā, mantōšana nebija iespējama, jo privatio bija dota tikai atsevišķai personai par labu, bet ne tās mantiniekiem. Kad tā mirst, lieta atgriežas kopībā. Arī šeit tā tad kundzība par visām mantām domāta tikai kviritu kopai. Mantōšanai vajadzēja jauns "ius".

Sākumā šo ius par labu atsevišķām personām deva uz kustamām lietām - uz ieročiem - sakarā ar varonības parādīšanu kara laikā. Atsevišķam kviritam piešķīra personīgās tiesības uz ieročiem, kurus viņš atņēma ienaidniekam. Šeit zīmīgs vārds "spolium", daudzskaitlī - spolia, kas nozīmē novilkta āda, kas pārņēsta nozīmē būtu bruņas novilkšana no ienaidnieka karavīriem (spolia opina).

Reiz nu sākumā uz ieročiem, vēlāk arī uz citām mantām notika privatio, un ja kāds šādā ceļā kviritam piešķirto lietu gribēja atņemt, kvirits varēja aizsargāties, aizrādot, ka "ex iure Quiritium res est mea aio!"

ASSIGNATIO VIRITANA.

Tālākā attīstībā arī uz zemēm sāka parādīties privatio, ko sauca par assignatio viritana. Šo assignatio viritana nedrīkst sajaukt ar "agri occupatorii", kas nav sua, mea res, bet tiesība kā kopas dalībniekiem ņemt neaizņemtus laukus savā lietošanā. Un kā avoti saka, tad katram viritim (viram), kas nesa apsardzību pierobežas postenī, piešķīra divi iugeri zemes (bina iugera). Un šī zeme bija piešķirta, lai kvirits varētu sev sagādāt pārtiku. Šādā ceļā (assignatio viritana) piešķirta zeme saucas par heredium, un tā bija jau mantojama (nevajadzēja pie mantošanas otrreizējais ius). Un šī "heredium" kungs saucas "herus"; tā mantinieks "heres"; un beidzot mantošanas gadījumā pats mantojums - "hereditas".

MOMMSENS, turpretim, domā, ka bina iugera (divi iugeri) bija piešķirti tikai pater familias, bet kļūst nesaprotami, kā gan pater familias ar divi iugeri lielu zemes gabalu varēja uzturēt savu ģimeni līdz ar vergiem u.c. Tāpēc MOMMSENS piebilst, ka šie divi iugeri bija tikai daļa, proti dārza zeme, no pater familias piešķirtās zemes.

VALDIJUMS - POSSESSIO

Te runāsim par zemēm, kas netika sadalītas kviritiem, bet skaitlīgās kopīgas visai kviritu grupai (kopai), t.s. "agri occupatorii" - zemes, kas nav sadalītas uz assignatio viritana, bet kuras cik tālu nav aizņemtas, var ņemt un lietot katrs. Te kvirits gāja un ņēma okupētu zemi savā valdījumā - possessio. Burtiski gāja un apsēdies uz zemes. Viņam zeme nebija piešķirta uz ius pamata,

bet okupētas zemes valdījuma pamata bija apsēdēšanās, nostāšanās uz attiecīgas zemes.

INTERDICTA UN ACTIONES.

Ar laiku šādu ļaužu, kam piešķīra zemi uz "assignatio viritana" pamata, bet it īpaši uz possessio pamata, radās ļoti daudz. Un tā šo ļaužu starpā varēja rasties strīdi. Un magistratam vajadzēja ar savu administratīvo piespiedu varu šo vispārējo kārtību regulēt. Un attiecībā uz "possessio" magistratu regulējošo noteikumu administratīvās pavēles saucas par pretora aizliegumiem, pavēlēm - interdicta (interdictum). Un valdītāji (possessores) varēja aizsargāties savās taisnīgās interesēs pret traucētājiem ar interdiktiem, pretēji uz assignatio viritana pamata zemes ieguvējiem, kas aizsargājās ar formālām actiones.

Pretors dodot valdītājam interdiktāru aizsardzību (possessoram) tikai noskaidroja, vai attiecīgais kvirīts, iegūstot "possessio", nav izlietojis

1. vi (t.i. ar spēku iegājis valdījumā) vai
2. clam (slepeni iegājis valdījumā) vai
3. precario (ar atvēlējumu izlūdzies valdījumu, bet uz pieprasījumu neatdeva atpakaļ).

Visos citos gadījumos pretors aizsargāja valdītāju, teicot "vim fieri veto".

INTERDICTA VEIDI. Sakarā ar possessio izveidojās sekojoši trīs interdicta veidi:

1. interdicta adispiscendae possessionis - interdikti, kas vērsti uz valdījuma iegūšanu par jaunu, t.i. pretors atļauj tiesību valdīt.
2. interdicta retinendae possessionis - jau esošā, pastāvošā valdījuma pretoriska aizsardzība ar interdiktū.
3. interdicta recuperandae possessionis - zaudētā valdījuma atgūšanas interdikts, kad pretors palīdz atgūt zaudēto valdījumu ar interdikta palīdzību.

Te redzam ka paraleli tiesiskai aizsardzībai (ius ↔ actio), ar ko aizsargājās uz "assignatio viritana" pamata saņemto zemju īpašnieki, nodibinājusies interdiktāra aizsardzība priekš valdītājiem.

Interdiktāra aizsardzība nav parastās tiesas ceļā iespējamā aizsardzība, kas tiesas ceļā prasības jeb sūdzības (actio) pamata aizsargājama, bet gan aizsardzība, kas balstījās tikai uz pretora kā administratīvā organa varas pamata.

Possessoram nebija ius uz zemi (ex iure Quiritium), tāpēc to aizsargāja pretors.

Actiones vismaz sākumā bija mūžīgas - "actiones perpetua", bet interdikti, magistratu izdotie, tikai uz laiku, kamēr attiecīgais magistrats pie varas. Bet kā jau zinām, pretori sabiedriskās taisnības labā ievēroja savu priekšgājēju interdictus.

DETENTOR.

Paceļas jautājums, kā varēja tikt pie zemes nekvirīts. Kvirītam vismaz publiskā tiesība bija uz "agri occupatorii". Bet nekvirītam nebija taču tādas tiesības. Ari te izeju atrada tādējādi, ka nekvirīts varēja griezties pie kvirīta ar lūgumu, lai pēdējais atļauj viņam kvirīta vārdā ņemt un valdīt zemi no

"agri occupatorii". Tādējādi arī nekvirīts varēja kļūt par zemes lietotāju. Bet nekvirīts - prekarists (no vārda precarium - kas izlūdzies no kvirīta) bija tikai turētājs. Tā radās turējuma jēdziens. Te parādas divstāvainība. Kvirīts uz atvēlējuma pamata atļauj prekaristam (nekvirītam) izlietot savā vārdā zemi. Te faktiskais zemes izlietotājs ir tās turētājs - detentor (nekvirīts), bet juridiskais valdītājs - possessor (kvirīts).

Ja nu tāds turētājs tika izdzīts no savā izlietošanā esošās zemes, tad griežoties pie pretora, pretors teiks, ka kā nekvirītam viņam nav tiesības aizsargāties ar interdictum, bet kvirīta vārdā, kura vārdā tas zemi tur tas tomēr iespējams. Jo ja tiek izdzīts no zemes turētājs, tad juridiski no tās tiek izdzīts valdītājs.

Vēlāk pretors sāka aizsargāt arī kustamo lietu turētājus līdzīgā kārtā. Tāpēc valdījuma un turējuma jēdzieni palika vēl jaunajos laikos.

ANIMUS UN CORPUS.

Valdījumam dogmatiski jābūt ar sekošiem diviem elementiem:

1. animus possidendi kā animus rem sibi habendi, t.i. nodoms lietu valdīt par savu. Un kvirītam tāds valdījums bija - ņemt zemi par savu un valdīt.
2. corpus - faktiskā vara par lietu: faktiski iegājis, atsēdies uz zemi.

Dogmatiski valdītājs (possessor) bija tas, kam piederēja faktiskā vara - corpus un nodoms - animus - valdīt par lietu kā par savu (animus rem sibi habendam, animus possidendi). Zaudējot vienu no šiem elementiem, valdījums izbeidzas. Tāpēc possessio jāatšķir no turējuma (detentio), kur trūkst animus rem sibi habendi. Possessio jāatšķir arī no īpašnieka valdījuma, jo šai gadījumā tam ir jau savs tiesisks pamats īpašumā (ius).

SLĒDZIENS PAR VALDIJUMU, TURĒJUMU UN ĪPAŠUMU.

Paulus, runājot par valdījumu un turējumu, aizrāda, ka valdījumu iegūstot, jāiegūst kā animus, tā arī corpus par lietu (animo et corpore possidere).

Bet ņemot vērā, ka bez valdījuma un turējuma romiešu tiesībās vēl ir īpašuma jēdziens, iznāk daudzstāvainība, un pašiem romiešiem liekas savādi, kāda sakarība un juridiska izšķirība pastāv starp attiecīgiem jēdzieniem. Pats Paulus sāk debatēt, vai valdījums ir fakts vai tiesība.

Un šis strīdus par jēdzienu neskaidrību pastāv vēl pandektu un modernā doktrinās.

Izšķirība labāk izprotama, apskatot šos jēdzienus sakarā ar to vēsturisko izveidošanos, pēc kuras

1. Valdījums ir katra pilntiesīga kvirīta publiskā tiesība ņemt savā izlietošanā neaizņemtus laukus (agri occupatorii).
2. Turējums - ir faktiskā vara par zemi, atsaucoties, ka turētājs (vēsturiski nekvirīts) valda cita vārdā (kvirīta vārdā).
3. Īpašums - ir personas privāta tiesība uz ex iure Quiritium pamata.

Vislielākās tiesības uz zemi īpašniekam, tad nāk valdītājam un beidzot - turētājam.

Iepriekšējā uzskaitījumā pamatojumus atzīst NĪBURS, SINAISKIS, SAVIGNY u.c.

POKHOVSKIS, turpretim, aizrāda, ka possessio cēlies no tā, ka pretors gribēja ievērot vispārējās intereses kārtību, bet PUCHTA saka, ka kamēr ļaudis strīdas par zemi, tikmēr pretors nodibina possessio institutu. Tomēr divi pēdējie uzskati maz ievērojami.

ĪPAŠUMS - DOMINIUM

Īpašumam ir sekojoši veidi:

1. Dominium ex iure Quiritium (kviritiskais īpašums)
2. Dominium in bonis (pretoriskais īpašums)
3. Proprietas.

Turpmāk analizēsim atsevišķus veidus.

DOMINIUM EX IURE QUIRITIUM.

Kā noskaidrojām, tad pirmsākumos bija tikai lietu lietošanas ideja, un pirmam īpašuma jēdzienam pie tam personiskais raksturs - res priva - res privata.

Dominium ex iure Quiritium bija kundzības vara par lietu, bet atsavināt šo lietu nevarēja, jo tā bija nodota (piešķirta) kviritam tikai personīgā lietošanā ar kviritu kopēju ius. Ja nu kvirits tomēr šo lietu gribēja atsavināt kādam citam, tad tas bija iespējams ne citādi, kā ar tautas sapulces vēlreizēju ius. Vajadzēja no jauna kviritu kopās publiska atļauja. Un šo kviritaro atļauju pavadīja "mancipatio" vai "in iure cessio" akts.

Attiecībā uz "assignatio viritana" pie tās atsavināšanas citam kviritam, jau nevajadzēja kviritu kopas vēlreizējas atļaujas, jo assignatio viritana bija manotjama tiesība uz piešķirto zemes gabalu. Assignatio viritana īpašnieks saucas herus jeb dominus, viņam piešķirtais zemes gabals (assignatio viritana) saucas hederium; kunga mantinieks saucas heres. Un beidzot vēlāk no tā izcēlies pats termins hereditas - mantojums.

Te redzam, ka sākumā stingri personīgam īpašumam rodas jau mantošanas iespēja (un līdz ar to atsavināšanas iespēja). Šeit jāaizrāda, ka pirmatnējie romiešu mantinieki tika uzskatīti par mantojuma atstājēja personas turpinātājiem.

Tāpēc mantinieki, pārņemot mantojumu, bija spiesti arī maksāt mantojuma atstājēja parādus pat no saviem līdzekļiem. Tas norāda uz identitāti starp herus un heres - (mantojuma atstājēju un mantinieku).

Ari POMONIUS te piezīmē, ka heres in ius mortui succedit. Te ir ius pagarinājums. Ius, kas piešķirts herus'am, pāriet uz heres. Mantinieku kopa juridiski tā pati persona, kas mantojuma atstājējs - nomirējs.

Te redzam, ka dzīves vajadzības prasīja, lai tiesībās uzskatītu mantiniekus par nomirēja personas turpinātājiem un tādējādi tika paglabāts īpašuma personīgais moments.

DOMINIUM IN BONIS (PRETORISKĀIS ĪPAŠUMS)

Kā jau bija teikts, katram kviritam bija tiesība ņemt uz possessio pamata vēl neaizņemtos zemes gabalus (agri occupatorii). Un vēlāk tieši valsts daudziem izdeva tādā kārtā daudz zemes gabalu. Un tā milzu lauku masas bija tādās, kas atradās kā zemes gabalu valdītāji (possessori). Vēlākiem juristiem un pretoriem likās nesaprotami, kāpēc tādš šķirojums: dominium ex iure Quiritium un dominium in bonis. Un pretori šos dominium in bonis sāka uzskatīt par privatām lietām, līdzīgi kviritāriem (dominium ex iure Quiritium) īpašumiem. Pretors uz aequitas pamata nekviritiem radīja līdzīgu stāvokli un iespēju rīkoties ar zemi.

Tā radās vesela ^{tiesību} sistēma, kuru sauc par pretora tiesībām un īpašais pretoriskais īpašums - dominium in bonis. Juridiski to nevarēja saukt par īpašumu, jo tas tika aizsargāts tikai ar pretora aizsardzību interdiktū ceļā.

Possessio jēdzienu attiecināja vēlāk arī uz kustamām lietām. Piem., ja kāds, atsavinājot lietu citam, neievēroja atsavināšanas akta formalitātes, tad juridiski šīs lietas īpašnieks palika pārdevējs. Bet pretors taisnības labā bija spiests tomēr labticīgu pircēju aizsargāt. Un pretors ar savu magistrata aktu nedeva actio ļaunticīgam pārdevējam, un ar interdictum sargāja pircēju, kurš tai gan juridiski neskaitījās lietas īpašnieks (dominus), bet tikai valdītājs.

Un tā juridiskam lietas īpašniekam palika tikai kaila tiesība - ius nudum - par lietu, bet saimnieciski ekonomiskā lietas izmantošanas iespēja atradās jaunā ieguvēja (pircēja) rokās, jeb kā saka - valdītājam in bonis.

Vispār stingri runājot, juridiski nepareizi teikt - dominium in bonis, jo pretoriskā īpašumā nekāda dominium uz zemes gabalu nav - ir tikai pretoriskā aizsardzība.

Vēlāk JUSTINIANA laikā šie divi īpašumu veidi - ex iure Quiritium un in bonis esse, sāva satura ziņā saplūda.

PROPRIETAS.

Kviritarais īpašums bija res priva = res privata, jo tā ar privatio aktu bija ex iure Quiritium piešķirta atsevišķam kviritam.

Bet pie pretoriskā īpašuma (in bonis esse) lieta bija tikai res pro privata - privātas lietas vietā. Un no tā cēlies vārds res proprivata un vēlāk termins proprietās.

TABELE ROMIEŠU ĪPAŠUMU DAŽĀDIEM VEIDIEM

POSSESSIO (valdījums)

1. sākumā kā kviritu publiskā tiesība ņemt un apstrādāt brīvās publiskās zemes (uz piederības pie kviritu kopējas organizācija pamata). Šie zemes gabali saucas par "agri occupatorii" un to lietotājus aizsargāja ar interdiktēm.
2. vēlāk šo interdiktaro aizsardzību piemēroja nevien nekustamām, bet arī kustamām lietām.

Valdījumam nepieciešami: 1. animus, kā rem sibi habendi, kas nozīmē "lietu valdīt par savu"
2. corpus - fktiskā vara par lietu.

Attiecībā uz to, vai valdijums ir fakts vai tiesības - jautājums paliek atklāts, jo par to vēl strīdas Pandektu doktrīna.

II DETENTIO (turējums - avotos sastopam tikai terminu "tenet")

1. Sākumā kā nekvirita izlūgta publiska zeme apstrādāšanai, ko tas izlūdzis kāda kvirita vārdā (jo citādi nekvkrits nevarēja pie zemes apstrādāšanas tikt) - un tādu gadījumu sauc par preciarum - atvēlējumu. Turētājs, kuru kāds izdzen no zemes, kuru tas apstrādā, var aizsargāties griežoties pie tā kvirita, kura vārdā viņš zemi tur (tenet).
2. Vēlāk ar vārdu detentio saprata faktisko varu par visāda veida lietām. Valdītājs atzīst, ka viņam nav animus rem sibi habendi, bet viņš faktiski lietu tur pie sevis savās rokās.

(Turētājam tā tad ir tikai 1) corpus, t.i. faktiskā vara par lietu).

III DOMINIUM (īpašums).

1. sākumā dominium izcēlies "ex iure Quiritium" kā "dominium ex iure Quiritium": ar kviritu organizācijas kopējo atļauju - ius - piešķirtais personiskā rakstura īpašums, pie kam tikai vienai noteiktai personai, bez atsavināšanas un mantošanas tiesībām, vēlāk atļāva to mantot un atsavināt.
2. Līdztekus "dominium ex iure Quiritium" izveidojās "dominium in bonis esse", kas bija pretora aizsargāts dažāda veida zemes u.c. lietu valdijums. Šo pretora tiesībās izveidojušos īpašuma veidu tāpēc sauca par "in bonis esse" vai pretorisko.

IV JUSTINIANS "dominium ex iure Quiritium" un "dominium in bonis esse" apvienoja kopējā "dominium" jēdzienā, noteicot, ka katrs īpašnieks ir "plenissimus et legitimus dominus".

PROPRIETAS

1. Dominium ex iure Quiritium bija ar kviritu atļauju nodota lieta kvirita privatā īpašumā uz publisku tiesību pamata, un tāpēc to sauca par res privata. Vispār romiešu privattiesības radušās no publiskām tiesībām: sevišķi lietu un mantojumu tiesības. Un vārds "privata" atvasināts no vārda privatio - atņemšana, kas pārnestā nozīmē būtu: publiskās tiesības atdalīšana (privatio) atsevišķai personai. Tā kā "dominium in bonis esse" nebija privata lieta, tad to sauca par "res pro privatio" vēlāk par "res pro privata", no kā tad beidzot izveidojies termins "proprietas". Šim terminologiskam izskaidrojumam piekrīt arī SINAISKIS.
2. Otrais izskaidrojums, ka "proprietas" savu nosaukumu ieguvis no vārda proprius - īpašs. Bet šis arguments mazāk iespaidīgs.

KVIRITARA ĪPAŠUMA UN BONITARA ĪPAŠUMA (VALDIJUMA)

AIZSARDZĪBAS VEIDI

Tā redzam, romiešu īpašumu tiesību attīstība iet divos virzienos:

1. kviritarais - ex iure quiritium - kā vecākais veids
2. bonitarais - in bonis esse - kas balstas uz pretorisku aizsardzību.

Ad 1. Ja kviritarais īpašums izslīdēja no kvirita rokām, tad viņš varēja aizsargāties pret savu tiesību traucētāju ar "rei vindicatio" - atprasot zaudēto īpašumu no ikkura cita, aizrādot, ka viņam ir "ius" uz šo kviritaro īpašumu "ex iure Quiritium".

Ad 2. Analogiska vajadzība izrādījās arī priekš bonitara īpašuma aizsardzības. Un pretors PUBLICIJS pēc rei vindicatio parauga radīja "actio Publiciana" (in rem). Vārds - in rem - nozīmē, ka šo prasību var vērst pret ikkuru personu, kuras rokās, izslīdot no īpašnieka, nācis šis bonitarais īpašums. Bet tā kā bonitarais īpašnieks formāli nebija sava īpašuma īpašnieks, bet tikai valdītājs, tad ar "actio Publiciana" bonitarais īpašnieks nevarēja lietu atprasīt no kviritara īpašnieka.

Lai gan bonitarais īpašums būtībā bija pielīdzināts kviritaram īpašumam, tad tomēr formāli tas bija tikai valdījums.

ex iure

DE NUDO EX IURE QUIRITIUM TOLLENDO. (530.g.)

Un tā, neskatoties uz to, ka būtiska izšķirība starp kviritaro un bonitaro īpašumu, laikiem tekot, kļuva aizvien mazāka, formāli tomēr abi šie īpašumu veidi turpina iet līdztekus romiešu tiesībās. Bet tā kā arī praksē vēlēkos gadusimtenos nešķiroja tos, tad JUSTINIANS, kodificējot romiešu tiesības uzduras uz jautājumu: kāpēc vēl pastāv šī izšķirība: kviritarā un bonitarā īpašumā. Atrodot šo šķirojumu arī formāli par nevajadzīgu, JUSTINIANS ar likumu "de nudo ex iure Quiritium tollendo" (konstitūcijas veidā) atceļ šo divējādo sadalījumu.

Pats JUSTINIANS, atceļot līdz tam pastāvošo formālo īpašumu šķirojumu, piezīmē, ka "šis šķirojums ir nekas cits kā pārsmalcināts senatnes izsmieklis, jo nav vairs nekādas starpības starp kviritaro un bonitaro īpašumu. Kviritarais īpašums atgādinot tumšo mīklu, kam nav nekādas reālās nozīmes. Un no otras puses tas sabaidot tikai studējošos, kas mācas šos jēdzienus".

KVIRITARA UN BONITARA ĪPAŠUMU ATSKAŅAS VIDUS UN JAUNOS LAIKOS.

Lai gan JUSTINIANS nodibināja vienu kopīgu īpašuma jēdzienu, tomēr atskaņas no tā agrākā šķirojuma palika vēl viduslaikos kā: dominium directum (virsīpašums) un dominium utile (apakšīpašums).

Ari mūsu vecajā civillikumā bija līdzīgs sadalījums, līdz 1938.g. Ucl. (jaunais civillikums) to atcēla.

ĪPAŠUMA DEFINĒJUMS UN BŪTISKĀS PAZĪMES.

ĪPAŠUMS ir visplašākās un vispilnīgākās kundzības vara par lietu.

Un sakarā ar šo kundzības varu par savu lietu, īpašniekam ir sekojošas iespējas pret to:

1. habere - t.i. turēt to
2. uti - lietot
3. frui - augļus ievākt
4. disponere - testamentā norādīt to kam
5. possidere - valdīt to
6. abuti - iznīcināt to vai rīkoties ar to tā, kā viņam patīk.

Tā, pēc senām romiešu tiesībām bija noteikts, ka īpašnieks savā zemē var rakt tik dziļi, kaut ar to kaimiņam apžūtu ūdens, jo bija princips: "qui suo iure utitur, nemini faciat iniuriam".

Tomēr tās pašas romiešu tiesības noteica, ka ar ļaunu nolūku, lai kaimiņam izžūtu ūdens, nevar pārmērīgi dziļi rakt zemē. Modernās tiesības pazīst vēl lielākus ierobežojumus.

Apskatot augšējo uzskaitījumu (seši punkti), jāatzīst, ka tas nav pilnīgs, tāpēc jāapmierinas ar formālo definējumu, ka "īpašums ir visplašākās un vispilnīgākās varas tiesības par lietu".

ĪPAŠUMA TIESĪBAS IEGŪŠANAS VEIDI

1. Mancipatio - mancipācija
2. In iure cessio - šķietamais process
3. Traditio - nodošana
4. Usucapio - ieilgums
5. Occupatio - piegūšana

u. t. t.

(Mancipācija, in iure cessio un traditio ir īpašuma tiesības atsavināšanas veidi: atsavinātais atsavina savu lietu tās jaunam ieguvējam).

MANCIPATIO

Kā jau bija aizrādīts, pirmatnējā kviritarā īpašuma atsavināšana citai personai bija neiespējama, un vēlāk īpašumu varēja atsavināt tikai ar tautas sapulces jaunu "ius" došanu (ar jaunu kviritu kopas atļauju).

Tomēr, apgrozībai palielinoties, bija nepieciešamas ērtākas īpašuma atsavināšanas formas un tā radās ceremonialais akts, kas atvietoja tautas sapulces "ius", un tas saucas "mancipatio".

Kā liecina nosaukums, pie "mancipatio" ir runa par lietas satveršanu (lat: capere = ņemt, tvert) ar roku (manus - roka), ar ko simbolizēta tiesība iegūt kviritu īpašumu.

GAIUS (I. 119) mancipatio apraksta sekojoši: mancipācijas aktam nepieciešami:

- a) lai būtu klāt vismaz 5 īpaši šai nolūkā aicināti liecinieki, kas saucas testes, un par tādām varēja būt tikai pilntiesīgie Romas pilsoņi. Šie testes, pēc daļu zinātnieku

domām reprezentēja tautas sapulci.

b) sevišķs svaru turētājs - "libripens".

c) lietas ieguvējs - pircējs - pieskaņas ar roku iegūstamai lietai vai cilvēkam un skaitīja lietas pirkuma formulu - t.s. "nuncupatio". Tā piem., ja pirka vergu, tad pircējs teica: "nunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio isque mihi emptus esto hoc aere aeneaque libra". (Apgalvoju, ka šis cilvēks (resp. lieta) man pieder ar kviritu atļauju, un es to pārku ar šo varu un svariem). Un ar rokas uzlikšanu pirktai lietai pēdējā pārgāja pircēja īpašumā.

d) skaitot formulu pircējs sita ar vara gabalu pa svariem un nodeva to pārdevējam pirkuma maksas vietā, t.i. it kā pirkuma maksu - quasi pretii loco.

Svari simbolizēja vara gabalu nosvēršanu, jo sākumā vara naudas vietā kā apgrozības mērauklas līdzeklis bija varš kā metāls, kurā tad vajadzēja svērt, un ar piesitienu pārbaudīt tīrumu. Bet vēlāk, kad apgrozībā funkcionēja legala vara nauda, tad tikai vienu vara naudas gabalu izskata pēc lika uz svariem.

RES MANCIPI UN RES NEC MANCIPI.

Sakarā ar mancipatio tad arī visas lietas dalījās kā

1. res mancipi un
2. res nec mancipi.

Res mancipi terminu attiecināja uz lietām, kuras kādreiz ar tautas sapulci piešķīra kviritiem personīgā īpašumā, un šeit piešķaitīja zemesgabalus (bet tikai Itālijas pussalā), ēkas, vergus un arī cetrkājainos - quadrupedes, pie kam zem quadrupedes bija jāsaprot govīs, mūļus, zirgus un ēzeļus.

Visas pārējās lietas bija res nec mancipi: kā piem. ziloni, kaimiņi, lauvas u.t.t.; ar vārdu sakot - kuras veda pie valga (mežonīgie zvēri).

Un tā kā res nec mancipi termins bija attiecināms uz lietām, kas radušās kaut kur provincē: ārpus Itālijas pussalas, tad attiecībā uz tām, tos atsavinot, nevajadzēja izdarīt mancipatio aktu, bet pietika vienkārši ar atsavināmās lietas nodošanu - traditio. (Traditio instituta cēlies ārpus solum Italicum).

TRADITIO -- (nodošana)

Bet nu kļūst skaidrs, ka mancipatio akts pie lietu atsavināšanas rada apgrūtinājumus. Grūti tirgoties ar lietām, ja pārdodot tās, jāievēro mancipatio akts. Tāpēc ar laiku Romā uzvar provincēs esošās progresīvās tendences, kas lietu atsavināšanai paredzēja tikai vienkāršu lietas nodošanu - traditio.

Un tā, blakus mancipatio, sāka izveidoties traditio, kas līdz tam bija piemērojama tikai uz nemancipējamām lietām.

JUSTINIANA laikā mancipatio instituts pavisam izzuda, un tās vietā pie lietu atsavināšanas paredzēja tikai vienkāršu traditio (nodošanu).

IUS IURE CESSIO

Paraleli "mancipatio", tikai mazliet vēlāk (ap 12 tabulu likuma izdošanas laiku) izveidojās otrs lietu tiesību atsavināšanas

veids - "in iure cessio"; kā to saka Paulus: "et mancipationem et in iure cessionem lex XII tabularum confirmat".

In iure cessio ir lietas atsavināšana citam šķietamā (fiktīvā) procesa ceļā: par īpašuma tiesību uz lietu. Līdzīgi kā mancipatio vēlākās tiesībās bija "imaginaria venditio", tā in iure cessio, bet jau pašā sākumā - bija "imaginaria vindicatio".

In iure cessio akts notika sekojoši, pēc GAIUS'a atstāstījuma: Pēc savstarpējās vienošanās atsavinātājs un lietas ieguvējs ieradās pie magistrata (Romā pie pretora, provincē pie presides) un šeit lietas ieguvējs it kā iesniedza prasību par īpašuma tiesību uz lietu - rei vindicatio: uzliekot roku lietai tās ieguvējs runāja: "hunc ego hominem (domāts vergs-lieta) ex iure Quiritium meum esse aio". Lietas atsavinātājs izlikās it kā piekriždams teiktam, un pretors, pamatojoties uz tādās šķietamas confessio in iure ("confessus pro iudicato habetur") piešķīra lietu šķietamam (fiktīvam) vindicentam - lietas ieguvējam - kas cēla šo "imaginaria vindicatio".

Tā tad, kā redzam, pie in iure cessio viena persona saka: tā lieta ir mana - un tā kā otra klusē, tad pretors saka: šī lieta pierder tam, kas teica, ka tā ir viņa.

Ari "in iure cessio" kā ceremonials akts bija ne mazāk sarežģīts par "mancipatio". Pa procesa laiku lietoja īpašu zizli - "festuca", kas simbolizēja kvirita šķēpu (kvirits kā karavīrs ar šķēpu ieguva lietu). Tāpēc šis veids izrādījās arī nederīgs apgrozībai paplašinoties, kāpēc arī to ar laiku nomainīja "traditio" instituts.

Atšķirībā no mancipatio, ko varēja sākumā piemērot tikai res mancipi, in iure cessio varēja piemērot visām lietām - t.i. arī pie res nec mancipi.

JUSTINIANA laikā "in iure cessio" arī pilnīgi aizgāja ^{ait} nemirstībā.

USUCAPIO - (ieilgums)

Jau vecās romiešu civilās tiesībās bija pazīstams usucapio - (ieilguma) instituts, kā īpašuma tiesības iegūšanas veids.

Vēsturiski usucapio izcēlies tādējādi, ka, ja pie lietas atsavināšanas nebija ievērotas attiecīgas mancipācijas akta formalitātes, tad atsavinātā lieta formāli skaitījās atsavinātāja īpašums. Bet lai nu izlīdzētu šo netaisnību, tad noteica, ka ieilgums izlīdzināja šo trūkumu: zinamam laikam paejot ieguvējs tieši uz ieilguma pamata ieguva kviritaro īpašumu. Vēlāk šo institutu attiecināja arī citiem gadījumiem, kā bonitaram īpašumam u.c.

Un tā 12 tabulu likums noteica, ka, ja kāds valdījis kādu nekustamu lietu 2 gadus un kustamu lietu vienu gadu, kļūst tās īpašnieks. Un raksturīgi, ka 12 tabulu likums neprasa nekādus citus noteikumus lietas iegūšanai ieilguma ceļā, kā tikai paredzēto laika sprīdi, izņemot zagli (fur), kas nekad nevar iegūt lietu ar ieilgumu. Vēlākās tiesībās ieilgumam bija nepieciešami arī citi noteikumi.

ŌCCUPATIO - (piegūšana)

Occupatio jeb piegūšana ir nekam nepiederošās lietas - "res nullius" - iegūšana savā īpašumā. (res nullius primo)

occupanti cedit).

Un kā pirmo vietu te ieņem savvaļas dzīvnieku piegūšana, kā meža zvēru, putnu, zivis u.c. Pēc "ius gentium" ar šo savvaļas dzīvnieku ņemšanu savā varā, mēs kļūstam par to īpašniekiem. Un pēc romiešu tiesībām, kas pārgājis vēl mūsu Ucl., šo savvaļas dzīvnieku īpašnieki mēs esam tik ilgi, kamēr tie izspūkstot no mūsu rokām, pazūd no mūsu redzes aploka (acu skata).

ACQUISITIONES CIVILES UN ACQUISITIONES NATURALES.

1. Mancipatio, in iure cessio un usucapio pēc romiešu tiesībām bija stingri civilie īpašuma tiesību iegūšanas veidi, un tāpēc tie saucas par acquisitiones civiles. (Šie veidi radās pirmatnējā kviritu sabiedrībā).
2. Traditio, occupatio, augļu iegūšana, pieaugums u.t.t. (par šiem veidiem nāksies tuvāk runāt nākošā gadā - romiešu tiesību kursā) saucas par acquisitiones naturales, to teoretiskais pamatojums attiecas uz klasisko juristu laikmetu.

LIETAS, KURAS NEVAR IEGŪT ĪPAŠUMĀ

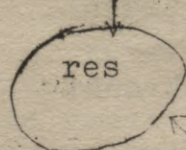
Lietas, kuras nevar iegūt savā īpašumā, t.i. kuras izņemtas no vispārējās kviritarās apgrozības, saucas par "res extra commercium", un šeit pieskaitamas

1. res omnium communes: tekošais ūdens, gaiss, jūra, jūras krāsts (litora maris)
2. res divini iuris (kas domātas religiskām vajadzībām)
  - a) res sacrae - lietas, kas no dieviem vai pontifeķiem par svētām padarītas, piem. dievnami, dievnamu piederumi u.c.
  - b) res religiosae - lietas, kuras pati persona par religiozām padarījusi, piem. novietojot mironi kapā, kaps paliek religiozs.
  - c) res sanctae - vispār svētas lietas, piem. Romas mūri, vārti u.c.
3. res publicae - publiskās lietas: piem. Marsa laukums, ceļi, publiskās upes u.c.

LIETU TIESĪBAS UZ SVEŠU LIETU (IURA IN RE ALIENA)

Līdz šim apskatījām īpašnieka lietu tiesības, bet tagad apskatīsim neīpašnieka lietu tiesības. Grafiski attēlojot:

Dominus (īpašuma tiesība jeb lietu tiesība uz savu lietu)

ius in re aliena (neīpašnieka lietu tiesība uz svešu lietu)

Te kādai personai, teiksim Aulam, ir lietu tiesība uz savu īpašumu - res; pie kam kādai citai personai, teiksim Negidijam, tiek nodibināta lietu tiesība uz šo Aula īpašumu, t.i. neīpašniekam

tiek nodibināta lietiskā tiesība uz Aula īpašumu. Un raksturīgi, ka Negidija lietu tiesības uz svešu lietu (uz Aula īpašumu) nav vispilnīgākās, bet ierobežotas, saskaņā ar ius in re aliena noteikumiem. Bet pretēji saistību tiesību institūtiem, tiesība uz svešu lietu - ius in re aliena - nozīmē to, ka šī tiesība ies visur līdz lietai, kur arī tā neatrastos, kaut arī lietas īpašnieks savu lietu - īpašumu (res) atsavinātu, pats mirtu u.t.t. - neīpašniekam viņa tiesības uz īpašnieka lietu vienmēr ies lietai līdz.

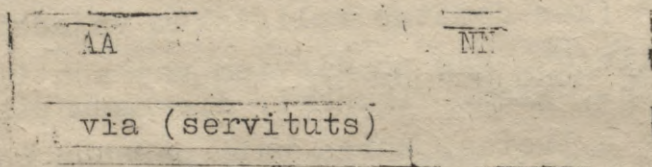
IURA IN RE ALIENA VEIDI

Romiešu tiesībās "iura in re aliena" parādījās četros veidos:

1. Servitutes
2. Superficies
3. Ius in agro vectigali (emphytheusis)
4. Ķīla:
  - a) fiducia cum creditore
  - b) pignus
  - c) hypotheca.

SERVITUTES

Servituti ir romiešu tiesību visvecākais "ius in re aliena" veids (un proti - servitutes praediales). Ar servitutu neīpašnieks aprobežo īpašnieku lietošanas ziņās par kādu objektu. Un šīs tiesības vispirms sāka veidoties kaimiņu attiecībās:

Te, piem., AA ir īpašnieks uz savu zemes gabalu (AA) un kā tāds var neļaut caur savu zemes gabalu kaimiņam NN braukt vai pāriet cauri u.t.t. Bet vienojoties kaimiņi, t.i. AA ar NN var noslēgt līgumu, ka NN varēs lietot AA zemes gabala ceļu - via. Un, lai nodibinātu šo "ceļa tiesību" - kaimiņi izdara attiecīgo "mancipācijas" aktu, ieliekot tajā attiecīgo "nuncupatio" formulu tajā pašā veidā kā pie īpašuma atsavināšanas, tikai ar to starpību, ka "nuncupatio" formulas attiecīgā vietā ieliek "ius in re aliena - ius eundi et agendi u.t.t. (Ari ar in iure cessio līdzīgā kārtā varēja nodibināt "iura in re aliena").

VISVECĀKIE "IURA IN RE ALIENA" (SERVITUTI) - tāda:

1. iter - tikai kāju ceļš, t.i. tiesība izlietot iešanai kājām sveša zemes gabala ceļu,
2. actus - tiesība pāriet un pārdzīt lopus pa sveša zemes gabala ceļu,
3. via - vispilnīgākais ceļa servituts, pa kuru var braukt un iet, kā arī pārdzīt lopus,
4. aquae - tiesība pievadīt ūdeni no sveša zemes gabala.

Kā liecība, ka šie četri servituti parādījās senātnē, ir norādījums, ka Ulpjans pieskaita tos pie "res Mancipi". Tā tad tie izcēlušies vēl tanī laikā, kad dalījumam "res Mancipi" un "res nec Mancipi" bija praktiska nozīme. Ar laiku atkāpās no Mancipacijām, atļaujot servitutus nodibināt pactum, stipulaciju un pat vēlāk vienkāršā neformālā līguma ceļā.

VECĀKIE PILSĒTAS SERVITUTI

Vēlāk servitutu aploku paplašināja un attiecināja arī uz pilsētu kā "servitutes praediorum urbanorum" - pilsētu servituti, un to pirmie veidi bija:

1. Servitus tigni immitendi - tiesība iebūvēt sijas svešā mūrī, būvējot kaimiņam blakus ēku,
2. Servitus altius non tollendi - tiesība aizliegt kaimiņam būvēt ēku augstāk par servitutā nolīgto augstumu,
3. Servitus oneris ferendi - tiesība atbalstīt savu ēku pret kaimiņa ēku,

u. t. t.

PERSONALIE UN REALIE SERVITUTI

Ar laiku servitutu aploks paplašinājās, kā arī izveidojās juridiskais šķirojums:

1. personalos (servitutēs personarum) un
2. realos (servitutēs praediorum).

PERSONALIE SERVITUTI. Servituts, kas nodibināts par labu noteiktai personai, ir personalservituts. Tā kā šai gadījumā servituts nodibināts tikai noteiktai personai par labu, tad pēdējai mirstot, servituts izbeidzas. Raksturīgākie personālie servituti ir:

- a) ususfructus - lietošanas un augļu iegūšanas tiesība, kas tiek piešķirta kādai personai no kādas lietas, konkrēti piem. no zemes gabala augļu dārza u. t. t.
- b) usus - līdzīgi iepriekšējam, bet bez augļu ievākšanas tiesības, t. i. attiecīgo zemes gabalu, lietu u. t. t. lietot var, bet augļus ievākt nevar.
- c) habitatio - dzīvokļa tiesība, kas dod tiesību lietot par dzīvokli svešu māju, tās daļu u. t. t.
- d) operae servorum vel animalium - ir svešu dzīvnieku un vergu darbu tiesības servituts. Ar to piešķirts servituts izlietot vergu vai dzīvnieku darba spēku.

REALIE SERVITUTI (servitutes rerum jeb praediorum).

Servituts, kas nodibināts par labu kādam noteiktam nekustamam īpašumam, tā ka to izlieto katrreizējais tā īpašnieks, ir realservituts. Pie realservituta personas paliek neredzamas, bet ir tikai divi nekustami īpašumi, kas kalpo viens otram; kalpojošais zemes gabals un valdošais zemes gabals. Piem., ja Aula zemes gabalā nodibināts ceļa servituts (via) Negedija zemes gabalam par labu, tad to var izlietot katrreizējais šī valdošā zemes gabala (Negedija) īpašnieks. Kam arī nepārdotu Negedijs savu zemes gabalu, ceļa servituts vienmēr, neatkarīgi no īpašnieku maiņas uz šo kalpojošo zemes gabalu, vienmēr kalpos attiecīga ze-

mes gabala īpašniekam, t.i. Aula zemes gabala īpašniekam. Ser-
vitutes rerum sadalas:

- a) servitutes rusticorum - lauku servituti
- b) servitutes urbanorum - pilsētas (ēku) servituti.

Šos divu realu servitutu veidus mēs jau agrāk apskatījām.

SUPERFICIES

Jau republikas periodā valsts un atsevišķas pilsētu pašvaldības sāka dažreiz izdot pilsētas zemes apbūvēm, ar noteikumu, ka apbūvietim ir ilgstoša tiesība uz apbūvēto gruntsgabala lietošanu pret noteiktu ikgadēju maksu - solarium. Ar laiku arī privātas personas sāka līdzīgā kārtā izdot apbūvēm zemes gabalus. Un tas ir - superficies. Sākumā superficies bija tikai noma, bet ar laiku tā ieguva lietišķu īpašību kā "ius in re aliena", jo zemes gabals līdz ar uzbūvētu ēku piederēja zemes īpašniekam pēc principa "superficies solo cedit". Bet superficiaram bija tikai "ius in re aliena" (tiesība uz svešu lietu) un viņa tiesības pretors aizsargāja ar interdiktēm un vēlāk ar actio in factum.

IUS IN AGRO VECTIGALI - EMPHYTEUSIS

Arī šie abi instituti izveidojās pretora tiesībās un kārtojami pēc vienādiem principiem, bet tā kā vēsturiskā izvēlēšanās katram sava, tad tāpēc divi nosaukumi:

1. "Ius in agro vectigali" izveidojies Itālijas pussalā, bet
2. Emphyteusis cēlies provincēs.

Ar te, līdzīgi superficies sākumā valsts un pašvaldības, vēlāk privātas personas izdeva pret ikgadēju nomas maksu vectigal vai canon pie emphyteusis zemes gabalu kādam lietošanā pat uz "mūžīgiem" laikiem (in perpetuum) - ar noteikumu, ka, kamēr pats nomnieks vai viņa mantinieks vai tiesību pārņēmējs maksā nomu, no pēdējiem nevar atņemt zemes gabalu. Ar šo tad šie instituti ieguva īpatnējas mantojamas nomas nozīmi, pie kam kā kvalificēta noma, jo kā "ius in re aliena" tā vienmēr seko lietai - zemes gabalam - līdzī, kam arī zemes īpašnieks nepārdotu savu zemi.

Pirmsākumā starp "emphyteusis" un "ius in agro vectigali" bija mazas izšķirības, bet JUSTINIANA laikā tās saplūda, ka starp šiem institūtiem vairs nepastāvēja citādas, kā tikai vārdu skāņas starpības.

KĪLAS TIESĪBAS

Bet vissvarīgākais no pretora izveidotiem "ius in re aliena" veidiem ir kīlas tiesība. Romiešu tiesībās pirmsākumā kīlas tiesības nebija, bet attīstoties kredīta darījumiem, rodas doma par parāda nodrošināšanu lietišķā ceļā. Varētu jau arī ņemt personisku nodrošinājumu (galvojumu u.t.t), bet tas kā saistību tiesību institūts citkārt nav tik efektīvs, jo, saduroties saistību tiesībām ar lietu tiesībām, priekšrocība dodama lietu tiesībām.

Tā kā romiešu tiesību vēsturē nesastopam tiesiskās formas, kas radītu kīlas tiesības efektu, tad paceļas jautājums, kādā ceļā romiešu tiesībās izveidojās kīlas tiesību institūts, jo dogma-

tiski ķīlas tiesībai:

1. jābūt lietiskai tiesībai, bet kā lietu tiesībai uz sveša lietu - "ius in re aliena",
2. jābūt "akcesorai" tiesībai: blakus tiesībai.

Un ķīlas tiesības akcesorais princips parādas tanī momentā, ka ķīlas tiesība atkarīga no galvenās saistības, kuras dēļ tā tiek nodibināta. Jo tiklīdz galvenā saistība tiek izpildīta, izbeidzas arī ķīlas tiesība kā blakus (akcesora) tiesība.

Vēsturiskā attīstības ceļā romiešu tiesībās izveidojās sekojoši ķīlas tiesības veidi:

1. fiducia cum creditore,
2. pignus (rokas ķīla),
3. hypotheca.

FIDUCIA CUM CREDITORE.

Te viens no kontrahentiem iekļājuma vietā nodod kustamu lietu otram par īpašumu, uzliekot ieguvējam pienākumu pēc parāda samaksas atdot lietu atpakaļ. Un tas bija romiešu tiesību pirmējais ķīlas veids, un šāda īpatnēja ķīlas veida rašanās izskaidro ar to, ka toreiz tiesībās trūka attiecīgu noderīgu formu ķīlas tiesības institutam. Pie "fiducia cum creditore", nododot lietu, vajadzēja izdarīt attiecīgas mancipācijas, kā arī atgriežot atpakaļ -- attiecīgu remancipāciju.

Bet tā kā ar "fiducia cum creditore" lietas īpašnieks paliek tās jaunais ieguvējs, tad, juridiski ņemot, viņš, kā īpašnieks, varēja neatdot lietu atpakaļ parādniekam, kaut arī parādnieks parādu samaksāja, jo parādnieks nevarēja sūdzēt par viņa lietas atpakaļ atdošanu, jo lieta ar mancipāciju "ex iure Quiritium" bija nodota kreditoram īpašumā. Bet tā kā "fiducia cum creditore" notika uz uzticības pamata, ko norāda pats vārds "fiducia", tad laužot savu uzticību un neremancipejot pēc parāda samaksas lietu atpakaļ parādniekam, kreditoram draudēja negods -- infamia. Un tā kā pēc romiešu tiesībām infamia bija saistīta ar dažu tiesību zaudēšanu, tad neviens arī nelauza tādos gadījumos uzticību.

Vēlākās tiesībās pretors deva īpašu sūdzības iespēju pret uzticības laužējiem kreditoriem -- actio fiduciae: lai kreditors remancipē lietu atpakaļ parādniekam pēc parāda samaksas. Un "fiducia cum creditore" pēc romiešu tiesībām atradās dieves "Fides" aizsardzībā.

FORMU EKONOMIJAS PRINCIPS.

Kā pirmatnējai ķīlas tiesībai -- "fiducia cum creditore" formā, tā arī pirmatnējam glabājumam -- "fiducia cum amico" formā u.t.t. mēs redzam, ka romiešu tiesību dzīves nepieciešamības radītiem tiesību veidiem lūko piemērot jau līdz tam pastāvošās vecās tiesiskās formas (mancipāciju, remancipāciju, fiduciju, in jure cessio u.t.t.). Tāpēc literatūrā daži zinātnieki apzīmē šādu jau pastāvošu tiesisku normu piemērošanu jaunradušām dzīves vajadzībām par formu ekonomijas principu. Ekonomija parādas tādā ziņā, ka jaunradušās dzīves vajadzības lūko kārtot pēc vecām tiesiskām formām, neradot jaunas normas.

PIGNUS. Tā kā "fiducia cum creditore" bija ļoti neērta ķīlas tiesības forma, pie kam juridiski to nevar uzskatīt par ķīlas tiesību, jo lietās īpašnieks paliek kreditors, tad vēlākie juristi vārda "fiducia" vietā, to atmetot, ieliek vārdu "pignus". Ari JUSTINIANA juristi romiešu juristu darbu attiecīgās vietās "fiducia" vārda vietā ieliek vārdu "pignus". Pignus jau ir īstās ķīlas tiesības veids. Te parādnieks iekļājamo lietu nodod kreditoram tikai valdījumā, bet īpašuma tiesības uz to patur sēv (vārds pignus cēlies no vārda pignus - kas nozīmē: dūre). Un "pignus" nodibinas vienkārši ar traditio, t.i. ar lietas nodošanu kreditora rokās, bez kādām mancipacijām. Lietas īpašnieks joprojām paliek iekļātājs, t.i. parādnieks. Zīmīgi, ka jaunlaiku tiesībās, piem., vācieši saka - Faustpfand, krievi - ručnoj zaklad.

HYPOTHECA. Bet arī "pignus" ķīlas veidam bija savas neērtības, jo, piem., ja kāds grib iekļāt zirgu, tad zirgs jānodod kreditora valdījumā, līdz ar ko zūd ekonomiskā iespēja izlietot to. Un tāpēc vēlāk romiešu tiesības noteic, ka "pignus" ceļā iekļāto lietu no kreditora var izlūgt ar prekariju (izlūgumu). Piem., parādnieks izlūdz no kreditora savu iekļāto zirgu, lai ar to pastrādātu. Būtiskais šeit, ka uz atvēlējuma - precarium pamata izdoto lietu (mūsu piemērā zirgu) kreditors var katrā laikā atprasīt atpakaļ, neņemot vērā, vai no saimnieciskā viedokļa atprasīšanas moments izdevīgs vai nav izdevīgs parādniekam.

Tāpēc ar laiku izveidojās īpaša ķīlas tiesības forma - "hypotheca", kuras gadījumā iekļātā lieta paliek

- a) parādnieka īpašumā un
- b) parādnieka valdījumā.

Par "hypotheca" nosaukuma izcelšanos daži zinātnieki domā, ka tā cēlusies no Grieķijas. Bet citi atkal aizrāda, ka grieķu "hypotheca" bija ar citādiem principiem. Kā arī nebūtu, te tomēr saskatama romiešu tiesību principu saskare ar grieķu tiesībām.

ATŠKIRĪBAS

- starp 1. "fiducia cum creditore"
2. pignus un hypotheca.

FIDUCIA CUM CREDITORE

1. stingri juridiski nav nemaz ķīlas tiesība,
2. tā nodibinas un izbeidzas ar manciptio un remancipatio, t.i. lieta no parādnieka pāriet kreditora īpašumā un pēc parāda samaksas otrādi.

PIGNUS (rokas ķīla)

1. nodibinas un izbeidzas ar traditio,
2. ķīlas īpašnieks paliek parādnieks, bet valdītājs - kreditors, t.i. valdījums ^{KĀ} pāriet uz kreditoru, ^{TA ĪP. KREDIT.}
3. var nodibināt tikai uz kustamām lietām.

HYPOTHECA

1. nodibinas ar vienkāršu vienošanos,
2. lieta paliek parādnieka īpašumā un valdījumā,
3. pēc romiešu tiesībām hypotheca var nodibināt kā uz kustamām, tā nekustamām lietām.

ACTIO HYPOTHECARIA (PIGNERATĪCIA). Pēc romiešu tiesībām hypotheca varēja tikt nodibināta gan uz nekustamām, gan kustamām lietām, tomēr kā "ius in re aliena" tā sekos vienmēr iekļīlātai lietai līdzī, kā rokās iekļīlātā lieta neatrastos, un gadījumā, ja parādnieks laikā nesamaksā parādu, kreditoram tiesība iekļīlāto lietu pārdot. Un prasība, ar ko kreditors ķīlas lietu var atprasīt no jebkuras personas, ir "actio hypothecaria in rem" (pignus gadījumā - actio pigneraticia in rem.)

HYPEROCHA. Sākumā romiešu tiesības noteica, ja parādnieks laikā nesamaksā kreditoram, kreditors var

1. vai nu lietu pārdot,
2. vai paturēt sev īpašumā.

Tā kā, paturot parāda nesamaksas gadījumā iekļīlāto lietu savā īpašumā, bieži varēja ciest parādnieks mantiskās intereses, jo parāda vērtība parasti zemāka par iekļīlāto lietu, tad imperators KONSTANTINS ieveda noteikumu, ka parāda nesamaksas gadījumā kreditoram nav tiesības paturēt iekļīlāto lietu savā īpašumā, bet jāpārdod; un ja, pārdodot iekļīlāto lietu, pie tam radies pārpalikums starp kreditora prasību un pārdotās ķīlas cenu - ko sauc par hyperocha - tad šis pārpalikums pienākas vienmēr parādniekam.

ANTICHRESIS. Ķīlas tiesības mērķis, pretēji citām "ius in re aliena", nav iekļīlātas lietas lietošana. Ķīla principā nav lietojama, bet šo tiesību kreditors var speciāli pielīgt, ko sauc par antichresis.

Tā tad antichresis ir uz īpašas vienošanās pamata kreditoram piešķirta tiesība lietot parādnieka iekļīlāto lietu.

RES CORPORALES un RES INCORPORALES. Jau romiešu tiesības šķiroja lietas, kā

1. ķermeniskās lietas
2. bezķermeniskas lietas.

Un GAIUS un JUSTINIANUS institutiones: pr. I.de reb.incorpor.2,2. saka: Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales.

- § 1. Corporales haec sunt quae sui natura tangi possunt, velut fundus, homo, vestis, aurum et denique aliae res innumerabiles.
- § 2. Incorporales autem sunt, quae tangi non possunt (kuras nevar skart), qualia sunt e, quae in iura consistunt (t.i. tās lietas, kas pastāv tiesībās), sicut hereditas, ususfructus u.t.t.

Tā tad romiešu tiesības "ius in re aliena" sāk uzskatīt par lietām, un proti, kā res incorporales (servituti, ķīlas tiesība, su-

perficies un emphyteusis). Tā tad juridiskā nozīmē par lietu var būt arī tiesība, ar ko tad zem vārda lieta tā jāsaprot plašākā nozīmē, plašāk par lietas fizisko nozīmi.

ATSEVIŠKI LIETU VEIDI.

Savelkot vienkopus iepriekš apskatītos lietu veidus un papildinot ar citiem lietu veidiem, par kurām nāksies runāt "Romiešu tiesību" kursā, varam uzskaitīt šādus lietu veidus:

1. res mancipi - res nec mancipi,
2. res commercium - res extra commercium,
3. res corporales - res incorporales,
4. res mobiles - res immobiles (kustamas un nekustamas mantas lietas),
5. res fungibiles - res non fungibiles (atvietošanas un neatvietošanas lietas),
6. res singulares - universitas rerum (atsevišķas lietas un lietu kopības). u.t.t.

SAISTĪBU TIESĪBU VĒSTURE

OBLIGATIO.

Obligatio nāk no vārda "ligare", kas nozīmē siet, saistīt. Un tāpēc romiešu tiesībās pirmsākumā ar vārdu "obligatio" saprata "iuris vinculum" (saites, važas) un, lai no tām tiktu vaļā, t.i. lai tiktu vaļā no saistības, to vajaga izpildīt, t.i. nepieciešama "solutio", kas ir vārda "obligatio" pretstats (solutio nāk no vārda solvere = atraisīt).

Tiesībās saistīta persona saucas obligatus, un kad viņa šo saistību (obligatio) izpilda, tad viņa kļūst "solutus" - brīva no saistības.

ROMIEŠU TIESĪBĀS PIRMSĀKUMĀ NEBIJ SAISTĪBU TIESĪBU, jo reiz nu kviritu kopas locekļiem nepastāvēja nekādu privatu tiesību, kļūst skaidrs, ka līdz ar to nevarēja būt arī nekādas saistību tiesības, ar kurām kviriti varēja savstarpēji saistīties. Romas pirmsākumā "viss piederēja visiem" - nav iespējas saistību tiesībām.

"NEXUM" - PIRMAIS SAISTĪBU TIESĪBU INSTITUTS.

Tomēr jau Romas valsts sākumos, vēl pirms 12 tabulu likuma izdošanas, kad radās jēdziens "mea res", "sua res" un līdz ar to izveidojās kredita darijumi - aizdošana, patapināšana, - izveidojās arī saistības jēdzieni. Un pirmais saistības tiesības jēdziens, kuru piemin jau 12 tabulu likums - ir "nexum" (kas izveidojies no vārda "nectere" = siet, saistīt).

Te parādnieks, kas aizņemas kaut ko no kreditora, savu personu nodeva zem nosacījuma kreditoram, t.i. ja viņš kreditoram nesamaksās laikā parādu - būs atdots kreditora rīcībā.

"NEXUM" NOSLĒGŠANA.

Pēc savas formas "nexum" notiek līdzīgi mancipacijai. Ari tas ir "negotium per aes et libram", t.i. darijums, kas izdarams 5 liecinieku klātbūtnē un libripens-a ar svariem un vara naudas gabalu.

Aizdodot naudu parādniekam, kreditors liecinieku klātbūtnē runāja formulu: "Quod ego tibi mille asses hoc aere aeneaque libra do, eas tu mihi post annum dare damnas esto". Te kreditors aizdodot naudu teica, ka gadījumā, ja tu pēc gada nesamaksāsi manis aizdotos simts asses, tiksī notiesāts. (Ar šo tad būtībā parādnieks kļūst iekļilāts kreditoram, un ja pēc noteikta laika nesamaksā parādu, skaitas notiesāts).

"LIBERATIO NEXI".

Ja pēc noteikta laika parādnieks samaksā parādu, tad parāda samaksu vajadzēja izdarīt ar attiecīgu pretēju aktu - per aes et libram (nexi liberatio). Jo visas pirmatnējās romiešu tiesības stāv uz "contrarius actus" principiem, t.i. savstarpējās saistības var tikt atraisītas tikai ar tādas pašas formas, bet pretējā akta darijumu.

Līdzīgi kā pie "mancipatio" vēlāk nāca "remancipatio", tā pie "nexum" no šīs saistības atbrīvošana bija izdarama ar "liberatio nexi", jo faktiskā parāda samaksa vien parādnieku neatsvabināja no saistības. GAIUS "liberatio nexi" apraksta sekojoši: 5 liecinieku un libripensa ar svariem un vara naudas gabalu klātbūtnē parādnieks saka: "Quod ego tibi tot milibus condemnatus sum, me eo nomine a te solvo liberoque hoc aere aneque libra. Hanc tibi libram primam postremamque expendo secundam legem publicam" - pēc tam parādnieks piesit vara naudas gabalu svariem un nodod to kreditoram. Un no šī brīža parādnieks ir solutus, jo notika "actus contrarius nexi liberatio".

DAMNATIO JEB CONDEMNATIO. Tā kā 12 tabulu likums noteica, ka "cum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupasset, ita ius esto", (t.i. kas izdara "nexum" - tādai jābūt arī tiesībai), tad gadījumā, ja parādnieks laikā neizpildīja parādu (kaut arī neizdara tikai actus contrarius), iestājās damnatio: parādnieks tika notiesāts - damnatus. Un kreditors varēja uzlikt viņam roku - manus iniectio.

Tomēr, ja parādnieks kļūst "damnatus", tad vēl 30 dienu laikā viņš var parādu nokārtot, pēc viņam varēja uzlikt roku un, kā 12 tabulu likums saka, tad uzliekot roku, parādnieku jāved sev līdzi, sasiet ap kājām važas, bet ne smagākas par 15 mārciņām; ja parādnieks grib dzīvot ar savu maizi - viņš to var darīt, pretējā gadījumā jādod maize ne mazāk par mārciņu dienā. Tā sasietu jāved tirgū: varbūt kāds to izpērk, un ja neviens triju dienu laikā neizpērk, tad parādnieks paliek kreditoram par vergu.

PERSONISKAS (HAFTUNG) SAISTĪBAS ATŠKIRĪBA NO MANTISKĀS (SCHULD) SAISTĪBAS.

Kā redzam, pirmatnējā romiešu sabiedrībā, persona, kas uz "nexum" pamata saistījusies - nesa smagu atbildību, saistības nepildīšanas gadījumā. Parādnieks par saistības nepildīšanu atbildēja personīgi, t.i. nevien ar savu mantu, bet arī pats ar sevi, ar savu personīgo brīvību. Un šo senās tiesībās raksturīgo personisko atbildību sauc par "Haftung", atšķirībā no modernāsmantiskās atbildības - "Schuld" nozīmē. Modernās tiesībās dominē parādnieka mantiskā atbildība par saviem parādiem, t.i. sava parāda, saistības nepildīšanas gadījumā, parādnieks nes tikai mantisku atbildību. Tomēr atsevišķos gadījumos, kā ļaunprātīga bankrota gadījumā, alimentu lietās u.c. iespējama arī zināmā mērā parādnieka personiskā atbildība.

SAISTĪBU IEDALIJUMS ROMIEŠU TIESĪBĀS. Ekonomiskai apgrozībai paplašinoties, jaunās attiecības pagērēja jaunas saistības formas. "Nexum" ar laiku aizgāja aizmirstībā un tā vietā nāca dažādas saistību grupas, gan uz līguma, gan delikta u.c. pamata. Liela nozīme romiešu tiesībās saistību veidu izveidošanai piekrīt "ius gentium", no kā nāca visi contractus u.c.

Tāpēc GAIUS, runājot par saistības iedalījumu, saka, ka "omnis enim obligatio vel ex contractu nascitur vel ex delicto vel ex variis causarum figuris".

Tā tad saistības izceļas:

1. ex contractu - no kontraktiem,
2. ex delicto - no deliktiem,
3. ex variis causarum figuris - no dažādiem pamatiem, pie kam
  - a) ex quasi contractu - no kontraktiem līdzīgiem darījumiem,
  - b) ex quasi delicto - no deliktiem līdzīgiem darījumiem.

OBLIGATIONES EX CONTRACTU.

"Contractus" ir romiešu civiltiesiskie līgumi, kā īpašā līgumssaistību izcelšanās formala sistema, ko raksturo tas, ka katram kontraktam ir sava sūdzība, kontrakta nepildīšanas gadījumā. Un pēc romiešu tiesībām "contractus" bija formali (vārda formalisma nozīmē) līgumi, atšķirībā no pacta (pactum), kas bija neformali līgumi - vienkārši līgumi, kuriem nebija aizsardzības sūdzības (actio) ceļā (pacta nuda). Dziļāks izskaidrojums, kāpēc romiešu tiesības mūsulaiku līgumus šķiroja divos apakšjēdzienos, kā "contractus" un "pactum", un atkarībā no tā bija dažādas saistības sekas, jāmeklē vispārīgā seno tiesību principā, par vienkārša vārda nesaistīgumu (V.SINAISKIS). Proti, senais cilvēks domāja, ka viņš, būdams sava vārda kungs, var arī no tā atteikties, ja viņš vienkārši kaut kam piekritīs. Tikai tad, ja vārds bija dots svinīgi, piesaucot dievību, ("contractus" pēc senām romiešu tiesībām vajadzēja apzvērēt dievības priekšā) un tādā kārtā vērsot to uz dievību, tikai tad viņš pēc sakralām tiesībām bija saistīts ar savu vārdu un nevarēja vairs to grozīt. Vēlākās tiesībās saistību noslēgšanā dievišķīgais elements atkrita, bet ja saistību viena no pusēm nepildīja, tad otrai pusei bija "actio"-- sūdzības (prasības) ceļā iespēja realizēt savas tiesības.

PACTUM VESTITA. Tā tad, kā bija teikts, pactum un proti "pactum nudum" atšķiras no contractus ar to, ka tā bija neformala vienošanās un kā tāda nebija saistoša, t.i. uz "pactum" pamata kontrahents viens pret otru nevarēja celt "actio" (sūdzības) par līguma, t.i. neformalas vienošanās - nepildīšanu. Bet līdz ar apgrozības attīstību romiešu jurisprudence un sevišķi pretora tiesības centās piešķirt paktiem lielāku tiesisku nozīmi. Un tā radās daži "pacta", kurus aizsargāja pretors ar actio. Un šos pacta tad nu, atšķirībā no "pacta nuda", sauca par "pacta vestita". Tā tad pacta principā ir nesaistoši un neaizsargājami actio ceļā neformalas vienošanās, izņemot "pacta vestita", kurus pretors aizsargāja.

OBLIGATIONES EX CONTRACTU VEIDI. GAIUS runā: "Harum autem quatuor genera sunt: aut enim re contrahitur obligatio aut verbis aut litteris aut consensu". Tā tad saistības no kontraktiem var būt kā:

1. verbis contrahitur (romiešu tiesībās) - verbālie kontrakti (P.T.) - kontrakti, kas izceļas noslēdzot tos runājot zināmus vārdus;

2. litteris contrahitur (RT) - lieteralie kontrakti (P.T.) - kontrakti, kas izceļas ar attiecīgu ierakstu attiecīgās ienākumu un izdevumu grāmatās;
3. re contrahitur (RT) - realie kontrakti (P.T.) - kontrakti, kas izceļas ar attiecīgās lietas nodošanas no viena kontrahenta otrām;
4. consensu contrahitur (RT) - konsensualie kontrakti (PT) - kontrakti, kuri nodibinas uz attiecīgas vienošanās pamata (consensus).

VERBIS CONTRAHITUR OBLIGATIO. Verbalie kontrakti nodibinas runājot attiecīgus vārdus: jautājuma un atbildes veidā. Un tās ir stipulācijas, kuras var būt tikai sekojošās formās:

1. Dari spondes? Spondeo (sponsio kā vecākā stipulācijas forma)
2. Dabis? Dabo
3. Promittis? Promitto
4. Fidepromittis? Fidepromiteo
5. Fideiubes? Fideiubeo
6. Facies? Faciam.

Stipulatio ir senā Romā formalais mutiskais contractus, ko noslēdza jautājuma un atbildes formā.

Verbalos kontraktus varēja noslēgt tikai augšminētos sešos veidos, pie kam, kā GAIUS saka, verbālie kontrakti nevar tikt noslēgti starp klāt neesošiem. Lai noslēgtu līgumu verbāla kontrakta veidā, nepieciešami mutiskais jautājums no kreditora un atbilde no parādnieka puses. Piem. kreditors (aizdodot naudu) prasīja parādniekam: "Centum mihi dari spondes?" un parādnieks atbildēja: "Spondeo"; vai atkal, slēdzot verbalu kontraktu par mājas uzbūvēšanu, lietoja sekojošus vārdus: "Domum mihi aedificare promittis?" un uzņēmējs (subordinētais parts) atbildēja: "Promitto". No šiem piemēriem redzam, ka stipulācijas bija abstarktie kontrakti. Parādnieks apņemas izpildīt kreditoram neatkarīgi no darijuma "causa". Pie tam jāievēro, ka formulu: "Spondes? spondeo" lietoja tikai "cives romani" savās attiecībās un tādā kārtā noslēgts contractus saucas "sponsio"

Ar peregrīniem un peregrīnu starpā verbalu kontraktu varēja slēgt tikai citās formulās (promittis - promitto; dabis - dabo; facies - faciam u.t.t.), pie kam pat ne latīņu, bet arī citā valodā - parasti grieķu. Attiecībā uz šādu noteiktu vārdu formulu izcelšanās, to pamato ar domu, ka visvecākā stipulācijas formula - sponsio - savos vārdos saturēja sakralus zvērestus dievībai, bet vēlākos laikos, kā GAIUSA laikā, atkrītot tās sakralai nozīmei, tai palika tikai līguma slēgšanas veida formālais raksturs. (Stipulācijas bija abstrakti darijumi)

LITERĀLKONTRAKTS ir kontrakts, kas izceļas ar attiecīgo saistību ierakstījumiem īpašās saimniecības grāmatās - "codices accepti et expensi". Un līdz ar saistības ierakstījumu nodibinas literalais kontrakts.

GAIUS izšķir divus ierakstījuma veidus:

1. Transcriptio a re in personam; piem. tā kā A pārdevis Ticijam zirgu, tad Ticijs viņam pēc pirkuma līguma parādā 100,- bet tā kā Ticijs nevar laikā samaksāt un lūdz pagarinājumu, tad A šo Ticija parādu pārvērš patstāvīgā parāda saistībā (izdarot zināmā kārtā novaciju). Tāpēc viņš ar Ticija piekrišanu ierakstā savā "Codex accepti et expensi", ka Ticijs viņam ir parādā 100,-. Te parāds, kura pamatā agrāk bijis, pirkums, t.i. konsesuals kontrakts, pēc ierakstījuma ir pamatots ar literālkontraktu. Te tā tad notiek "pārrakstīšana no atsevišķām res uz personu".
2. Transcriptio a persona in personam. Šis transkripcijas mērķis bija pārvēst parādu no agrākā parādnieka uz kādu citu. Piem.: Ticijs parādā A 100,-, bet A savukārt parādā B 100,-. Tāpēc Ticijs, A un B var savstarpēji vienoties, lai tiešās parāda saistības dzēstu, un nostādīt tās tiešā attiecībā starp Ticiju un B. Tāpēc Ticijs savā grāmatā "acceptum" pusē ierakstīs, ka saņemts no B 100,-, bet B savukārt "expensum" pusē, ka izdots Ticijam 100,-. Tāpēc B parādnieks būs jaunā persona, un proti - Ticijs.

Šo literālo kontraktu izveidošanos romiešu tiesībās arī pamato ar domu, ka pirmatnējie tāda veida ieraksti bija sakralas dabas, kurus izdara ja pontifeži (religiskiem mērķiem), vēlāk tos pielietoja ekonomiskiem mērķiem.

REALIE KONTRAKTI. Realais "contractus" noslēdzas ar lietas došanu - re contrahitur. Un ja lietas nav klāt, realo kontraktu noslēgt nevar. Realie kontrakti izveidojušies no "mancipatio" un "in iure cessio" fomām, bet vēlāk, tam atkrītot (aizejot aizmirstībā) - palika vienkāršā nodošana, ar ko raksturojas realie kontrakti. (Ari realkontraktu noslēgšanā, pirmatnējā nozīmē dominēja sakralais moments). Realkontraktu veidi:

1. mutuum - aizdevums
2. commodatum - (aizdevums) *patēriņš*
3. depositum - glabājums
4. pignus - ķīlas (ieķīlāšanas) līgums.

1. MUTUUM - aizdevums ir līgums, ar kuru viena persona atdo otram par īpašumu zināmu daudzumu atvietojamu lietu, uzliedzot tai par pienākumu atdot tik pat daudz, tādas pašas šķiras un tāda paša labuma lietu (recepturi eiusdem generis et qualitatis).

Un pēc romiešu tiesībām mutuum bija realkontrakts, kura priekšmets bija nauda vai vispār atvietojamās lietas. Ar aizdevumu tās nodeva citas personas īpašumā un šai citai personai - parādniekam bija pienākums atdot tādu pašu daudzumu atvietojamu lietu noteiktā termiņā. Tā tad par aizdevuma priekšmetu nevarēja būt individualās lietas, piem. nepareizi teikt "es aizdoju zirgu", jo šajā gadījumā jārunā par "patapinājumu".

Līguma "mutuum" raksturīgais moments, ka aizdodamā lieta pāriet parādnieka īpašumā, norāda, ka šis darījums savā pirmatnējā stadijā bija ar fiduciāru raksturu.

2. COMMODATUM - patapinājums ir līgums, ar ko kādam nodod lietu neatlīdzinamai, bet noteiktai lietošanai, ar nosacījumu atdot to pašu lietu.

Tā tad commodatum ir romiešu tiesībās realkontrakts, pie kam jāievēro, ka pie commodatum nav jāmaskā atlīdzība par patapinājumā nodotās lietas lietošanu, jo pretējā gadījumā iestājas locatio et conductio līgums (īre). /Ari commodatum pirmsākumā bija ar fiduciaru raksturu).

3. DEPOSITUM - glabājums ir līgums, ar ko glabātājs uzņemas uzglabāt kustamu lietu, ko viņam nodevis glabājuma devējs.

Pirmatnējā glabājuma forma bija "fiducia cum amico", pēc kuras kāda persona lietu atsavināja draugam, lai draugs to labāk paglabātu, pie kam draugs apņēmās atdot lietu atpakaļ uz pirmo pieprasījumu (līdzīgi kā pie "fiducia cum creditore", kur kreditors apņēmās atdot lietu atpakaļ pēc parāda samaksas).

Tā tad arī depositum savā pirmatnējā formā bija kā fiduciars darījums.

4. PIGNUS - ķīlas līgums ir līgums par lietas iekļāšanu, uz kura pamata viena persona (ķīlas devējs - parādnieks) nodod otrai personai (ķīlasņēmējam - kreditoram) kādu lietu zinama parāda nodrošināšanai.

Pignus kā ķīlas tiesību mēs apskatījām jau lietu tiesībās kā "ius in re aliena". Šeit "pignus" kā saistību tiesību instituta funkcijas, līdzīgas lietu tiesību pignus funkcijām, un proti - būt par reālū nodrošinājumu kreditoram, viņa parāda atdabūšanai no parādnieka puses. Atšķirības pēc no lietu tiesību pignus, saistību tiesību pignus sauc arī par "contractus pigneraticius".

Ari šeit, kā apskatījām pirmsākumā, bija fiduciars darījums - "fiducia cum creditore" veidā.

CONTRACTUS NOMINATI UN CONTRACTUS INNOMINATI. Tā tad augstāk apskatītie realkontraktu (mutuum, commodatum, depositum un pignus) būtiskā pazīme ir tā, ka tie noslēdzas ar lietas došanu - re contrahitur. Un šie četri contractus veidi saucas par "contractus nominati", jo katram no viņiem ir savs nosaukums: 1. mutuum, 2. commodatum, 3. depositum, 4. pignus.

Kā pretstats tam izveidojas sekojoši četri "contractus innominati" veidi:

1. do ut des - es došu, lai tu dodī
2. do ut facias - es došu, lai tu kaut ko ^{darī} dodī
3. facio ut des - es daru, lai tu dotu
4. facio ut facias - es daru, lai tu darītu.

Šie "contractus innominati" - bezvārda kontrakti, kas radušies kāpapildinājumi "contractus nominati" arī noslēdzami ar "re contrahitur", t.i. ar lietas nodošanu.

Un zīmīgi, ka no "contractus innominatus" - "do ut des" izveidojies vēlākais "maiņas līgums" - permutatio. Tā tad "maiņa" cēlusies no "contractus innominatus" - do ut des.

KONSENSUALIE KONTRAKTI. Konsensuālo kontraktu noslēgšanai pietiek vienkārša vienošanās par slēdzamo līgumu. Nav no svara, vai līguma slēgšanas brīdī lieta atrodas pie kontrahentiem vai ne, jo ar konsensuālu kontraktu varam, piem., pirkt lietu, kura pirkšanas brīdī atrodas pat ārzemēs. Tāpat var arī noslēgt konsensuālo līgumu starp klāt neesošiem (inter absentes), ar vēstuli vai starpnieku palīdzību. Konsensuālo līgumu veidi:

1. emptio et venditio (pirkums)
2. locatio et conductio (īres līgums)
3. societas (sabiedrības līgums)
4. mandatum (uzdevuma līgums).

EMPTIO ET VENDITIO - pirkums pēc

romiešu tiesību terminoloģijas rakstams ar vārdu "et" abu vārdu starpā.

Pandektutiesībās vārdu starpā liek strīpiņu: emptio-venditio. Latviskā tulkojumā emptio et venditio ir viens vārds - pirkums, bet krievu valodā arī no diviem vārdiem - "kupļa-prodāža".

Tā tad redzam, ka emptio et venditio līgums sastāv no diviem vārdiem un tam pamatā bija tas, ka senatnē šim līgumam bija divi patstāvīgi akti. Pārdevējs svinīgi apzvērēja dievības priekšā, ka viņš pārdodamo lietu pārdod pircējam, tā pircējs no savas pušes apzvērēja dievībai, ka samaksās pārdevējam naudu par pirktu lietu.

Tā tad sākumā te bija divi neatkarīgi viens no otra zvēresti, vēlāk zvērestu vietā izveidojās verbalas stipulācijas, bet pēdēji, atkrītot verbalai stipulācijai, pietika, ka emptio et venditio varēja noslēgt ar vienkāršu vienošanos, jo, ja tikai kontrahenti vienojās par precī (merx) un maksu (precium), viņu starpā nodibinājās emptio et venditio līgums. Ne stipulācijas, ne ierakstu grāmatas, ne lietas nodošanas nebija vajadzīgs, pietika, ka notika vienošanās.

Un tādā pašā formā emptio et venditio līgums kā pirkums pārgāja arī mūsu tiesībās. Pirkums iestājas, ja mēs, ieejot veikalā, vienojamies (saprotamies) ar pārdevēju par precī un cenu (abpusēja vienošanās) - pirkums ir noslēgts. Tā tad pie konsensuāliem kontraktiem kā pēc romiešu tiesībām, tā pēc mūsu tiesībām līgumam ir pilnīga formas brīvība.

LOCATIO ET CONDUCTIO plašākā nozīmē ir romiešu tiesībās īres līgums. Vēsturiski tas izcēlies, ka sākumā visa zeme piederēja kviritu kopai kā tādai, bet vēlāk valsts sāka izīrēt atsevišķus zemes gabalus atsevišķiem kviritiem. Tā tad locatio et conductio līgums izveidojies no publiskām tiesībām. Arī pie locatio et conductio viena puse apsola lietu izīrēt un otra puse apsolas maksāt naudu, un

locator ir īrētājs,
conductor ir īrnieks.

Un pēc romiešu tiesībām izīrēt varēja visas kustamas un nekustamas lietas, cik tālu tās padotas apgrozības iespējai (nevarēja izīrēt res extra commercium). Locatio et conductio pēc romiešu tiesībām bija trejādi veidi:

- a) locatio et conductio rei (īre vai noma)
- b) locatio et conductio operarum (darba līgums)
- c) locatio et conductio operis (darba uzņēmuma līgums).

LOCATIO ET CONDUCTIO REI. Visvecākais locatio et conductio veids bija "locatio et conductio rei", kas bija lietas īrēšanas (īres) līgums. Vēlākās tiesībās attiecībā uz augļu nesējas lietu locatio et conductio rei apzīmēja kā nomu, bet uz augļu nesējas lietu kā īri, piem. augļu dārza iznomāšana, bet dzīvokļa izīrēšana. (Romiešu tiesībās tādu šķirojumu nomā un īrē nepazīna). Pie locatio et conductio rei

1. locator ir īrētājs
2. conductor ir īrnieks.

LOCATIO ET CONDUCTIO OPERARUM. Vēlāk Romā pēc analogijas lietu izīrēšanai, sāka arī izīrēt darba spēku, un proti, brīva cilvēka darba spēku (t.t. modernā nozīmē darba līgums). Sākumā Romā darbus un tieši melnstrādnieka darbus izpildīja viscauri vergi, bet vēlāk apgrozībai palielinoties, bet vergu skaitam savukārt pamazinoties, kļuva vajadzība arī pēc brīvo cilvēku darba spēka. Un tādu brīva cilvēka darba spēkaizīrēšanu romiešu tiesībās sauca par "locatio et conductio operarum"

1. locator ir strādnieks
2. conductor ir saimnieks.

Vārds operarum nozīmē, ka strādnieks apņemas izpildīt dažādus darbus, zem saimnieka norādījumiem.

LOCATIO ET CONDUCTIO OPERIS. Ar laiku izveidojies locatio et conductio trešais paveids - "locatio et conductio operis", kas modernāstiesībās apzīmēts kā darba uzņēmuma līgums.

Ar locatio et conductio operis pasūtītājs (locator) vienojas ar uzņēmēju (conductor), ka pēdējais izpildīs kādu noteiktu darba rezultātu no pasūtītāja materiala par noteiktu maksu.

Te nav svarīgs darbs kā tāds, bet gan tas darba rezultāts, kādu uzņēmējs apsolas pasūtītājam izpildīt, no pasūtītāja materiala. Vēsturiski locatio et conductio operis izveidojies pie maziem pasūtījumiem, kur pasūtītājs - locator - ļāva meistaram ņemt līdzi uz mājām kaut ko izgatavot, un meistars - conductor - apstrādāja mājā līdzpaņemto pasūtītāja materialu, izgatavojot nopēdējā piem. vāzi, rīku u.t.t. Tāpēc

1. locator ir pasūtītājs
2. conductor ir uzņēmējs.

3. SOCIETAS - sabiedrības līgums.

Sabiedrība ir divu vai vairāku personu vienošanās (consensus) uz sabiedrības līguma pamata kopējā mērķa sasniegšanai ar kopīgiem spēkiem un līdzekļiem.

Vēsturiski tas izveidojās, kad tēvam nomirstot, tā dēli savstarpēji vienojoties nolēma turpināt tēva mantojamu saimniecību. Un brāļi paliek dzīvot un darboties savā starpā kā socii - biedri uz viņu starpā noslēgta konsensualā līguma pamata. Tā tad "Societas" līgumam ir brālības stāvokļa raksturs. Analogiski "societas" līgumus slēdza arī personas, kas savā starpā nebija kā brāļi. Vēlāk radās sekojoši societas veidi:

1. Societas unius negotiationis: vienai konkrētai ekonomiskai darbībai, viena atsevišķa uzņēmuma vešanai, dibināta sabiedrība (biedru pārējās mantas atrodas ārpus līguma).
2. Societas omnium honorum: sabiedrība, kuras objekts ir biedru visatgādējā un nākošā manta.
3. Societas unius rei: tā ir gadījuma rakstura sabiedrība, kas nodibināta viena konkrētā pasākuma izvešanai, piem., lai nopirktu māju, izraktu grāvi u.t.t.

Jāpiezīmē, ka sabiedrība nav juridiska persona, bet gan konsensuals līgums.

4 MANDATUM - uzdevums. Pie mandatum viena persona uzdod otrai izpildīt kaut ko. Piem.: es uzdodu, laitu nopērc māju. Uzdevumi var būt daudz un dažādi. Pēc savas būtības uzdevums - mandatum - tuvojas darba līgumam, tikai ar izšķirību, ka mandatum ir "opus liberalis" - brīvo profesiju darbs, kā: advokatu, profesoru, ārstu, zemes mērītāju.

Un pēc romiešu tiesībām mandatum būtiskais moments, ka mandatum jādara bez atlīdzības: nevar prasīt no uzdevuma devēja atlīdzību, jo "mandatum nisi gratuitum nullum est". Jo pēc romiešu tiesībām savai cienai atbilstošo darbu (ārstu, advokatu u.c.) jādara pa velti.

Bet tā kā par velti darīt nav nevienam patīkami, tad jau romiešu tiesības noteica, ka, ja kāds uz mandatum pamata uzdevuma devējam izdarījis pienācīgi kādu cienījamu darbu, tad uzdevuma devējs varēja no savas puses dot atlīdzību - honorarium - uzdevumaņēmējam. Bet raksturīgi, ka šo "honorarium" pēc romiešu tiesībām uzdevumaņēmējs nevarēja prasīt tiesas ceļā, jo tas atkarājas vienīgi no uzdevuma devēja devības. (Modernos laikos pretējs princips - honoraru var prasīt tiesas ceļā).

Mandatum institūts, domājams, izcēlies no procesuala uzdevuma, kad kāds citam uzdod tiesas procesā vest savas lietas.

KONTRAKTU IZBEIGŠANĀS. Tiklīdz valā no "obligatio" pēc romiešu tiesībām varēja tikai izpildot šo saistību. Izpildot to, ko bija uzņēmies, tika atbrīvots no saistības. Un šo atbrīvošanos no obligatio sauc par "solutio".

Tomēr romiešu tiesības neapmierinas ar saistības materialu izpildījumu vien. Līdzīgi tam, ka saistību nevarēja nodibināt neformāli, bet jāievēro zinamais formālais akts, tas pats bija jāievēro izbeidzot saistību, t.i. atbrīvojot parādnieku no saistības (liberatio - atbrīvot no saistības). Pie tam izbeigt saistību varēja ne citādi, kā ar tāda paša veida aktu, bet tikai ar pretējo saturu - "actus contrarius". Tā:

1. Verbala kontrakta noslēgšanas gadījumā bija jārunā noteikti formāli vārdi, tāpat to izbeidzot, bija jārunā noteikti

vārdi un nekāds cits saistības izbeigšanās veids nebija saistošs. Vajadzēja sekošais *actus contrarius*: parādnieks prasīja kreditoram "quod ego tibi debeo, habes ne acceptum", uz ko tad kreditors atbildēja: "habeo".

2. Literalais kontrakts (grāmatu saistība) noslēdzās ar attiecīgas saistības ierakstīšanu grāmatās "expensum" pusē, tāpat izbeidzās ar saistības izpildījuma ierakstīšanu "acceptum" pusē (*acceptilatio litteris*).
3. Realais kontrakts noslēdzās ar lietas došanu, tāpat arī izbeidzās ar lietas atpakaļatdošanu, t.i. ja kontraktu noslēdz ar lietas došanu, ar lietas došanu to arī jāizbeidz.
4. Konsensualais kontrakts noslēdzās ar vienošanos, tāpēc tam arī bija jāizbeidzās tikai ar pretējo vienošanos: consensus - disensus.

Tā tad redzam, ka materialais saistības izpildījums pēc senām (pirmatnējām) romiešu tiesībām nebija nedz izšķirošais nedz nozīmīgs, jo valdīja noteikts formalisms.

'PACTA VESTITA' VEIDI.

Kā sākumā noskaidrojām, "pactum" bija neformala vienošanās, uz kura pamata tiesas ceļā nevarēja prasīt saistības izpildījumu - (pretors nedeva "actio"). Tomēr apgrozībai palielinoties, ar "contractus" veidiem vien nepietika un nāca vajadzība pēc "pactum" formām, kāpēc izveidojās īpaša pactum sistēma, t.s. "pacta vestita" (ieģērbti pakti), uz kuru pamata pretors kontrahentiem deva "actio" - (pactum nepildīšanas gadījumā) pretēji pacta nuda (kaili pakti), kuriem pretors nedeva aizsardzību. Atsevišķi pacta vestita veidi:

1. Pacta adiecta - t.s. papildu pakti, kas ir norunas, kas pievienotas kādam galvenam līgumam. Piem., divas personas, slēdzot emptio et venditio līgumu, pievieno tam noteikumu, ka, ja gadījumā pricējs vēlāk gribēs pārdot pirktu lietu tālāk, pārdevējam ir pirmpirkuma tiesības. Un šo blakus norunu par pirmpirkuma tiesības izlietošanu sauc par pacta adiecta.
2. Pacta praetoria - piem. starp divām personām neformali noslēgta parādā saistība. Tā kā saistība neformali noslēgta, parādnieks var arī nepildīt. Bet ja parādnieks, būdams tik godprātīgs, vēlāk pats atzīst, ka ir parādā kreditoram, tad šo gadījumu kvalificē kā pacta praetoria (kad parādnieks apstiprina jau pastāvošu parādu) un pretors aizsargās kreditoru, dodot viņam "actio in factum".

OBLIGATIONES EX DELICTO (Saistības, kas ceļas no neatļautas darbības).

Romiešu tiesību pirmatnējais delikts nozīmēja grēku - "peccatum". Neatļautas darbības darītājs nogrēkojies neviem pret cilvēkiem, bet arī pret dieviem un līdz ar to viņam bija jāsaņem personīgi sods.

Pirmatnēji romiešu tiesību delikti un par tiem paredzētie sodi bija primitīvi. Pirmatnējais soda veids izpaudies "Talio" princīpā: pēc kura - par cik kāds kādam nodarīja zaudējumu, par tik jāatlīdzina cietušais. Ari 12 tabulu likums nosaka - ja kāds kādam salauž locekli (roku, kāju u.t.t.) un vēlāk ar cietušo nesalīgš, vainīgam jāatdara tas pats.

Līdztekus talio principam parādījās pie romiešiem arī naudas sodi, piem. par apvainojumu (pļauku) bija jāmaksā 25 asses.

ATŠKIRĪBA STARP ROMIEŠU UN MUSLAIKU DELIKTIEM.

1. Pēc romiešu tiesību delikta nodarītājam nevien lika atlīdzināt cietušam radušos mantiskos zaudējumus, bet arī vainīgo sodīja, pie kam kriminālsods bija pievienots civiltiesiskai atbildībai: kriminālnodarījums pēc romiešu tiesībām nodibināja tikai saistību (obligatio) attiecīgo personu starpā, pie kam atkarībā no delikta veida, vainīgam bez tiešo zaudējumu atlīdzības tika vēl uzlikts sods - zaudējuma vērtības divkārtējā, trīskārtējā u.t.t. apmērā.
2. Modernās tiesības radīja jēdzienu par civiltiesisku kā privatu deliktu atšķirībā no krimināltiesiskā delikta - nozieguma. Par cietušam nodarītiem zaudējumiem vainīgais nes atbildību cietušam par labu tikai mantisko kaitējumu tā ekvivalenta apmērā, kāpēc līdz ar to soda elements atšķirts no privattiesiskā delikta jēdziena.

ROMIEŠU DELIKTU VEIDI:

1. Iniuria - apvainojums (plašākā nozīmē katra prettiesiska darbība),
2. Furtum - zādzība (pirmatnējā nozīmē arī laupīšana),
3. Damnum iniuria datum - kaitējums - bojājums (šo deliktu regulēja lex Aquilia),
4. Metus - vardarbība un draudi (spēks un bailes),
5. Dolus - krāpšana,
6. Rapina - laupīšana.

INIURIA. Plašākā nozīmē iniuria ir visāda veida prettiesiskā darbība, bet šaurākā nozīmē - goda aizskarums, apvainojums, piem. pļauka, negoda celšana u.t.t. Un jau 12 tabulu likums par iniuria paredzēja sodus, kā atlīdzinājumu cietušam par labu, pie kam šis sods bija naudā izteikts. GELLIUS atstāsta, ka savā laikā Romā radušies bagātnieki, kas sev par prieku stādīja staigāt pa ielām un pretimnākošiem dot pļaukas, jo tā kā par tādu deliktu likums paredzēja sodu 25 assu apmērā, tad aiz vainīgā bagātnieka ejošais vergs ar naudas maisu uz vietas cietušam izmaksāja 25 assus.

Vēlāk pretors iemaisījās šādā nebūšanā, ievedot stingrākus sodus tādiem noziegumiem.

Modernās tiesībās ir tendence "iniuria" institutu pārnest kriminālās tiesībās.

FURTUM. Pirmatnējā nozīmē vārds "furtum" nozīmēja zādzību, kā arī laupīšanu. Furtum jēdziena dīgli meklējami pirmatnējās starptautiskās tiesībās, pēc kurām, ja kāda cilts no otras izzog kaut kādu lietu, tad tas bija cildens varondarbs; nozieguma izdarītājs (zaglis) bija varonis, bet tikai pie noteikuma, ja zagli nenotvēra, pretējā gadījumā zādzība jau bija negods, jo tas norādīja uz zagļa neveiklību.

Vēlāk šī starptautiskā tiesību ideja atstāja iespaidu arī uz privātām tiesībām, un tā jau 12 tabulu likums nosaka, ka

1. ja kāds izdaruja nakti zādzību un zagli nonāvēja - zagļa nonāvēšana ir tiesiskais darījums,
2. ja zaglis padevās, to ņēma gūstā, bet
3. vergus par zādzībām vienmēr nonāvē.

Šās 12 tabulu likuma normas pierāda, ka furtum cēlies no "ius gentium".

Vēlākās tiesības "furtum" kvalificēja vienmēr kā noziegumu, par kuru vainīgam jānes atbildība.

FURTUM VEIDI:

1. furtum manifestum - atklāta zādzība, kad zagli notvēra uz karstām pēdām (manus festus - zaglis, kas satverts uz karstām pēdām - te domāta tā tad laupīšana). Un cietušais no zagļa varēja prasīt atlīdzību (soda veidā) sev par labu zagtās lietas četrkārtējā apmērā - (actio furti manifesti in quadruplum),
2. furtum nec manifestum - slepenā zādzība, t.i. tāda, kad zaglim zādzība izdevusies un viņš aizskrēja ar zagto lietu. Tā kā jau senās starptautiskās tiesības paredzēja, ka, ja zaglis zogot bija veikls un aizmuka, zaglim pienākas vieglāks sods, tad arī atlīdzība pret zagli, kas nebija notverts uz karstām pēdām bija vēršama mazākā apmērā - proti: zaglim bija jāatbild par zagto lietu soda veidā zagtās lietas divkārtējā apmērā (actio furti nec manifestum - in duplum),
3. furtum conceptum: ja trešās personas mājās atrada otrā zagto lietu, tad šī persona, neatkarīgi no tā, vai viņa bija zaglis vai arī nemaz nezināja, ka viņas mājās atrodas zagta lieta, nesa atbildību par zagto lietu soda veidā zagtās lietas trīskārtējā apmērā (actio furti concepti in triplum).

Pie aizdomās turētās personas izdaruja kratīšanu tādējādi, ka kratītājs kratīšanu izdaruja "ar jostu un bļodu", t.i. gērbies tikai jostā un turot rokās bļodu (questio lance et licio). Domā, ka tas bija darīts tāpēc, lai kratītājs nevarētu, izdarot kratīšanu, pats slepeni pielikt aizdomās turētās personas mājās zagto lietu un tādējādi piesiet lietu, bet pārlicinošākais ieskaits tāds, ka "josta un bļoda" ir šī instituta sakrālais moments,
4. furtum oblatum - persona, kuras mājās atrada zagto lietu, varēja savukārt vērst sūdzību pret personu, kas šo zagto lietu viņai slepeni pielika. Un vainīgā atbildība sniedzās zagtās lietas trīskārtējā apmērā (actio furti oblata in triplum),
5. furtum usus un furtum possessionis. Te redzam, ka romiešu tiesības zādzības jēdzienu paplašināja: par zādzību sāka uzskatīt nevien atklātu vai slepenu svešas lietas paņemšanu, bet arī jebkuru svešas lietas izlietošanu, kā arī valdījuma zādzību, pretēji tiesībām, un par ļaunu citiem, Piem. patapinājuma ņēmējs ir zaglis, ja viņš zirgu izlieto tālākam ceļam nekā bija norunāts; ķīlas ņēmējs ir zaglis, ja viņš lieto iekārtoto lietu, bez specialas vienošanās ar ķīlas devēju par to (antichresis).

DAMNUM INIURIA DATUM. Šeit ietilpst saistības, kas izcēlušās no deliktiem (obligationes ex delicto), kuru pamatā ir miesīgi un svešu lietu bojājumi. U. romiešu tiesības atbildību par svešu lietu bojājumiem regulēja ar "lex Aquilia de damno dato".

LEX AQUILIA DE DAMNO DATO. Atbildību par svešu lietu bojājumiem un iznīcināšanu regulēja ap 287.g. pr.Kr. tautas tribuna Akvili-ja plebiscita kārtā iznests likums "Lex Aquilia de damno dato". Šis likums tad nu atcēla un apvienoja sevī attiecīgo agrāko likumu noteikumus. Likums sastāvēja no 3 daļām:

I Tas, kas prettiesīgi nosit svešu vergu, vai "animalia quae pecudum numero sunt" (t.i. lopu, kas pieder pie pecus kategorijas, t.i. zirgus, vēršus, govīs, aitas u.tml.) tiek piespiests to īpašniekam samaksāt augstāku cenu, kāda bija nosīstam vergam vai lopam gada laikā pirms delikta (pirms nosīšanas).

II daļa nerunā par bojājumu atbildību.

III Par citāda veida bojājumiem (piem. verga vai lopa ievainošanu, kā arī lietas sabojāšanu vai iznīcināšanu, nodedzināšanu u.t.t.) cietušam lietas īpašniekam par labu jāatlīdzina augstākā vērtība, kāda bija bojātai lietai pēdējās 30 dienās pirms delikta (bojāšanas).

Lai gan lex Aquilia bija generalizēts likums, tomēr praksē izrādījās, ka tas ir šaurs, jo atbildības pienākumu tas paredzēja tikai par tādiem bojājumiem, kas bija kā prettiesiskās darbības tiešais rezultāts (damnum corpore datum).

Tā piem., ja kāds jūrmalā piesietai laivai pārgrieza tauvu un laiva aizgāja jūrā viena pati uz visiem laikiem, tad pēc lex Aquilia vainīgais atbildēja tikai par pārgriezto tauvu, jo tas bija viņa prettiesiskās darbības tiešais rezultāts, bet par to, ka caur viņa netiešo rīcību laiva aizgāja diezin kur, vainīgais nenesa atbildību.

Ari piem., ja kāds zāļu vietā iedevis vergam indi, un pēdējais nomira, - nav atbildība uz "lex Aquilia" pamata. Sakarā ar to romiešu jurisprudencē radās problēma, ko darīt ar nodarījumiem, kuri nav pakļaujami "lex Aquilia" likuma burtam. Tāpēc vēlākās tiesībās tajos gadījumos, kur kādai lietai bija izdarīts bojājums, neatkarīgi no tā, vai bojājums bija kā tiešās vai netiešās sekas, no kādas darbības, attiecīgam prettiesīgam nodarījumam piemēroja "lex Aquilia".

Tāpat lex Aquilia sāka piemērot arī uz brīvo cilvēku miesas bojājumu nodarīšanu no trešo personu puses - un tādos gadījumos runāja par "lex Aquilia utilis".

PRETORA TIESĪBU SAISTĪBAS UZ DELIKTU PAMATA. Pārmērīgā sabiedriskās kārtības vajība republikas laikmeta pēdējā gadu simtenī radīja no pretoru puses attiecīgu rīcību, kas izveidoja jaunus saistību veidus, kuri pamatojās uz deliktiem, un tie bija:

Rapina,
Metus,
Dolus.

RAPINA - laupīšana. Pretora tiesības paplašināja "furtum manifestum" veidu, izdalot no tās jēdzienu "rapina", kas nozīmē laupīšanu. Laupītājs uz "actio vi bonorum raptorum" atbildēja "in quadruplum" (četrkārtēji).

METUS - vardarbība un draudi (spēks un bailes). Tas, kas aiz draudiem, no otras personas puses, bija spiests pārmainīt savu mantisko stāvokli, varēja pret izspiedēju celt "actio quod metus causa", un vainīgam bija pienākums atlīdzināt cietušam par labu "in quadruplum". Bet šiem draudiem - metus - jābūt nenovēršamam un svarīgam, proti, vīra bailēm, un proti tādām, kad visstiprākais vīrs krīt: sieviešu un bērnu bailes nebija pietiekošas.

DOLUS. Ja kādam ar viltu tika nodarīts mantiskais zaudējums, tad cietušais varēja celt pret vainīgo "actio doli". Šī sūdzība vainīgam radīja "infamia" stāvokli. Vēlāk "actio doli" lietoja plašākā nozīmē un zināmā mērā bija kā subsidiāra prasība dažādiem gadījumiem.

OBLIGATIONES EX QUASI CONTRACTU ET EX QUASI DELICTO.

Te apskatīsim saistības, kuras tās izcelšanās ziņā ir vai nu tuvāk kontraktiem (ex quasi contractu) vai tuvāk deliktiem (ex quasi delicto). /Vārdu "quasi" jātulko kā "līdzīgi kā"/.

1. Obligationes ex contractu: kā raksturīgais piemērs saistībai, kas ir "līdzīga kā" kontrakts ir

negotiorum gestio. Pie "negotiorum gestio" par kādas prombūtnē esošas personas ^{mantas} stāvokļa rūpēšanos bez uzdevuma ceļā iestājas kāda sveša persona. Un ja šī svešā persona iesākusi vest prombūtnē esošā lietas, tad tādas rīcības sekas ir tādas pašas, kā kad būtu noslēgts kontrakts. Uz negotiorum gestio pamata rodas saistība ar kontrakta saistībai līdzīgām sekām.

2. Obligationes quasi ex delicto. Kā raksturīgs piemērs būtu minams

"actio de effusis et deiectis". Ja kāds, izmetot vai izlejot no mājas uz ielu vai citu vietu, kur staigā cilvēki, nodarījis otram zaudējumus, tad cietušam ir tiesība uz atlīdzību, pie kam pēc romiešu tiesībām par šo nodarījumu jāatbild mājas vai dzīvokļa saimniekam, kaut gan tas varēja arī nebūt nodarījumā tiešais vainīgais, jo mājas saimniekam pēc romiešu tiesībām jānes atbildība par savā mājā dzīvojošo ļaunu tāda veida rīcību. Tāpēc, neatkarīgi no vainas, saimniekam jāatbild par nodarījumu, kas izdarīts ar izliešanu vai izsviešanu; un pēc romiešu tiesībām pret mājas saimnieku varēja celt "actio de effusis et deiectis - "in duplum".

ROMIEŠU TIESĪBU SAISTĪBU PERSONĪGAIS RAKSTURS.

Romiešu tiesību pirmsākumos tikai tādas saistības (kontrakts) bija obligātas, kuras tika apzvēretas dievības priekšā, vēlāk - kas bija saistītas ar sakralitātes ievērošanu; tāpat ar derelikventu, ja tas noziedzies, sods bija jāsaņem viņam tikai personīgi. Tāpēc mēs

teikt, ka romiešu tiesību pirmatnējām saistībām - obligatio - viscauri bija personīgs raksturs. Kredītoram nebija tiesības dot citiem realizēt savu prasījumu pret parādnieku.

Tomēr ar laiku, apgrozībai paplašinoties, kļuva nepieciešami pārnest prasījumu pret parādnieku no pirmējā kreditora uz kādu citu personu - jaunu kreditoru - un tāpēc izveidojās cesijas instituts.

CESIJA - prasības ^{realizēšanas} tālāk nodošana. Romiešu tiesības cesijas gadījumā atzina, ka no cedenta (vecā kreditora) uz cesionaru (jaunu kreditoru) pāriet nevis pati tiesība - ius, - bet gan šīs tiesības - ius - realizēšanas iespēja, t.i. "actio". Tādējādi te runāja par prasības realizēšanas tālāk nodošanu no vecā kreditora puses kādam citam, t.i. jaunam kreditoram par labu. Pie kam šīs prasības realizēšanas tālāk nodošanas iespēja sākumā varēja notikt tikai ar parādnieka piekrišanu, bet vēlāk arī bez parādnieka piekrišanas.

ĢIMENES TIESĪBU VĒSTURE

Ari šai gadījumā, apskatot romiešu tiesībās ģimenes tiesību vēsturi, jāsāk ar pirmsākumiem - kviritu tiesībām. Kviritiem ģimenes tiesības bija svešas - nepazina nekādas privatas tiesības, viņi nepazina arī ģimenes tiesības, jo kā gan pirmatnējs brīvs karavīrs - kvirīts varēja saistīties ar ģimeni.

Bet vēlāk, kad daļa kviritu izgāja no pilsētas (urbs) dzīvot uz laukiem, un dzīves procesam turpinoties rodas pirmie privāto tiesību dīgli - proti - pie romiešiem sāka parādīties jēdzieni: mea res, sua res - sāka rasties arī iespēja katram iegūt sev sievu un līdz ar to sāka izveidoties ģimenes tiesības.

LAULĪBAS FORMAS. Kā pie citām pirmatnējām tautām, tā arī pie romiešiem pirmatnējais sievas iegūšanas veids bija sievietes laupīšana. Bet jau samērā agri bija pazīstamas arī ceremonialie laulības noslēgšanas veidi, un kā pirmais veids būtu minams

1. CONFARREATIO, kas bija reliģiozs laulības noslēgšanas akts, kas notika 10 liecinieku pontifex maximus un Flamen Dialis klātbūtnē; pavadīti no sakralām ceremonijām ("certis et solemnibus verbis"), laulātie ēda īpašu maizi - "panis farreus", no kā arī cēlies pats šīs laulības noslēgšanas formas nosaukums. Bez tam kā otra laulības forma bija pazīstama

2. COEMPTIO - laulības nodibināšanas veids ar līgavas pirkšanu. Sākumā reāli, vēlāk tikai šķietami (imaginaria venditio). Kā katra cita pirkšana, arī coemptio tika izdarīta "mancipatio" formā: 5 liecinieku, libripens ar svariem, kā arī līgavaiņa un līgavas klātbūtnē. Liekas, ka "mancipatio" aktam pa priekšu notika jautājumu apmaiņa starp līgavaini un līgavu. Vispirms līgavainis prasīja līgavai: "an tu mihi materfamilias esse velis" un saņēmis no līgavas apstiprinošu atbildi, savukārt ar tādu pašu jautājumu tika jautāts līgavainis. Bez tam vēl līgava atbildēja līgavainim "ubi tu Gaius, ibi ego Gaia" (vārdā Gaius un Gaia vietās ielika attiecīgos laulāto vārdus).

Tā tad faktiskā vienošanās starp līgavaini un līgavu par slēdzamo laulību notika jau iepriekš, un pēc tam nāca fiktīvais pirkšanas akts (coemptio). Kā trešais laulības nodibināšanas veids minams

3. USUS - ieilguma ceļā nodibināta laulība. Še parādas dīgli no principa, ka sieva pirmsākumā bija lieta vai lietai līdzīga. Un kā uz ieilguma pamata varēja iegūt visādas lietas, tāpat bija ar sievu. Un "usus" ceļā nodibinājās laulība starp vīrieti un sievieti tai gadījumā, ja tie faktiski dzīvoja nepārtraukti gada laikā kopīgi. Bet ja gada laikā sieva uz trim naktīm izpalika no vīra mājas (usurpatio trinotio) - ieilgums laulības nodibināšanai "usus" ceļā bija pārtraukts, un bija jāgaida atkal viens gads, lai "usus" ceļā vīrs dabūtu sievieti sev par sievu.

LAULĪBA "CUM MANU" un "SINE MANU".

1. Iepriekš apskatītie trīs laulības formas - confarreatio, coemptio un usus - saucas par laulībām "cum manu", jo ar šām laulības formām sieviete pilnīgi nonāca vīra varā. Sievietes persona laulībā "cum manu" pilnīgi aizēnota - sākumā viņa kvalificējās kā lieta (res), vēlāk - filiae loco (meitas vietā).

Kā meita pēc romiešu tiesībām skaitījās "persona alieni iuris", tāpat bija ar sievu; tomēr sieva pie laulības "cum manu" saucas "materfamilias" atšķirībā no laulības "sine manu", kad tā saucas vienkārši - "uxor".

2. Tomēr jau drīz Romā notika pārveidošanas no stingrām laulības "cum manu" formām. Un kā pretstats nodibinājās laulības "sine manu" - laulības, kur sieva netika pakļauta vīra varai.

Literaturā daudz uzskatu, kā izveidojās laulības "sine manu" forma, pie kam populārākais uzskats, ka gadījumā, ja sieva nodzīvojot ar vīru tuvu pie gada un pirms gada notecēšnas izpalika uz trim naktīm ārpus vīra mājām, un tā turpināja rīkoties arī nākošos gados, tad juridiski viņa nenonāca nekad vīra rokās - cum manu, bet skaitījās padota savam tēvam (jo pēc romiešu tiesībām sievietei allaž bija jāatrodas zem kādas aizbildnības: vai nu zem vīra, tēva vai speciala aizbildņa varas). Un tieši vēlākos laikos arvien vairāk sāka atzīt šo laulības "sine manu" veidu, kad sieviete nepāriet vīra varā. Ari saucās sieva šai gadījumā nevis par "materfamilias", bet "uxor".

Laulības "sine manu" personiskā un mantiskā ziņā - sieva padota nevis savam vīram, bet savam tēvam. Tomēr, lai laulība "sine manu" pastāvētu starp vīru un sievu, vajadzēja kādas vienošanās viņu starpā, un pietika, ka viņu starpā notika vienkārša vienošanās - consensus - par laulības "sine manu" noslēgšanu. Un uz šīs "consensus" pamata vīrs veda savu sievu bez kādām ceremonijām savās mājās.

LAULĪBAS VEICINĀŠANA ROMĀ. Klasiskā romiešu laikmetā arvien vairāk sāka parādīties balsis par laulības, ģimenes un bērnu radīšanas veicināšanu.

Tā "lex Julia et Papia Poppea" noteica, ka visiem vīriešiem vecumā 25-60 g. un sievietēm no 20-60 g. jāatrodas laulībā un jābūt ar bērnu - pretējā gadījumā paredz sankcijas. No otras puses sievietes, kurām bija trīs bērni, ieguva privilēģijas uz ius trium liberorum pamata, proti, būt par testamenta mantiniecēm u.t.t.

CONCUBINATUS. Iestāties likumīgā laulībā pēc romiešu tiesībām varēja tikai tās personas, kurām bija "ius connubii". Bet tā kā no vienas puses ne visiem Romas pilsoņiem piederēja "ius connubii", bet no otras puses - senatoru dēli citkārt labprāt uzturēja kopdzīvi ar vienkāršām meitām, kas, lai gan ar likumu viņiem bija aizliegts, tad imperators AUGUSTS noteica, ka visos tais gadijumos, kur notiek kopdzīve starp vīrieti un sievieti ārpus laulības, kaut arī tiem nebūtu "ius connubii", bet vienīgi nodoms dzīvot kopdzīvē kā laulībā esošiem - kopdzīve starp sievieti un vīrieti uzskatama par concubinatus (konkubinats).

Tā tad concubinatus ir kaut kas līdzīgs laulībai - proti, laulības surogats. Konkubinātā kopdzīve atšķiras no visiem pārējiem gadījuma sakariem starp vīrieti un sievieti; tāpat arī bērni, kas piedzimuši konkubinātā, kaut arī neskaitas par likumīgā laulībā dzimušiem, bet atšķirībā no ārulaulībā dzimušiem (spurii vai vulgo concepti) - skaitas par "liberi naturales". Tā tad concubinatus ir vidējais stāvoklis starp laulību un ārulaulību.

Mūslaiku tiesības neatzīst konkubinatu, jo, ja vīrietis dzīvo vai saietas ar sievieti, tiesiski darījums kvalificējams par ārulaulību - un otrādi, ja arī nedzīvo kopīgi u.t.t., bet juridiski skaitas kā laulībā dzīvojoši - viņu starpā pastāv laulība.

LAULĪBAS IZBEIGŠANĀS.

1. Principā laulība var izbeigties tikai ar vienas vai otras puses nāvi,
2. bet iespējama laulības izbeigšanās arī šķiršanas ceļā:
  - a) laulības "cum manu" gadījumā šķiršana iespējama tikai uz vīra gribas vai piekrišanas pamata; tomēr arī šai gadījumā prasīja zinamas formalitātes un proti "actus contrarius". Ja laulība bija noslēgta ar "confarreatio", - tās šķiršana notika ar "diffareatio". Ja laulība notika ar "coemptio" - šķiršanai paredzēja "remancipatio" aktu u.t.t.
  - b) laulības "sine manu" gadījumā sieva bija līdztiesīga vīra laulības laikā, kā arī attiecībā uz laulības šķiršanu. Laulības "sine manu" šķiršana bija iespējama vai nu uz abpusējās vienošanās - "divortium" pamata (pie kuras tomēr bija piesaucami liecinieki, kas norāda uz mancipatio atliekām, vai arī uz vīra vai sievas vienpusējās gribas pamata - "repudium" - uzteikšana.

Tā tad redzam, ka romiešu tiesībās attiecībā uz laulības noslēgšanu un šķiršanu pastāvēja divas galējības. Vēlāk, katoļu baznīcas ietekmētas, romiešu tiesības aizliedza laulības šķiršanu.

LAULĀTO PERSONISKAIS STĀVOKLIS.

1. Laulības "cum manu" gadījumā sievas personiskais stāvoklis pilnīgi aizēnots, jo pēc romiešu tiesībām, tā attiecībā pret vīru sākumā skaitījās kā lieta, vēlāk ieguva "filiae loco" stāvokli,
2. laulības "sine manu" gadījumā sievas personiskais stāvoklis jau patstāvīgs, tomēr vīram paliek dažas priekšrocības, kā izvēlēties dzīves vietu u.t.t., tāpat vīram bija tiesība uz

"interdictum de uxore exhibendi et ducenda" pamata, ja viņam ir aizdomas, ka viņa sieva atrodas pie cita, pieprasīt lai to pārāda un tādā gadījumā vest sievu mājās.

LAULĀTO MANTISKĀS ATTIECĪBAS.

1. Laulības "cum manu" gadījumā sievai nekas pašai nevar piederēt, jo visu, kas sievai piederēja vai laulības laikā tā iegūst - ipso iure iegūst viņas vīrs.
2. Laulības "sine manu" gadījumā sievai ir patstāvība uz viņas pašas mantu. Visa manta, kura sievai piederēja pirms laulības, kā arī manta, ko sieva pati ieguva laulības laikā, pieder tikai viņai, un vīram, pretēji sievas piekrišanas, nav tiesības rīkoties ar šo sievas patstāvīgo mantu.

DĀVINĀJUMU AIZLIEGUMI LAULĀTO STARPĀ:

^{pastāvīgu} Lai garantētu laulāto mantas patstāvīgu, romiešu tiesības noliedza dāvinājumus laulāto starpā. Ari PAULUS aizrāda, ka, lai laulības nepārvērstos par tirgus attiecībām. laulāto starpā, dāvinājumi laulāto starpā aizliegti.

PŪRS - dos. Tā kā principā tikai uz vīru gulstas visas sakarā ar ģimenes dzīvi radušies saimnieciskie izdevumi, neatkarīgi no laulības "cum manu" vai "sine manu" veidiem, bet sievai, ja viņai ir kāda pastāvīga manta - laulības "sine manu" gadījumā viņa ar to ģimenes dzīves izdevumos nepiedalās, tad jau romiešu tiesībās izveidoja pūra piešķiršanas institutu - "dos", ko sievastēvs vai vectēvs, vai kāds labvēlis piešķir sievas vīram. Romiešu tiesībās pirmsākumos pūrs vienmēr pāriet vīra īpašumā un tas ir garantija gadījumam, ja sieva šķiras bez pamata no vīra, jo tādā gadījumā sieva pūru zaudē.

DONATIO (ANTE) PROPTER NUPTIAS.

Bet lai nu arī no vīra puses būtu kāds garantijas līdzsvars mantiskā ziņā, sievas pūram, gadījumā, ja vīrs šķirsies no sievas bez pamata, tad romiešu tiesības noteica, ka arī vīram no savas puses jāizdala sievai tāds pats mantas daudzums pūra apmērā - un to sauc "donatio propter nuptias" - (dāvinājums laulības mērķiem).

Sākumā "donatio propter nuptias" saucas "donatio ante nuptias", jo dāvinājums notika pirms laulības noslēgšanas, bet JUSTINIANS atļāva tādu dāvinājumu dot arī laulības laikā, kāpēc šo dāvinājumu sauca "donatio propter nuptias". "Donatio propter nuptias" domāta kā līdzsvars sievas pūram, kā arī būt par garantiju gadījumam, ja vīrs šķirsies bez pamata no sievas, jo tādā gadījumā vīrs "donatio propter nuptias" zaudē sievai par labu.

Tā tad pie "donatio propter nuptias" ir izņēmums no vispārējā aizlieguma principa dāvinājumiem laulāto starpā.

PATRIA POTESTAS.

Te mēs runāsim par tiesiskām attiecībām, kas pēc romiešu tiesībām pastāvēja starp paterfamilias un viņa bērniem. Par tiesiskām attiecībām starp vecākiem un bērniem, vismaz senās romiešu tiesībās nevar būt runas, jo pēc senām romiešu tiesībām sieva atradās zem sava vīra, t.i. paterfamilias varas līdzīgi bērniem, vai, kā romiešu tiesībās teica - "filiae loco".

Un šo tēva varu par viņa varā esošiem bērniem romiešu tiesībās sauc - "patria potestas".

Ja nu laulāto starpā pēc romiešu tiesībām varēja būt dažādas tiesiskās attiecības, atkarība no laulības "cum manu" vai "sine manu" veidiem, tad attiecībā pret bērniem bērnu tēvam konsekventi piederēja patriarchālas tiesības.

Un romiešu tiesībās "patria potestas" pēc pašu Romiešu juristu atzinumiem bija tik īpatnēja, kāda citām tautām par viņu bērniem neesot bijis. Tā GAIUS saka (GAI, I,55) "Quod ius proprium civium romanorum est: fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus".

Pats par sevi saprotams, ka ar laiku šī tēva vara par saviem bērniem pārveidojās, bet daudzi patriarchāli principi palika konsekventi romiešu tiesību principos.

TĒVA VARAS (PATRIA POTESTAS) VEIDI. Tēva vara par zem viņa varas pakļautiem bērniem ir ļoti liela un tā parādas sekojošos veidos:

1. ius vitae ac necis - tiesība par bērnu dzīvību un nāvi. Ar laiku šī tiesība tika ierobežota, pie kam galīgi atcelta ķeizara KONSTANTINA laikā, kurš noteic, ka ja tēvs nonāvē bez pamata savu bērnu, darījums līdzīgs slepkavībai.
2. ius exponendi - tiesība savus bērnus izlikt. Kā legenda stāsta, jau ROMULINS aizliedza izlikt (izsviest) bērnus, kas ir dzīvotspējīgi, izņemot ķēma izskatā piedzimušos t.s. monstrum.
3. ius vendendi - tiesība bērnus pārdot. Šī tiesība bija atļauta tikai tai gadījumā, ja tēvs atradies trūcīgā stāvoklī. Ar laiku arī aizliedza.
4. ius coercendi - tiesība bērnus savaldīt, ja tie nepaklausīgi, ar pērienu. Šo disciplināru tiesību tomēr nedrīkst izlietot ļaunā nolūkā.
5. interdictum de liberis exhibendis ac ducendi - tiesība uz interdikta pamata griezties pie katra, kuru tura aizdomās, ka pie tā atrodas viņa bērni, lai parāda tos (vai tie nav savi) un gadījumā, ja izrādas, ka tie ir savi bērni, tad pieprasīt bērnus izdot un vest mājās.

"PATRIA POTESTAS" VEIDI MANTISKĀS SFERĀS.

1. Sākumā zem patria potestas atrodošamies bērnam nevar nekas piederēt, jo visu, ko bērns iegūst, to "ipso iure" iegūst viņa tēvs, bet
2. ar laiku tēvs sāka izdalīt saviem dēliem (tāpat vergiem) kādu zināmu atsevišķu mantas daļu - izdalot to no savas mantas dēla saimnieciskai uzņēmībai, un tādā gadījumā šo dēlam izdalīto atsevišķo mantas daļu sauca par "peculium".
Juridiski tomēr "peculium" skaitījās tēva īpašums, bet dēls varēja ar to ekonomiski rīkoties.
3. tā kā piedaloties kara gājienos zem paterfamilias atrodošais dēls bieži ieguva sev kara laupījuma veidā kaut kādu mantu, tad šo kara gaitās iegūto mantu sauca par "peculium castrense". No parastā "peculium" - "peculium castrense" atšķiras ar to, ka pēdējā gadījumā tā atrodas pilnīgi dēla rīcībā un īpašumā: tēvam nav nekādas noteikšanas par dēla kara gaitās iegūto

"peculium castrense". Neatkarīgi no tēva gribas, dēls to var pārdot, atsavināt, kā arī iecelt tai mantinieku.

4. Vēlāk "peculium castrense" juridisko stāvokli attiecināja arī uz dēla civilā darbā nopelnītām mantām. Un šai gadījumā, kad jauniets civilā darbā patstāvīgi ieguva kādu mantu, tā saucas - "peculium quasi castrense".

PATRIA POTESTAS NODIBINĀŠANA.

"Patria potestas" par bērnu nodibinas

1. ar bērna piedzimšanu,
2. ar arrogatio. Arrogācija ir kādas "persona sui iuris" iestāšanās otras "persona sui iuris" "in patria potestate". Tādēļ gadījumā ar arrogāciju zem otra paterfamilias varas iestājusies persona zaudē "persona sui iuris" stāvokli un pārvēršas par "persona alieni iuris". Te notiek "capitis deminutio minima". Sākumā arrogāciju varēja izdarīt tikai tautas sapulcē, uz ko arī norāda šī vārda pirmatnējais nosaukums arrogatio, t.i. lūgums tautas sapulcē, lai zināmu personu "sui iuris" nodod otras "personas sui iuris" "in patria potestate".
3. ar adoptio. Adopcija ir vēlāk izveidojusies tiesību forma, pēc kuras kāda "persona alieni iuris" pāriet no viena paterfamilias varas otra paterfamilias "in patria potestate". Šai gadījumā ar adopciju pieņemtās personas stāvoklis tiesiskais stāvoklis nepārmainas: tā kā iepriekš, tadtagad tā paliek par "persona alieni iuris"

PATRIA POTESTAS IZBEIGŠANĀS veidi ir sekojoši:

1. ar "in patria potestate" atrodošamies bērna nāvi,
2. ar emancipatio. Emancipatio akts izveidojies arī saskaņā ar 12 tabulu likumā paredzētiem "mancipatio" (pārdošanas) noteikumiem. Pie kam, lai emancipētu kādu bērnu, t.i., lai pārvērstu to no "persona alieni iuris" par "persona sui iuris", bija nepieciešams uzmeklēt kādu trešo personu un trīs reizes no vietas tai mancipēt, un tā savukārt trīs reizes no vietas mancipēto bērnu atlaida brīvā ar "manumissio" aktu. Un tādā gadījumā dēls no "persona alieni iuris" pārvērtās par "persona sui iuris". (12 tabulu likums noteica "si pater filium ter venum duit, filius a patre liber esto". Meitas emancipācijai pietika ar vienreizējo mancipatio un manumissio.
3. ar paterfamilias nāvi. Ja mirst paterfamilias, tad zem viņa varas atrodošies "persona alieni iuris" var pārvērsties par "persona sui iuris", bet pie noteikumiem, ja tās ir pilngadīgas, nav sievietes, vai nav garā slimie, izšķērdētāji u.t.t. Sakarā ar pēdējiem gadījumiem jāapskata aizbildnības un aizgādības institutus.

AIZBILDNĪBA - TUTELA.

Ar paterfamilias nāvi zem viņa varas bijušie vēl nepilngadīgie un mazgadīgie bērni nonāk aizbildņu varā. Pirmsākumos tēva nāves gadījumā par viņa palikušo bērnu aizbildni iestājas tuvākais agnats. Tā bija privattiesība, jo uzņemoties bērnu uzraudzību tuvākais agnats to darīja pārējo agnatu interesēs, t.i., lai nezustu nomirēja atstātā manta. Tāpat arī aizbildību attiecināja uz sievietēm. Tāpēc šķiro:

1. tutela impuberum. nodibinama par bērniem, ja bērni vēl mazgadīgi, t.i. zēni līdz 14 g. un meitenes līdz 12 g., vai
2. tutela mulierum - aizbildnības uzņemšanās par sievietēm. Tā kā šai gadījumā aizbildnība ir par pilngadīgo personu, tad romiešu juristi paskaidro, ka sievietes aizbildnība nodibinama ne aiz viņas mazgadības vai nepilngadības, bet aiz sievietu īpatnējā rakstura.

Avoti saka, ka "feminae ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotae sunt" - sievietes turamas aizbildnībā tāpēc, ka tās nepārzin tirgus un civilās lietas.

Tā tad aizbildnība - tutela - attiecinama tikai uz mazgadīgiem un sievietēm, pie kam tutela gadījumā, slēdzot tiesisku darījumu, ar zem aizbildnības atrodošamies personu, nepieciešama aizbildņa klātbūtne un piekrišana, ko sauc par "auctoritas interpositio"

AIZGĀDNĪBA - CURA. Dogmatiski aizgādnības principi neatšķiras no aizbildnības, izņemot, ka aizbildnība pēc romiešu tiesībām nodibinama par mazgadīgiem (līdz 14(12) g.) un sievietēm, bet aizgādnībā par visiem citiem tiesībās paredzētiem gadījumiem. Tāpat arī aizbildnības gadījumā aizbildnim sava piekrišana - "auctoritas interpositio" jādod tieši slēdzot tiesisku darījumu "ar mazgadīgo vai bērnu, bet slēdzot tiesiskus darījumus ar zem aizgādnības atrodošamies personām, aizgādņa piekrišana var nākt agrāk vai vēlāk pēc tiesiskā darījuma noslēgšanas. Un šai gadījumā aizgādņa piekrišana saucama par "consensus". Aizgādnība var būt kā

1. cura furiosi.- aizgādnība par vājprātīgiem. Jau 12 tabulu likums paredzēja aizgādnību par vājprātīgiem,
2. cura prodigi - aizgādnība par izšķērdētājiem. Izšķērdētāji ir tādas personas, kas tik pārmērīgi šķiež savu mantu, ka draud izputināt savu un līdz ar to savu tuvinieku materialu labklājību,
3. cura minorum - aizgādnība par nepilngadīgiem. Par nepilngadīgiem pēc romiešu tiesībām skaitījās personas no 14 /12/g. līdz 25 gadiem. Nepilngadīgo tiesisko stāvokli kārtoja "lex Plaetoria" ap 190.g. pirms Kr.dz.

Ar laiku, kad sabiedriskā dzīve kļuva komplicētāka, uzstāšanos par aizbildni un aizgādni neuzskatīja vairs par privattiesisko institutu vien, bet jau par "munus publicum" - publisko klausību, no kuras varēja atteikties tikai likumā paredzētos gadījumos.

MANTOJUMA TIESĪBAS

1. Pirmsākumos romiešu tiesības nepazīst mantošanas tiesības. Reiz nu atsevišķam kviritam nevarēja nekas piederēt īpašumā, skaidrs, ka arī nebija ko mantot.
2. Ari tad, kad ar "privatio" aktu tautas sapulce deva atsevišķam kviritam "ius" uz dažām lietām - lai gan attiecīgā lieta skaitījās kvirita personiskā īpašumā, bet atstāt kā mantojumu saviem pēcnācējiem viņš to nevarēja: jo personiskā īpašumā nodotā lieta līdz ar kvirita nāvi pārgāja atpakaļ kviritu kopai.
3. Ar laiku radās tāds īpašuma veids, un proti, vispirms uz zemes gabaliem (domājams "assignatio viritana"), kurus nodeva nevien kvirita personiskā īpašumā, bet arī tā tiešiem pēcnācējiem. Un tāds zemes īpašums saucās "heredium". Šo zemes gabalu - heredium - tautas sapulce ar "ius" piešķīra nevien tieši pašam kviritam, kas šai gadījumā saucās 'herus', bet arī viņa tiešiem pēcnācējiem - "sui heredibus". Un 'sui heredes' turpināja to pašu sava tēva priekšgājēja 'herus' personīgu 'ius'. No tā tad arī izveidojās nosaukums 'hereditas' - mantojums.

Tā kā par 'herus' pēcnācēju varēja būt tikai 'sui heredes' (tiešie pēcnācēji), bet neviens cits, tad te patiesībā mantošanas nekādas nav, bet gan 'herus' tautas sapulcē piešķirta 'ius' uz zināmām lietām, pārēja uz 'sui heredes'. Tikai vēlāk, kad pie mantošanas bija pielaižamas arī citas personas, nevien 'sui heredes', varam runāt par romiešu tiesību mantošanu mūsdienu nozīmē. (Vispār runājot, jāsaka, ka mantojuma tiesībām ir sakars ar lietu tiesībām, jo kamēr nav īpašuma tiesību, nav iespējams neko mantot).

MANTOŠANAS JURIDISKĀ KONSTRUKCIJA ROMIEŠU TIESĪBAS.

1. JUSTINIANA degestās teikts, ka "Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum ius, quod defunctus habuerit", t.i. mantojums nav nekas cits, kā visu tiesību pārēja, kas piederēja nomirējam. (Defunctus ir tas, kas beidzis dzīvot, bet tā kā viņam paliek 'ius' uz viņam, vēl dzīvam esošām, bijušām lietām, tad šis 'ius' pāriet uz viņa pēcnācējiem.) Vārdi 'successio in universum ius' modernās tiesības apzīmē par 'universālsukcesiju', kas ir visu tiesību un pienākumu, kas zināmā momentā pieder kādai personai, pārēja ar vienu aktu uz citu personu.
2. Ari POMONIUS saka 'heres in ius mortui succedit' - mantiņieks iestājas nomirēja vietā.

Tas viss norāda uz identitāti starp mantojuma atstājēju un mantiņieku. Juridiski mantojuma atstājēja persona pāriet uz mantiņieku, jo viņiem ir viens un tas pats 'ius'.

MANTINIEKA ATBILDĪBA PAR MANTOJUMA ATSTĀJĒJA SAISTĪBĀM.

Bet reiz nu vērojama tāda identitāte starp mantiņieku un mantojuma atstājēju (t.i. nomirēju-defunctus), tad mantiņiekam arī jāatbild neaprobežoti par mantojuma atstājēja

saistībām resp. parādiem: jāatbild par mantojuma atstājēja parādiem nevien ar mantojuma mantu, bet arī ar savu pašu mantu un šo atbildību sauc par 'ultra vires hereditatis' - atbildība pāri mantojuma spēkiem.

Un šis princips romiešu tiesībās uzglabājās līdz pat JUSTINIANA laikam, jo JUSTINIANS noteica, ka ja mantinieks pieņemot mantojumu savlaicīgi sastādījis mantojuma inventara sarakstu (aktīvās un pasīvās mantas), ko sauc par 'beneficium inventarii', tad tādā gadījumā heres (mantinieks) atbild par mantojuma atstājēja parādiem tikai mantojuma apmērā - intra vires hereditatis'.

SUI HEREDESKĀ 'HEREDES NECESSARII' UN

'HEREDES VOLUNTARII'.

'Sui heredes' turpinot nepārtraukti defunctus atstāto 'ius' bija, ka 'heredes sui et necessarii', jo 'sui heredes' bija nepieciešami saistīti pieņemt mantojumu, neatkarīgi no tā, vai viņi vēlas to, vai nevēlas.

Bet tā kā citkārt nebija nekādas patikas mantiniekiem pieņemt mantojuma atstājēja mantojumu, gadījumā, ja tas bija apgrūtināts pāri tā vērtībai, tad šo origināro mantošanas kārtību vēlākās tiesības nomainīja derivatīvais mantošanas veids, pēc kura mantiniekiem pašiem bija tiesība izšķirties pieņemt vai nepieņemt mantojumu. Pretors dodot mantiniekiem šo tiesību atteikties no mantojuma (beneficium abstinendi) līdz ar to kvalificēja tos kā 'heredes voluntarii', t.i. mantinieki, kas var paši izšķirties pieņemt vai nepieņemt mantojumu.

Šai gadījumā varēja mantot arī nevien 'sui heredes', bet arī citi mantinieki 'extranei heredes' un visi viņi tagad saucas par 'heredes voluntarii' - mantinieki, kas varēja paši izteikt savu gribu.

HEREDITAS JACET.

Ja nu reiz 'heredes voluntarii' (sauc arī par 'heredes extranei' pēc pašu gribas varēja vai nu pieņemt vai nepieņemt mantojumu, tad šai gadījumā jārunā par 'mantojuma pieņemšanu', jo te vairs nav nomirēja 'ius' nepārtrauktība pārejā uz viņa pēcnācējiem (nav pirmatnējā originārā 'ius' turpināšana), bet gan pārtrauktība - derivatīvitāte, starp mantojuma atstājēja nāvi, t.i. mantojuma atklāšanas momentu un mantojuma pieņemšanu no mantinieka puses.

Un kamēr mantinieks vēl nav pieņēmis mantojumu, šis mantojums kā mantojuma masa guļ un gaida savu mantinieku - hereditas jacet. (Modernās tiesības sauc hereditas iacens) un jau pēc romiešu tiesībām 'hereditas personae vice fungitur', t.i. kamēr mantinieks izsaka savu gribu un pieņem mantojumu, mantojums funkcionē personas vietā jeb kā saka modernās tiesības - tas ir juridiskā persona jeb tiesību subjekts.

LIKUMISKĀ UN TESTAMENTARĀ MANTOŠANA.

Romiešu tiesības izšķīra divus mantošanas veidus:

1. mantošana 'ex testamento' - mantošana saskaņā ar testamentu
2. mantošana 'ab intestato' - likumiskā mantošana.

Ja nomirst mantojuma atstājējs, tad vispirms jāsakatas, vai nav atstāts testaments. Gadījumā, ja nav atstāts testaments, iestājas likumiskā mantošana. No otras puses

neviens nevarēja mantot reizē pēc testamenta un reizē uz likuma pamata, jo romiešu tiesības noteica 'nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest'. Izskaidrojums tādai parādībai meklējams seno kviritu tautas sapulcēs, kur notika 'ius' piešķiršana mantošanas gadījumā. Pirmatnējs testaments bija sastādams ne citādi, ka tautas sapulcēs, un reiz nu kviritu kopa deva jaunu 'ius' attiecībā uz mantošanu, gadījumā, ja nomirējam nebija vai pietiekošu apstākļu pēc nevarēja piešķirt 'ius sui heredes', tad līdz ar to tas izslēdza katru citu mantošanas veidu; testamentā ieceltais mantinieks varēja mantot tikai saskaņā ar kviritu tautas sapulcē izteikto 'ius', bet 'ius' kā tāds nevarēja tikt dalīts. Šis princips kā tāds atstāja iespaidu vēl uz jaunlaiku tiesībām, bet Ucl. šis princips lauzts - tagad var mantot ir pēc testamenta, ir pēc likuma vienlaicīgi.

HEREDITAS UN BONORUM POSSESSIO, Līdzīgi tam, ka vēl pirmatnējā kviritu sabiedrībā, izveidojās divi īpašumu veidi:

1. kviritarais īpašums (dominium ex iure Quiritium) un
2. bonitarais īpašums (dominium in bonis esse), kas faktiski bija tikai valdījums, kuru aizsargāja pretors ar savu administratīvo varu.

Tāpat arī attiecībā uz mantošanas kārtību izveidojās divas sistēmas:

1. mantošana saskaņā ar civilām tiesībām (pēc 12.t.lik.) jeb 'hereditas' un
2. mantošana saskaņā ar pretora tiesībām, t.i. pretora ediktu jeb 'bonorum possessio'. Un pašu mantinieku šai gadījumā sauc 'bonorum possessores'.

Kā vienā, tā otrā mantošanas kārtībā tās būtībā tie paši principi. Kā civilais mantinieks (heres), tā pretoriskais mantinieks (bonorum possessor), ir mantojuma atstājēja universalie mantinieki. Abos gadījumos pirmā vietā mantošana uz testamenta pamata, bet mantošana uz likuma pamata stāv otrā vietā.

JUSTINIANA laikā abi šie veidi saplūda, tā ka mantojumu apzīmēja tikai kā 'hereditas'.

LIKUMISKĀ MANTOŠANA PĒC 12 tabulu likuma. Jau 12 tabulu likums paredzēja mantošanu saskaņā ar likumu 'si intestato moritur cui suus heres nec escit, adgnatus promixus familiam habeto', t.i. nav atstāts testaments vai nav atstāti 'sui heredes', - 'manto tuvākais agnats' u.t.t.

Un 12 tabulu likums paredzēja sekošu mantošanas kārtību:

1. sui heredes. Mantojuma atstājējam miršot, ja nav atstāts testaments, par likumīgiem mantiniekiem iestājas 'sui heredes', t.i. tas 'personae alieni iuris', kas mantojuma atstājēja miršanas brīdī atradās zem viņa 'in patria potestate', un tie bija dēli, meitas, adoptētie, kā arī sieva 'cum manu' laulības gadījumā. Redzam, ka šai gadījumā nozīmīga ir agnatiskā radniecība: par mantiniekiem var būt tikai agnatiskais radnieks, bet piem. emancipētais dēls nevar mantot pēc 'sui heredes' grupas, jo viņš neatrodās mantojuma atstājēja miršanas brīdī nomirēja 'in patria potestate'.

2. agnati proximi. Ja nu nav neviena no tui heredes', tad par mantinieku piesaucams tuvākais agnats (agnatus proximus) - un tie ir personas, kas ar mantojuma atstājēju kādreiz atradās zem viena kopēja 'paterfamilias' 'in patria potestate', t.i. brāļi, māsas u.t.t.

3. Gentiles. Ja nu arī no otras grupas mantiniekiem nav neviena, tad par mantiniekiem piesaucami - 'gentiles' - kaut kuri no nomirēja cilts locekļiem, kas atrodas tuvāk viņam. Šai gadījumā jau nevar vairs runāt par mantiniekiem, bet gan par mantojuma atgriešanās atpakaļ kviritu kopai (ciltij).

Tā tad, kā redzam, izšķirošais pie civilās mantošanas kārtības ir:

1. agnatiskās radniecības princips, pie kam
2. nav iespējama 'successio per ordinum et graduum', t.i., ja piesaucot par mantiniekiem piem. pirmās grupas mantiniekus (šai gadījumā 'sui heredes'), bet tie nomirst, vai kā citādi atkrīt, nesāņemot mantojumu, tad tālākās grupas vairs mantot nevar un mantojumam jāatgriežas kviritu kopai.

LIKUMISKĀ MANTOŠANA PĒC PRETORA TIESĪBĀM.

Stingra un no otras puses liekas netaisna likumiskās mantošanas kārtība pēc civilām tiesībām (pēc 12 tabulu likuma) izrādījās par korigējamu. Un pretors ar 'bonorum possessio' korigēja agnatisko radniecības principu mantošanas tiesībās ar kognatisko radniecības principu.

Pretora tiesībās izveidojās sekošās 4 mantinieku grupas:

1. Unde liberi, t.i. mantojuma atstājējam miršot, par mantiniekiem vispirms piesaucami nevien 'sui heredes', bet arī emancipētie bērni. Tā tad te lauzts agnatiskās radniecības princips mantinieka piesaukšanai.
2. Unde legitimi. Ja nu neviens no 'unde liberi' nebija vai nevarēja tikt piesaukts par mantinieku, tad pretors par mantiniekiem piesauc tās personas, kuras paredz 12 tabulu likums, t.i. civilā mantošanas kārtība saskaņā ar likumu. (Par civilo jeb likumisko mantošanas kārtību to sauc tādēļ, ka 12 tabulu likums to tā paredz).
3. Unde cognati. Ja nu nav neviens, kas varētu mantot pēc otras grupas, tad pretors atkal piesauc par mantiniekiem asinsradniekus - 'unde cognati', pie kam līdz 6. un 7. pakāpei.
4. Unde vir aut uxor. Ja nu nav arī neviena mantinieka no trešās grupas, tad pēc pretora tiesībām mantojuma atstājēja mantojumu var mantot viņa pārdzīvojušais laulātais - vīrs vai sieva.

Tā tad redzam, ka pretors mantošanas kārtības agnatisko principu korigē ar kognatisko (asinsradniecības) principu.

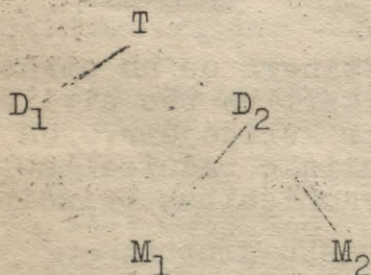
2. otrkārt pretors ievēda 'successio ordinum et graduum', t.i. gadījumā, ja tuvākais likumīgais mantinieks attiecas vai nevar pieņemt mantojumu, tad pie mantošanas aicina tālākas grupas mantiniekus.

MANTOŠANA PĒC JUSTINIANA 118 un 127 NOVELĒM.

Dzīvei izveidojoties arī pretoriskā mantošanas kārtība izrādījās par neapmierinošu, kā pēc JUSTINIANAM 118 un 127. noveles noteica sekošu mantošanas kārtību ar četrām mantinieku klasēm.

1. 2. klasē - descendentes - visi lejupējie, t.i. bērni, bērnu bērni u.t.t.,
2. 1. klasē
  - a) ascendentes - augšupējie, kā arī
  - b) sānu līnijas radinieki, t.i. īstie brāļi un māšas, 1/2 iegūst ascendentes un 1/2 sānu līnijai.
3. consanguinei (pusbrālim, pusbāsi, kuriem kopējs tēvs) un uterini (pusbrāļi un pusbāsi, kuriem kopēja māte).
4. 3. klasē visi pārējie radinieki - līdz bezgalībai (Pandektu tiesības nosauc šo mantinieku grupu par heredes gaudendes - lachende Erben, jo viņi varbūt nemaz nebūdami nekādi radinieki ar nomirēju, iet un pieteicas par mantiniekiem).

Attiecībā uz pirmām trim mantinieku grupām iespējama "ius representationis", t.i. ja piem. pēc mantojuma atstājēja nāves (T) mirst (vai arī agrāk miris) arī viņa mantinieks (D), tad mantinieka mantiniekiem (M_1 un M_2) ir tiesība iestāties savā augšupējā vietā, reprezentējot tādejādi mantinieku.

Šai piemērā tēvam (T) mirstot viņa mantojumu iegūst abi dēli (D_1 un D_2), bet ja kāds no viņiem miris vai mirst, tad tā vietā iestājas nomirēja mazdēls: *mazdēli M_1 un M_2*

TESTAMENTARA MANTOŠANA.

Gadījumā, ja kādam nebija "sui heredes" ~~"sui heredes"~~ t.i. ~~maritimus~~ vai arī aiz kādiem iemesliem par tādiem tie nevarēja būt (jo bija piem. traki, ārprātīgi ...), u.t.t.), tad kviritis varēja griezties pie tautas sapulcēs ar lūgumu, aizrādot iemeslus, lai viņam atļauj iecelt par mantiniekiem tādas un tādas citas personas. Te dzimst ideja par testamentu. Tautas sapulce, izklausot un ņemot vērā kvirita lūgumu, var piekrist un dot jaunu "ius" attiecībā uz kāda cita mantinieka iecelšanu viņa mantai pēc viņa nāves. Un tādā kārtā kviritam piešķirts "ius" attiecībā uz viņa mantu viņa nāves gadījumā, ar ko viņam iecelts mantinieks saucas

1. "testamentum calatis comitiis", t.i. testaments, kas iznests tautas sapulcē un proti, "comitia calata". Katra testamentā būtiski svarīgākā sastāvdaļa pēc romiešu tiesībām ir mantinieka iecēlums. Un šī "institutio heredis" (mantinieka iecēlums) sastāda, kā saka GAIUS "Caput et fundamentum testamenti"; bez mantinieka iecēluma testaments zaudē savu tiesisko spēku, un nav vairs testaments.

Sakarā ar to senās romiešu tiesības paredzēja stingras formas testamentiem. Pirmatnējā testamentā forma attiecībā uz mantinieka iecēluma, pēc GAIJA ziņām, bija "Titius heres mihi esto" (Ticijs ir mans mantinieks) vai arī "Titium heredem esse iubeo" un katra cita mantinieka iecēluma formulas nerādīja dokumentam testamentā tiesisku spēku.

Pēdējā romiešu tiesību posmā (339.g.p.Kr.) jau atkāpās no šīs formalitātes, atļaujot mantinieka iecēlumu "quibuscumque verbis" - vienalga, kādiem vārdiem, ja tikai būtu gribas īstums un mantinieka iecēlums. Romiešu tiesībās "institutio heredis" (mantinieka iecēlums) kā svarīgākais moments uzglabājies pat līdz 1938.g. mūsu Kurzemes tiesībās, bet jaunais Ucl. šo principu pirmā vietā vairs neuztur.

2. "testamentum in procinctu". Tā kā romieši kā karotāji, bieži atradās kara gaitās, bet no otras puses tautas sapulcēs (comitia calata) izlēma testamenta lietās tikai divreiz gadā - (24.III un 24.V), tad radās vajadzība pēc testamenta formas, ko sastādītu ārpus tautas sapulces noturēšanas vietas (t.i. ārpus foruma). Un tā izveidojās "testamentum in procinctu", kuru sastāda karaspēka frontes priekšā. Šī testamenta būtiskā atšķirība no "testamentum calatis comitiis" ir tikai sastādīšanas vietas ziņā, jo abos gadījumos tā sastādīšanā piedalījās kviriti.
3. "testamentum per mancipationem" jeb "testamentum per aes et libram".

Tā kā ne visiem ir iespējams ierasties tautas sapulcēs, kā piem. veciem cilvēkiem, bet no otras puses veciem cilvēkiem it sevišķi lielākas vajadzības pēc testamenta sastādīšanas, tad arī iepriekš divas testamenta sastādīšanas formas kļuva neapmierinošas, un tāpēc izpalīdzējās tādējādi, ka "mancipatio" aktu sāka pielietot arī attiecībā uz testamenta sastādīšanu. Tāpēc arī ar mancipatio akta palīdzību sastādīto testamentu sauca "testamentum per mancipationem" jeb "testamentum per aes et libram".

Tā kā "mancipatio" ir kviritiskā īpašuma pirmatnējais atsavināšanas veids, tad sastādot testamentu ar mancipatio aktu, mantojuma atstājējam jāizdara pārdošana: sākumā to izdara reali, vēlāk tikai šķietami (izskata pēc).

Šim mērķim testators (mantojuma atstājējs) pieaicināja kādu draugu vai radnieku, kurš šai gadījumā saucas "familiae emptor" un 5 liecinieku klātbūtnē izdara mancipatio aktu, kur "nuncupatio" formulā ietvēra attiecīgus vārdus, kuru mērķis bija testamenta sastādīšana.

Pie "testamentum per mancipationem" tā tad piedalās 7 personas un astotais - pats testators. Kad testators (mantojuma atstājējs) mira, tad "familiae emptor" izpilda testatora norādījumus testamentā.

4. rakstiskie testamenti. Bet tā kā mutiski dzirdētais (jo "testamentum per mancipationem" notika mutiski) bieži var aizmirsties, tad ar laiku izveidojās rakstiski testamenti, un proti, testatora "nuncupatio" saturu uzraksta uz īpašam koka tāpelēm. Šai gadījumā "mancipācijas" aktu kā lieku jau atmeta, tāpat "familiae emptor" un "libripens" loma pārvērtusies par vienkāršu liecinieku. Pie rakstiskiem testamentiem testamentā uzrakstīto saturu paraksta un apzīmogo testators un 7 liecinieki, un šai gadījumā jārunā par rakstisku testamentu.

Jāaizrāda, ka pie visiem šiem romiešu tiesību testamentiem "institutio heredis" ir nepieciešama būtiskā pazīme.

ATSTUMŠANA NO MANTOŠANAS - EXHEREDATIO.

Romiešu tiesību pirmsākumā, ja bija "sui heredes", bet tos tomēr gribēja atstumt no mantojuma, tad nepieciešami bija tautas sapulces atļauja. Kviritis griezās tautas sapulcē ar aizrādījumu, ka viņš grib atstumt tādus un tādus savus tuvākos mantiniekus (sui heredes), jo viņi ir vai nu traki, vai necienīgi u.t.t. Tautas sapulce, ņemot vērā testatora aizrādījumus, un ja atrada, ka ir pietiekoši pamati tuvāko radnieku atstumšanai no mantojuma saņemšanas, varēja to arī atļaut, piešķirot "ius" uz mantinieka iecēlumu kādām citām personām.

Bet tā kā vēlāk pārsvarā nāca rakstiskie testamenti, kur tautas sapulces piekrišana to sastādīšanā nebija vajadzīga, tad testatoram radās iespēja uz vienpusīgas gribas pamata, varbūt bez kādiem pietiekošiem pamatiem atstumt savus tuvākos radniekus (sui heredes) kā mantiniekus no mantojuma saņemšanas.

Lai nu kaut kā ierobežotu šo testatora brīvo rīcību pie testamentā sastādīšanas attiecībā uz tuvāko mantinieku atraidīšanu (exheredatio), tad sākumā paredzēja, ka gadījumā, ja kāds gribēja atstumt savu tuvāko mantinieku, tad tas bija nepieciešami jāieraksta testamentā piem. "Ticius filius meus ex heres esto", t.i. attiecībā uz "sui heredes" nepieciešami, vai nu viņus iecelt par mantiniekiem vai atstumt "aut instituere aut exheredare", bet nekādā gadījumā tos nevar apiet neminētus, jo pretējā gadījumā varēja pacelties jautājums par testamentā apstrīdamību.

Tā kā ar šo formālo testatora brīvības ierobežojumu maz kas tika sasniegts, tad vēlākās tiesības sāka atzīt, ka testators, kas bez pietiekošiem pamatiem atstumj savus tuvākos radniekus no savā mantojuma: quasi non sanae mentis fuerunt, ut testamentum ordinarent", t.i. tāds testators uzskatams līdzīgi kā trakam, un trakais taču nevar sastādīt testamentu, un tādā gadījumā apieti tuvākie radnieki (sui heredes) varēja celt "querelle inofficiosi testamenti" - žēloties par testamentā tiesisko spēku un pieprasīt, lai viņiem arī piešķir zināmu neatraidāmu mantojuma daļu, ko sauca "portio debita". Šos jautājumus par neatraidāmiem mantiniekiem pilnīgi nokārtoja JUSTINIANS, noteicot, ka bez pietiekošiem pamatiem testators nedrīkst atstumt (exheredet) savus tuvākos radniekus. Šī ideja dominē arī jaunos laikos,

SUBSTITUTIO.

Līdztekus "institutio heredis", t.i. mantinieka iecēlumam, romiešu tiesībās izveidojās "substitutio" instituts, t.i. otra mantinieka (substitutā-aizvietotāja) iecelšana, gadījumā, ja pirmais mantinieks kaut kādu iemeslu dēļ nebūs spējīgs iestāties par mantinieku (piem. nomirst tūlīt pēc mantojuma atstājēja nāves u.t.t.). Un substitutā iecelšana notika sekošā formulā: "Titius heres mihi esto. Si Titius heres non erit, Seius heres esto".

TESTAMENTA DEFINICIJA.

TESTAMENTIS ir vienpusējas gribas rīkojums "mortis causa" (nāves gadījumam), kurā paredzēta "institutio heredis" (mantinieka iecēlums). (Romiešu tiesības).

LEGATS.

Bez mantinieka iecēluma mantojuma atstājējs var dot arī citus blakus rīkojuma veidus savas nāves gadījumam. Un kā svarīgākais no tādiem būtu minams "legats", ar ko mantojuma

atstājējam rīkojumu izdot kādai citai personai kādu noteiktu lietu vai tiesību un šis rīkojums mantiniekam saistošs.

Legats nepadara legatāriusu, (legatarius ir kāda cita persona, kurai piešķirts legats) par mantinieku, jo

1. mantinieks ir mantojuma universalais pieņēmējs. Uz mantinieku mantojums pāriet kā universāla vienība,
2. legatārius ir singularas lietas saņēmējs, t.i. legata objekts ir singulara lieta, t.i. kāda noteikta lieta vai tiesība. Nevar piemēram piešķirt legatu, kura objekts ir 1/2, 1/3 u.t.t. no mantojuma; katrā gadījumā par legatu var būt tikai noteikta lieta vai tiesība.

No otras puses liegats saņem tikai mantojuma mantas aktivās mantas, jo legats nekad nevar sevī saturēt parādus.

Legats pēc romiešu tiesībām nodibinams tikai testamentā un tā nodibināšanai bija paredzētas īpašas noteiktas formas ar "verbis imperatiis" = pavēlošiem vārdiem un attiecībā uz mantinieku tā pildīšana bija saistoša.

FIDEICOMMISSUM.

Ar laiku radās vajadzība vienkāršiem, neformāliem lūdzošiem vārdiem - "verbis precativis" - nodibināt legatu un tādu legatu sauca par "fideicommissum". Tā kā fideicommissum tika nodibināts neformāliem lūdzošiem vārdiem, ar ko mantojuma atstājējs lūdza savu mantinieku pēc savas nāves izsniegt zinamas lietas kādai trešai personai, tad no juridiskā redzes viedokļa šādi lūgumi (fideicommissa) mantiniekam nebija saistošs, tās pildīšana pamatojas vienīgi uz mantinieka fides (uzticība), no kā arī radies nosaukums fidei - commissum. (Tā nepildīšanas gadījumā mantinieks tomēr varēja kļūt "infamis").

Vajadzība pēc "fideicommissum" ^{radās} gādās aiz tā iemesla, ka dažreiz testatoram bija kādi tuvāki cilvēki, kurus viņš nevarēja iecelt sev par mantiniekiem vai legatāriusiem aiz tā vienkāršā iemesla, ka šīm personām nebija tiesības pieņemt mantojumu vai legatu (piem. vergi u.c.). Tāpēc testators, iecelot sev mantinieku, līdz ar to tām lūdza ar "fideicommissum" norādītām personām izdot zinamus labumus

1. ja ar fideicommissum dots rīkojums attiecībā uz atsevišķām mantojuma labumiem - tāds fideicommissum saucas par "singularfideicommissu", bet
2. ja fideicommissum objekts ir mantojuma atstājēja visa manta, tad universalfideikomiss.

JUSTINIANS pasludināja fideikomissus par saistošiem.

Atšķirībā no legata, pēc romiešu tiesībām fideikomissu varēja nodibināt arī pēc likumiskās mantošanas kārtības, bet legatu varēja nodibināt tikai ar testamentu.

Ucl. paredz tikai legatus, pie kam tos var nodibināt kā ar testamentu, tā ar likumisku mantošanu.

ROMIEŠU PROCESUALĀS TIESĪBAS

Procesualās tiesības ir tās normas, kas nosaka tiesāšanās kārtību un tiesu iekārtu.

Pirmsākumā kviritu sabiedrībā nepastāvēja nekādas procesualās tiesības, jo reiz nu nevienam nevarēja piederēt nekas īpašumā, nevarēja arī par ko strīdēties un nonākt tiesas procesā.

Vēlāk, kad radās privatīpašumi un līdz ar to sāka atgadīties īpašnieku strīdi savā starpā par tiem piederošiem īpašumiem, radās arī procesualo tiesību ideja, jo tiesai vajadzēja izšķirt kviritu starpā radušos privatos strīdus. Tiesai vajadzēja objektīvi izšķirt, kam ir 'ius' uz attiecīgu lietu.

Un kvirits, kam bija jāšūdz kāda persona šai gadījumā griezās pie tautas sapulces, lai tā izšķir viņa strīdus lietu ar kādu citu kviritu. Bet pie tautas sapulces kvirits varēja griezties tikai caur sapulces vadītāju; sākumā kēniņu - vēlāk pretoru (kā magistratu). Sakarā ar to romiešu tiesībās izveidojās procesualām tiesībām divas stadijas

1. in iure un
2. in iudicio.

IN IURE. Kvirits, kam bija apdraudētas vai aizkertas viņa tiesības ('ius') griezās pie pretora un, aizrādot, ka viņam ir strīdus lieta, lūdz, lai to iztiesā tiesā. Un šo procesa pirmo stadiju pretora priekšā sauca par 'in iure'. 'In iure' stadijā pretors pārbaudīja, vai ir pietiekošs pamats kviritu pielaist pie tiesāšanās otras stadijas, t.i. 'in iudicio'. Tāpat sākumā pretors pārbaudīja atnācēju: vai tas ir kvirits, jo pretējā gadījumā nedeva tam 'actio' tiesību, t.i. nedeva tiesību darboties (agere) - sūdzēties tiesas procesā; vēlāk nekviritiem radīja īpašu 'pretor' peregrinus'.

'In iure' stadijā tā tad tautas sapulces vadītājs, vēlāk pretors, noskaidroja, dot vai nedot sūdzētājam 'actio', t.i. pielaist vai nepielaist procesa otrai stadijai. Beigu moments 'in iure' pretora priekšā - stadijas saucas 'litis contestatio', t.i. apliecinājums, ka lieta ir strīdīga un tā nododama tiesas izspriešanai, t.i. 'in iudicio' stadijā.

'IN IUDICIO'. Attiecībā uz procesa otro stadiju, jau 12 tabulu likumu 1. tabula paredz 'Si in ius vocat ito; ni it, antestamino u.t.t. (skaties 12. tabulu likumu), t.i. aicinājums pie tiesas (in ius vocatio); aicināto varēja atvest pat privatā kārtā, ja viņš negribēja labprātīgi ierasties.

Pati tiesa pirmsākumā notika tautas sapulcē (jo 12. t. likums noteica: ja neizlīgst pie pretora, lieta iztiesājama forumā), bet tā kā ar laiku visas lietas tautas sapulcē nevarēja izspriest, tad ar laiku strīdus lietas kviritu starpā uzlika iztiesāt atsevišķiem vienpersonīgiem tiesnešiem - 'iudex unus'.

Tā kā 'iudex unus' reprezentēja tautas sapulci, tad viņš izsprieda lietu pēc būtības un galīgi, t.i. apelācijas nekāda augstākā instancē nebija iespējamās, jo kam gan var pārsūdzēt tautas sapulces lēmumu!

SŪDZĪBA PROCESUALĀ UN MATERIALĀ NOZĪME.

Vārdam 'actio' ir divējāda nozīme:

1. Sūdzība procesualā nozīmē ir tā darbība, ar kuru viena persona (sūdzētājs jeb prasītājs - actor) prasa no tiesas aizsardzību pret noteiktu otru personu (atbildētāju - reus) un ar to uzsāk prāvu pret pēdējo.
2. Sūdzība materialā nozīmē ir tiesība sūdzēt jeb tiesiskā iespēja realizēt tiesas ceļā savu tiesību pret otru personu.

STARPĪBA STARP MŪSU UN ROMIEŠU ACTIO.

Kāda starpība starp romiešu 'actio' un mūsaiķu 'prasība'? Pēc mūsu tiesībām, katram, kam ir prasība pret kādu, var iet pie tiesas un iesniegt attiecīgu prasību (sūdzību). Bet pie romiešiem bija citādi, jo persona, griezdamās pie pretora, saņēma citreiz atbildi, ka - lai gan viņai ir materialas tiesības, bet nav tiesības sūdzēties, jo romiešu process sadalījās divās stadijās:

1. in iure,
2. in iudicio.

Jautājumu, vai personai dot actio - t.i. tiesību sūdzēties vai ne, noskaidroja pie procesa pirmās stadijas, t.i. pie in iure.

Romas valsts pirmsākumos tiesas mūsu vārda nozīmē nepastāvēja. Katram, kas vēlējās kādu personu sūdzēt, papriekš bija jāaprunājas ar pretoru, kas vadīis tautas sapulci jurisdikcijas lietās. Un pretors, iepriekš noskaidrojot, vai atnācējs

- a) ir kvirits un vai
- b) atnācējam ir procesa tiesības,

deva vai nedeļa atnācējam actio - , stādot viņu tādējādi kā sūdzētāju procesa pirmai stadijai - in iure. Tas tāpēc, ka nekvirits nevarēja tikt aizsargāts no pretora tiesas ceļā, to pretors varēja aizsargāt tikai ar savu administratīvo varu. (Vēlākā laikā gan arī nekviritiem piešķīra pretorisku aizsardzību jurisdikcijas ceļā). Tā tad actio pie romiešiem izšķīra pretors.

JUSTINIANS saka, ka actio ir tiesība iegūt tiesas ceļā to, kas viņam pienākas - ius persecuendi. Tā tad pie romiešiem ne vienmēr procesualās tiesības atkarājās no materialām tiesībām. Bet pēc mūsu tiesībām katram, kam ir materialās tiesības, ir arī procesualās tiesības.

ACTIO POPULARIS.

Pie seniem romiešiem bija princips, ka katrs, kas redz notiekam kādu prettiesisku rīcību, varēja celt actio (sūdzību), neatkarīgi no tā, vai viņam bija vai nebija aizskārtas viņa paša tiesības. Piem., ja kāds iet pa ceļu un redz, ka kāds kādam sabrauc ko ar ratiem, redzētājs, kaut viņa tiesības un intereses nebija aizskārtas, varēja celt actio. Šo principu romiešu tiesībās nosauc par 'actio popularis', t.i. sūdzība, kuru var celt katrs.

Mūsu laikos kriminaltiesībās vēl tagad saglabājies 'actio popularis' princips, pie kam pēdējā laikā sāk cilāt šī principa atjaunošanu arī uz nekriminala rakstura nodarījumiem.

COGNITIO EXTRAORDINARIA.

Imperijas laikmetā romiešu tiesībās izveidojās jauna tiesāšanās kārtība, kur absolūtais monarhs kā augstākais magistrats varēja atsevišķas lietas izņemt un izšķirt

ārpus pieņemtās republikaniskās tiesāšanās kārtības (in iure - in iudicio). Un tādu strīdus lietu izmeklēšanu ārpus pieņemtās kārtības sauca par 'extraordinaria cognitio'.

ATTIECĪBĀ UZ ROMIEŠU TIESĪBU

PROCESĀ AVOTIEM

doc. KALNIŅŠ ieteica nesaistoši apskatīties šādās vietās Latviešu konversācijas vārdnīcā:

1. Procesualās tiesības,
2. 'Legis actiones',
3. Formulas romiešu procesā,
4. Ekstraordinārā kognicija.

P a p i l d i n ā j u m i:

16.lp. aiz Lex Canuleia jāietilpina:

6. Vienu laiku, ap 444.g.pr.Kr., konsulu amati pavisam bija atcelti un to vietā ieveda 'kara tribunus' ar konsuliem līdzīgu varu 'tribuni militum consulari potestate', kuru skaitā uzņēma-ievēlēja arī plebejus, bet ar 'leges Liciniae Sextiae' 367.g.p.K. šos amatus likvidēja, atjaunojot atkal konsulu amatus.

Pēc tam seko:

7. Milites tribuni .....

19.lp. apakšā uzskaitītos 3 punktējumus atvietot ar sekošo:

Senatorus, atkarībā no viņu tiesībām, šķiroja sekošās trīs grupās:

1. Senatori, kam bija: 'ius sententiae dicendae' (ņemt dalību senata sēžu pārrunās) un 'ius sententiae ferendae' (tiesība balsot). Šie ir parastie ar vispārīgām tiesībām senatoru grupa.
2. Senatores pedarii. Pēc GELLIJA 'senatores pedarii' ir tie 'qui sententiam in senatu non verbis dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent', t.i. - tie, kuri nevar piedalīties pārrunās, bet tikai pie balsošanas pievienoties vienai vai otrai pusei, jo balsošana senatā notika ar senatoru pārvietošanos; tie, kas balsoja par 'jā', pārvietojās uz vienu pusi, bet kuri balsoja 'pret' - uz otru pusi, no kā, liekas, arī cēlies nosaukums - senatores pedarii. Vispār šis jautājums nav vēl pilnīgi noskaidrots, tomēr jādoma, ka šai senatoru grupā ietilpa arī plebeju senatori, kuriem sākumā nebija tiesību izteikt savas domas pārrunās, jo senatores pedarii bija tikai ar 'ius sententiae ferendae' tiesībām.
3. Senatores, kuriem bija tikai 'ius sententiae dicendae', t.i., kuri varēja tikai apspriesties, bet nevarēja balsot. Te pieskaitāmi Flamen Dialis, kā arī personas, kas tekošā lustrum nolika no sevis magistraturu, jo viņi ipso iure paliek tagad par pasiviem senata locekļiem.

SVARIGAKO KĻUDU LABOJUMS

Lpp.	Rinda	Nepareizi	Pareizi
1.	14.no augšas	Pretor	Pictor
2.	7.no apakšas	Romas pirmiedzīvotājiem	Pašiem romiešiem
3.	13.n.ap.	institutiem	laikmetiem
4.	13.n.augš.	vārdiem	vārdam
10.	12.n.augš.	fabei	fabri
14.	4.n.augš.	venitis	velitis
15.	4.n.augš.	colonia	coloniae
19.	11.n.augš.	venitis	velitis
23.	5.n.ap.	leges Licimiae Sextiae	Leges Liciniae Sextiae
	2.n.ap.	Leges Liciniae et Sextiae	Leges Liciniae Sextiae
25.	7.n.augš.	bet tikai likuma vietā (vicem legis)	tā tad nebija vicem legis
26.	10.n.ap.	Novērtē	Novērtējot
27.	18.n.augš.	Concilium plebis	Concilia plebis tributa
28.	2.n.augš.	dictator imminuto iure	dictator imminuto iure, kas pārzināja spēļu sa- rīkošanu Romā, maizes ap- gādi u.t.t., kuru laikā citu magistratu darbība netika apturēta
28.	19.n.augš.	capitates	capitales
29.	1.n.ap.	3. intercessio uz vi- siem	3. tribunicio potestas, kas dod princepsam 'sacro sanctus' stāvok- li, kā arī intercessio pret visiem pārējiem ma- gistrātiem
31.	14.n.ap.	Modestus	Modestinus
37.	8.n.augš.	Parašu	Ieradumu
37.	9.n.ap.	parašām	ieradumiem
38.	24.n.ap.	likumi (tiesības)	likumi
39.	19.n.augš.	pasaulei	paaudzei
41.	24.n.ap.	Anquilia	Aquilia
45.	24.n.ap.	Lex preatorie	Lex Plaetoria
55.	23.n.augš.	va	deva
58.	1.n.augš.	konstuls	konsuls
61.	6.n.ap.	Allegatoria	Allegatoria
65.	1.n.augš.	Codex repetitiae prae- lectionis	Codex Justiniani repe- titiae praelectionis
65.	15.n.ap.	konstitucija	novella
66.	14.m.ap.		118.novele, 4.grāmata (caput) 3.paragrāfs (§)
67.	18.n.ap.	Frontinus	Florentinus
67.	16.n.ap.	resticarum	rusticorum
73.	17.n.augš.	instabilis	intestabilis
77.	18.n.augš.	qual	quae
81.	24.n.ap.	tem	rem
83.	1.n.ap.	fktiskā	faktiskā
88.	22.n.ap.	nemirstībā	aizmirstībā
88.	1.n.augš.	mencipationem	mancipationem
94.	1.n.ap.	tikai uz kustamām lie- tām	kā uz kustamām, tā ne- kustamām lietām
100.	13.n.augš.	sponsio	sponsio

Lpp.	Rinda	Nepareizi	Pareizi
103.	10.n.augš.	societes	societas
105.	11.n.augš.	societas omnium honorum	societas omnium bonorum
114.	14.n.augš.	pastāvīgu	pastāvību
122.	22.n.augš.	mazdēls	mazdēli M_1 un M_2
125.	7.n.augš.	legatorius	legatarius
125.	18.n.ap.	gadas	radās
126.	19.n.ap.	acto	actio
126.	5.n.ap.	iudexunus	iudex unus

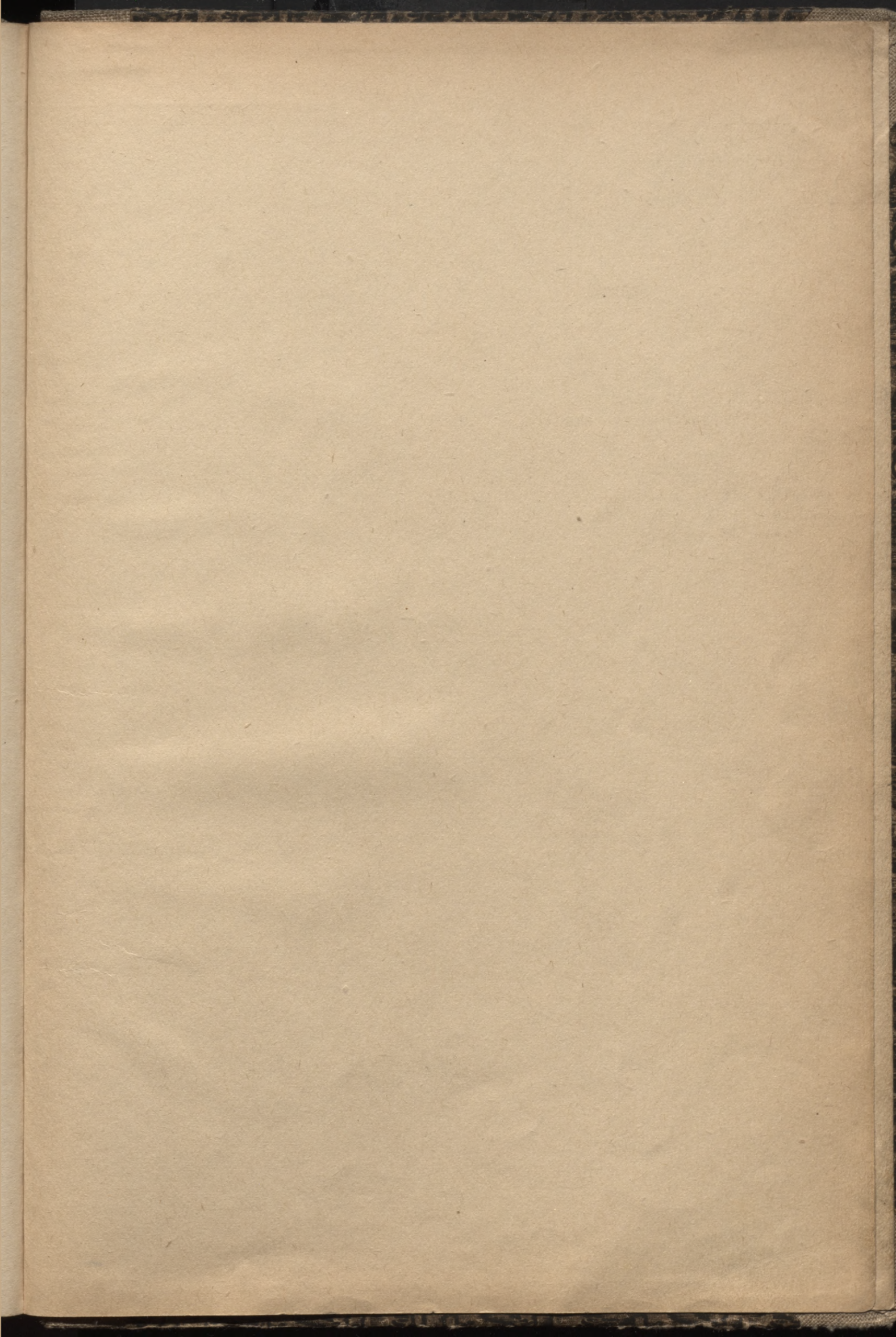
A i z r ā d i j u m s:

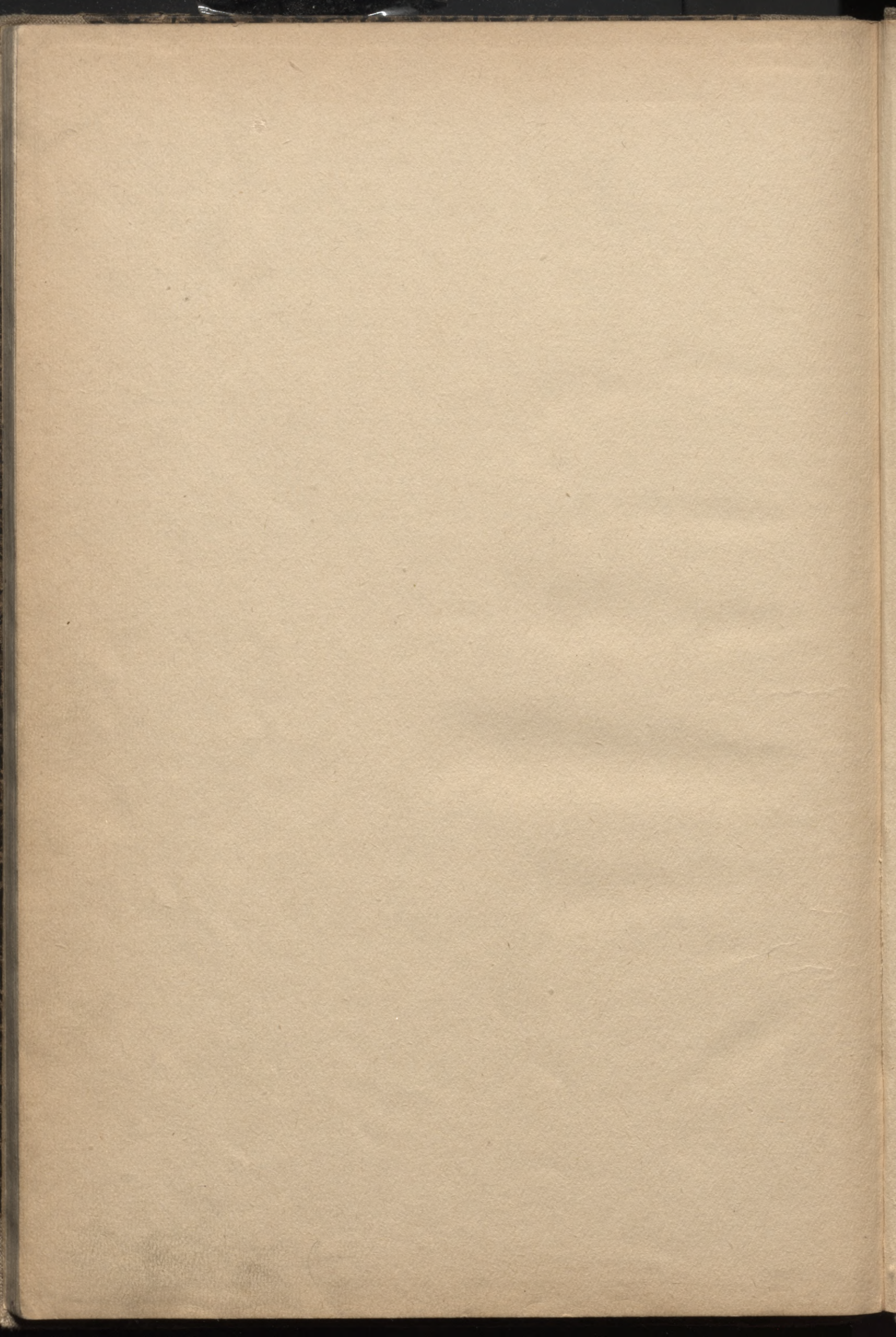
Katram uz eksamena var prasīt, kāpēc magistrats nevar izdot likumu, - uz ko jāatbild, ka magistrats nav likumdevējs. Tāpat nepareizi teikt, ka edikts ir vicem legis. Edikts nav vicem legis, bet administratīvais rīkojums. Romiešu tiesībās constitutio un senatus consultum bija vicem legis. Tāpēc lekcijās attiecīgās vietās jākorrigē, jo liela kļūda teikt uz eksamena, ka edikts ir "vicem legis".

La 4141

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305034113